G. POPA-LISSEANU

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS IV

SIMONIS DE KEZA

CHRONICON HUNGARICUM

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

TIP. «BUCOVINA» BUCUREȘTI
1 9 3 5

www.dacoromanica.ro

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL IV

CRONICA UNGURILOR

DE

SIMON DE KEZA

TRADUCERE DE

G. POPA-LISSEANU

TIP. «BUCOVINA» BUCUREȘTI
1 9 3 5

www.dacoromanica.ro

Amico dilecto

Georgio Cioriceanu

Rerum historicarum amantissimo

d. d. d.

www.dacoromanica.ro

PREFAŢĂ

Ar fi trebuit, poate, să publicăm aceste Fontes historiae Daco-Romanorum, *fără de comentarii şi fără de introducerile ce le însoţesc. S'ar fi dat atunci aparenţa unei mai mari obiectivităţi. Zicem aparenţa, fiindcă cetitorul, lipsit de idei preconcepute, va putea, prin el însuşi, să constate din lectura textelor absoluta noastră obiectivitate.*

Dacă însă am socotit, totuşi, necesar să facem ca aceste cărţi ale noastre să fie precedate de câte o introducere şi să fie însoţite, din când în când, de comentarii, am făcut aceasta, în primul rând, pentruca să atragem luarea aminte a publicului românesc asupra pasagiilor ce se referă la istoria noastră naţională — întrucât noi publicăm nişte lucrări ce privesc în special istoria Ungariei — şi, în al doilea rând, pentru ca să scoatem în evidenţă felul tendenţios, în care istoricii maghiari stăruesc încă, pe lângă toate dovezile ce li s'au adus, în vechea lor prejudecată că Românii nu sunt autohtoni în regiunile pe care le ocupă, şi că s'ar fi infiltrat în plaiurile Carpaţilor, mult în urmă, după venirea Ungurilor.

Din lectura chiar a cronicilor ungureşti se va putea vedea uşor că atunci când Maghiarii au sosit în noua lor patrie, nu numai că nu au găsit o ţară pustie şi nelocuită, dar că au dat peste populaţiuni cu organizaţiile lor proprii, primitive ce e drept, dar cu organizaţii ce s'au impus chiar cuceritorilor cari le-au adoptat pentru trebuinţele lor proprii.

Din această lectură se va putea, apoi, constata nu numai numeroasele încuscriri între Unguri şi localnici — n'am avea decât să amintim că fiul lui Arpad, Zoltan, a luat în căsătorie pe fiica lui Menumorout, că, mai târziu, voivodul Ardealului Apor s'a însurat cu o grecoaică, adecă cu o ortodoxă etc. — dar şi nenumărate absorbţiuni de elemente îndoeuropene în

www.dacoromanica.ro

sânul naţiunii de rasă turanică, a Maghiarilor. Aceste absorbţiuni au fost atât de dese că au modificat cu totul caracterul particular al poporului unguresc care, spre a se putea menţine, a fost obligat să adopte o cultură străină, cultura popoarelor cu cari a venit în atingere.

Din lectura textelor ce publicăm se va putea vedea, mai departe, adevărul adevărat asupra «misiunei istorice» ce au avut, timp de un mileniu, urmaşii celor şapte triburi ale lui Arpad şi asupra rolului de conducător ce au avut Ungurii în domeniul cultural şi economic. «Valorile» pe cari ei le-au dăruit Europei sunt, în toate domeniile, valori, în cea mai mare parte, împrumutate, din mijlocul popoarelor cu cari au trăit împreună şi pe cari, în urma unor fatalităţi istorice, au izbutit să le asimileze. Iar pavăza creştinătăţii, mai ales împotriva Semilunei, se ştie că nu a fost la Dunărea de mijloc, ci la Dunărea de jos.

Pentru documentarea cetitorului român am crezut necesar să dăm nu numai traducerea, dar şi textul acestor traduceri. Felul cum înţelegem noi să se facă o traducere, l-am expus altădată în lucrarea noastră «Studii pedagogice».

G. POPA-LISSEANU

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

Asupra vieţii şi personalităţii cronicarului Simon de Keza ne lipsesc datele aproape cu desăvârşire. Puţinul ce-l ştim se reduce la ceeace ne spune el însuşi despre sine.

Ca mai toţi cronicarii unguri, de asemenea şi Simon de Keza a fost un călugăr, având titlul de magistru, după cum chiar el ni-o arată, şi funcţiunea — aşa cel puţin se pare — de canonic al Capitlului Episcopiei din Oradia.

Nu ştim precis nici data când a trăit. Cronica sa, Simon de Keza şi-o dedică regelui Ladislau al III, după cum se poate vedea din codicele ce ni s'a păstrat, ca fiind *clericus fidelis* al aceluia. In istoriografia maghiară însă se confundă, de multe ori, regalitatea lui Ladislau al III (1204-1205) cu regalitatea lui Ladislau al IV (1272-1290). Primul fiind numai un usurpator de domnie, cronicarii nu-l numără între regii Ungariei şi atunci Ladislau al IV, numit şi Ladislau Cumanul, poartă numele de Ladislau al III-lea. De altfel, întrucât Simon de Keza tratează în cronica sa evenimentele petrecute în Ungaria până la sfârşitul războiului împotriva Comanilor din 1282, este evident că el înţelege subt Ladislau al III-lea pe Ladislau al IV al istoriografiei maghiare de astăzi şi că deci el şi-a compus opera între anii 1282—1290.

Şi se numeşte Simon de Keza, fie că s'a născut în Chiza, un sat din Bihor, la câţiva kilometri depărtare de Salonta, fie că era proprietarul teritoriului din Chiza [1]).

Satul, rămas astăzi în Ungaria [2]), este menţionat de

1) După istoricul ungur Szabó K., cronicarul Simon de Kéza s'ar fi născut chiar în satul Kéza din Bihor, după Pauler Jul., în localitatea Duna-Keszi. Cf. Pallas, *Nagy Lexikona* X, 483.

2) In convenţia încheiată de I. I. C. Brătianu cu aliaţii noştri, înainte de intrarea Românilor în marele războiu, satul Keza era trecut ca teritoriu românesc ce ar fi urmat să facă parte din România.

www.dacoromanica.ro

geograful I. Lipszky, în *Repertoriul* său din 1830 cu următoarele vorbe: Kéza, valahice Kiza, praedium comitatus Bihoriensis. Satul acesta, ferma aceasta, ung. puszta, acum o sută şi mai bine de ani, era deci locuit şi de populaţiune românească, căci, altfel, Lipszky n'ar fi avut nici un motiv să ne dea numele şi în limba română. Proporţia numerică între naţionalităţile acestei ferme, nu o cunoaştem şi nu ştim nici dacă astăzi vor mai fi existând Români în această localitate.

Kiza este fermă numai dela anul 1660, când vechiul sat a fost nimicit cu totul de Turci cari au ocupat atunci Oradia şi au pustiit întreaga Biharie. Dela această dată şi până astăzi, satul Kiza s'a prefăcut într'o simplă fermă, având la un moment dat, opt intravilane. Ca fermă, Kéza aparţine comunei Mező-Gyán, în care, după statistica maghiară din 1910, se găseau, la acea dată, 67 Români [1]).

Localitatea Keza a aparţinut multă vreme domeniului Episcopiei rom.-cat. din Oradia, după cum ne comunică Păr. Episcop Tr. Frenţiu.

Scriitorul Jos. Podhradczky, în ediţia din 1833 a cronicei lui Simon de Kéza [2]), susţine că acest cronicar este de origine ungur şi încearcă să ne arate şi argumentele cari l-au condus la această convingere. Argumentele sale însă că Simon de Géza ar fi ungur, fiindcă întrebuinţează termini latini medievali — frequentes idiotismi in dictione latina adhibiti — că avea cunoştinţe temeinice despre lucrurile petrecute în Ungaria şi, mai ales, că avea dragoste mare pentru neamul său, nu sunt argumente concludente. Mai întâi d. Iorga a arătat o serie de italienisme în limba lui Kéza ca *transpassare, crapulati, lucta, fatiga, missitalius* [3]) cari l-ar indica mai de grabă pentru naţionalitatea italiană decât pentru cea ungurească şi, apoi, scriitorii se identifică, în general, cu aspiraţiunile ţării în care trăesc şi ale căreia împrejurări e natural să le cunoască şi, de ori ce naţionalitate ar fi ei, — şi dovadă strălucită în această privinţă ne dă însuşi italianul călugăr Rogerius — orgoliul

1) In această comună, după cum ne comunică Păr. Dr. G. Ciuhandu, se mai vedeau, la a. 1791, urmele unei străvechi biserici, în stil românesc. Cf. *Bihar Vármegye és Nagyvárad*, p. 114.

2) Jos. Podhradczky, *Magistri Simonis de Géza, De originibus et gestis Hungarorum*, Buda 1833 p. XX.

3) N. Iorga, *Bulletin de la Sect. hist. de l'Académie Roumaine* a IX 1921 p. 218. Noi mai putem adăuga pe *scartabellis maneries, cambi, bravium* şi altele.

www.dacoromanica.ro

național îi fac să exalteze, de multe ori, faptele ce descriu și gloria țării în care se găsesc.

Noi avem oarecari bănueli asupra originei ungurești a lui Simion din Chiza și aceleași bănueli ,pare a le avea, fără să și le exprime pe față, și istoricul ungur Marczali [1]). Și, n'ar fi exclus ca și el, ca și cei mai mulți intelectuali și oameni de seamă din Ungaria, să nu fi fost de obârșie maghiară, ci mai degrabă un străin, de rasă arică, iar nu de rasă turanică din care fac parte Maghiarii [2]).

De altfel, însuși Simon de Kéza prea insistă mult asupra nobililor de obârșie nemaghiară din Ungaria, țară care cel puțin în timpul dinastiei Arpadiane era socotită mai mult ca un stat eclesiastic, pus subt ocrotirea directă a Papilor dela Roma, din mâinile cărora regii erau obligați să primească, direct sau indirect, coroana regală, decât ca un stat național maghiar [3]).

Avem convingerea că Simon de Keza a fost, dacă nu un

---

1) H. Marczali, *Ungarns Geschichtsquellen im Zeitalter der Arpaden*, 1882, p. 49.

2) Marczali, *loc. cit.* p. 49, atrăgând atenția asupra italicismelor lui Simon de Keza, crede că aceasta se datorește educației sale italiene: Auffallend sind die vielen Italicismen, woraus man vielleicht auf italienische Bildung des Verfassers folgern könnte.

3) Titlul de *nobil ungur* al lui Simon de Keza, Ios. Podhradczky crede a-l putea constata din următoarea notă ce reproduce în *Introducerea* cărții sale:

In Urbariul fortărcții Fraknó, comunicat la a. 1701 de principele palatin Paul Eszterházy stă scris: «Fiindcă prin moartea și lipsa de moștenitori de partea bărbătească a vechei familii a ducilor Gilet, fortăreața Fraknó, împreună cu castelul Kis-Mártony, a revenit Coroanei, la moartea de curând a lui Leonard Gilet, ultimul Gilet stins fără urmași, Noi, Ionaș de Keza, Benedictus Arnoldus, Iacob al lui Tomas și Dionysius de Fok, din ordinul serenisimului domn Ludovic, din grația lui Dumnezeu, rege al Ungariei și al Poloniei, am consemnat amănunțit și în felul ce urmează bunurile catalogate și notate pe scurt, cu toate veniturile lor sigure și nesigure». — Nagy Márton a. 1360.

Podhradczki, deși are oarecari bănueli asupra autenticității Urbariului de mai sus, crede totuși că poate scoate din el două date sigure și anume, întâiu, că Simon de Keza este de origină nobilă și al doilea timpul când s'a stins familia Gilet sau Kelad, ai căror urmași au trecut în familia Kanisaylor [1]). Tot în această familie a Kanisaylor s'a contopit și familia comiților Simon și Mihael, numiți Mertinsdorfarii [2]).

---

1) Podhradczky, *ibidem*, p. XXI.

2) Podhradczky, *ibidem*, p. 83. Mertinsdorfarii, în loc de Martinsdorfarii..

www.dacoromanica.ro

fiu al satului său, ridicat prin însuşirile sale deosebite şi poate prin favoarea proprietarilor satului Keza, cel puţin un descendent al familiei comiţilor Simon şi Michael, doi fraţi veniţi în Ungaria din Spania, şi anume din Aragonia, deodată cu regina Constanţa de Aragon, în timpul regelui Emeric (1196—1204) fiul lui Bela al III-lea [1]).

Insuşi istoricul ungur Marczali observă că prea mult se ocupă Simon de Keza de cei doi comiţi Simon şi Michael veniţi din Spania [2]).

Simon de Keza care, de altfel, poartă şi numele unuia dintre cei doi comiţi, veniţi din Spania şi numiţi Martinsdorfarii, a fost probabil un urmaş al acelor *nobiles advenae*, de cari se ocupă cu atâta predilecţie cronicarul în Apendicele operii sale. Familia Simon îl va fi trimis şi la studii în Italia şi-i va fi dat educaţia religioasă determinându-l pentru cariera preoţească.

*

Opera lui Simon de Keza cuprinde două părţi. Prima parte mai redusă, este întitulată *Liber de introitu* şi tratează despre istoria Hunilor, iar a doua, mai desvoltată şi purtând titlul *Liber de reditu*, expune evenimentele petrecute în Ungaria, dela a doua venire a Hunilor, adecă a Ungurilor, şi până în zilele sale.

Simon de Keza, ca toţi cronicarii veacului al XIII are şi calităţile şi defectele vremurilor în care a scris. El nu este propriu zis un cronicar, ci un scriitor de «geste», e mai mult un compilator decât un istoric şi cu atât mai puţin un istoric critic. Scriitorii din această epocă — epoca lui Dante — sunt preocupaţi nu atât de cauzalitatea istorică şi de desvoltarea evolutivă a evenimentelor, cât mai mult de consemnarea legendelor şi a povestirilor cu caracter epic, fără să ţie seamă de fixarea lor în timp şi în spaţiu, fără să ţie seama de cronologie şi de geografie.

Din lectura atentă însă a cronicelor sale, se poate vedea uşor că autorul a avut înaintea ochilor izvoare pe cari le-a

1) După un document din 1239, comitele Michael era proprietarul satului Kezi. Cf. Marczali, *op. cit.* p. 49.

2) Besonders ausführlich befasst er sich mit den aus Spanien eingewanderten Simon und Michael, ausführlicher als die übrigen. Marczali, *op. cit.* p. 49.

www.dacoromanica.ro

utilizat direct, dar, în acelaşi timp, că s'a folosit şi de lucrări pe cari le-a cunoscut printr'a doua mână, de lucrări pe cari le-a cunoscut numai din alte cărţi [1]).

Astfel Simon de Keza a utilizat *Getica* lui Iordanes, *Istoria Romană* a lui Paulus, continuatorul lui Eutropius [2]), marea operă în versuri a lui Gotifredus din Viterbo, cronica lui Regino şi a Continuatorului său, Annalele Altahense şi fără îndoială Annalele ungureşti, astăzi pierdute etc. De asemenea este sigur că Simon de Keza s'a folosit, în compunerea cronicelor sale, şi de tradiţia orală, mai ales în ce priveşte prima parte a operei sale, a istoriei Hunilor [3]).

Datele ce ni le procură Simon de Keza, în partea a II-a a cronicei sale, în ce priveşte istoria Ungurilor, sunt destul de bogate şi interesante şi sunt scoase din izvoarele ce le-a avut la îndemână. Când însă aceste izvoare sunt mute, sau când ele îi lipsesc cu totul, cronicarul aproape că nu ne dă decât enumerarea regilor, fără să le descrie şi faptele. Şi, numai când ajunge la epoca lui Ladislau al IV, el devine mai elocvent, povestindu-ne fapte şi întâmplări pe cari n'am avea de unde să le cunoaştem de aiurea.

Istoriografia maghiară de astăzi, în frunte cu Val. Hóman [4]), atribue lui Simon de Keza paternitatea aşanumitelor Gesta Hungarorum, după cari s'au călăuzit toate celelalte cronici ungureşti, cronica ce posedăm sub numele său nefiind decât un rezumat al operei sale celei mari şi care s'a pierdut [5]). De asemenea şi Marczali, cu câteva decenii mai înainte, călcând pe urmele lui Engel [6]), fusese şi el de părere că toate cronicile ungare au avut ca izvor principal opera lui Simon de

1) Vezi caracterizarea ce-i face lui Simon de Keza, d. Iorga, în *Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains*, în *Bul. de la Sect. hist.* IX p. 218—223.

2) Heinemann in *Mon. Ger. Hist.* XXIX, p. 523 face dovada neutilizării

3) Heinemann, *op. cit.* p. 523 găseşte această parte a cronicei lui Simon directe a acestor doi istorici.

de Keza: «ridicula, in qua omnia ita conturbata, adulterata, perversa sunt, ut nihil fere cum vera rerum gestarum ratione conveniat».

4) Hóman Bál., *Revue des études hongroises* a. 1925: *La première période de l'historiographie hongroise*, p. 138.

5) Marczali, *op cit.* p. 47: Auch die Chronologie Kézai's beweist, dass sein Werk nur ein Excerpt ist.

6) Engel, *Geschichte des ung. Reiches, Wien*, 1834 I p. 36.

www.dacoromanica.ro

Keza, iar nu invers, că Simon de Keza ar fi urmat de aproape pe ceilalţi cronicari.

Cronica actuală a lui Simon de Keza ni s'a păstrat în trei copii din veacul al XVIII. O primă copie făcută de Gabr. Hevenesy, din 1701, după un codice ce se găsea în Biblioteca Universităţii din Buda, o a doua copie, din 1705, care se păstra odinioară în Biblioteca lui Teleki, din Târgu-Mureş, şi a treia copie ,făcută după un codice ce se găsea în Biblioteca Academiei ungare din Buda. După aceasta, a publicat, în a. 1781, Alexe Horanyi o ediţie completă a lui Simon din Kiza.

In urma lui Horanyi, a editat pe Keza, în a. 1833, la Buda, Jos. Jodhradczky, după codicele Hevenesy, apoi Endlicher în *Monumenta Arpadiana*, din St. Gall în a. 1849 şi, în sfârşit, M. Florianus în *Historiae Hungaricae fontes domestici* I, la a. 1883, la Cinci Biserici, ultima ediţie, aceasta însă prescurtată, ni-a dat-o L. de Heinemann în *Mon. Ger. Hist.* XXIX. Această ediţie este prescurtată, fiindcă pe învăţatul german îl interesa, în special, datele lui Simon de Keza privitoare la istoria Germanilor.

Noi am urmat, în această ediţie a noastră, textul lui Heinemann, completându-i lipsurile cu textul lui Podhradczky. Dela acesta din urmă am împrumutat şi împărţirea în capitole şi paragrafe.

•

In afară de interesul general ce ni-l prezintă această operă importantă ,a cărei autenticitate n'a fost de nimenea, şi nici odată pusă la îndoială, trei pasagii se referă deaproape la istoria medievală a Românilor şi servesc ca izvoare de căpetenie pentru cunoaşterea trecutului nostru îndepărtat.

Ele sunt următoarele:

1. In cap. IV § 1, vorbind despre victoriile lui Attila şi despre asediul Aquileei, Simon de Keza, de acord de altfel şi cu ceilalţi cronicari, ne spune: Pannonie, Panfilie, Macedonie, Dalmacie et Frigie ciuitates, que crebris spoliis et obsidionibus per Hunos erant fatigate, natali solo derelicto, in Apuliam per mare Adriaticum, de Ethela licentia impetrata, transierunt, Blackis, qu ipsorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia.

2. In cap. IV § 7, vorbind despre stăpânii Pannoniei, după alungarea Hunilor, ne spune: Postquam autem filii E-

www.dacoromanica.ro

thele in prelio Crumhelt cum gente Scythica fere quasi deperissent, Pannonia extitit decem annis sine rege, Sclavis tantummodo, Grecis, Teutonicis, Messianis et Vlachis aduenis remanentibus in eadem, qui uiuente Ethela populari seruicio sibi seruiebant.

3. In sfârşit, în cap. IV § 6, vorbind despre urmaşii Hunilor în Europa, se exprimă: Remanserant quoque de Hunis uirorum tria milia ex prelio Crimildino erepti per fuge interfugium, qui timentes occidentis nationes, în campo Csigle usque Arpad permanserunt, qui se ibi non Hunos sed Zaculos uocauerunt. Isti enim Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognouerant remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus occurrerunt, insimulque Pannonia conquestrata, partem in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannonie sed cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Blackis commixti, litteris ipsorum uti perhibentur.

Ceea ce ne spune Simon de Keza în primele două citate ne este confirmat de mai toate cronicile ungureşti şi străine cari s'au ocupat de această chestiune.

Istoriografia maghiară de astăzi împarte cronicile în două grupe. Prima grupă cuprinde cronicile în cari „tradiţia hunică" adecă a descendenţii Ungurilor din Huni, încă nu se acreditase în conştiinţa cronicarilor şi grupa a doua cuprinde cronicile în cari această descendenţă nu se mai pune la îndoială. Prima grupă ar avea ca izvor principal, ca arhetip, *Gesta Ungarorum* din timpul lui Ladislau cel Sfânt (1092) şi a doua *Gesta Hungarorum* din timpul lui Ladislau al IV Cumanul[1]).

Atât cronicile din prima grupă, cât şi cele din grupa a doua, ne vorbesc, cu mai multe sau mai puţine amănunte, despre *pastores Romanorum* şi despre *pascua Romanorum*. Aceşti păstori romani, numiţi vlachi, coloni ai Hunilor, trăeau în Pannonia la venirea Ungurilor.

Astfel, Notarul anonim al regelui Bela, Thomas, archidiacon din Spalato (Split), Ricardus, identificat uneori cu călugărul predicator Iulian, Odo din Deogilo, Chronicon pictum Vindobonense, Chronicon Posoniense, Chonicon Dubni-

1) Unii istorici numesc Cumanul pe Ladislau al III-lea

www.dacoromanica.ro

cense, Chronicon Budense, Descriptio Europae Orientalis a geografului anonim, ne vorbesc, ca şi Simon de Keza, despre aceşti păstori Romani. Se înţelege că toate aceste cronici s'au inspirat, mai mult sau mai puţin, din aceleaşi izvoare istorice.

Atât cronicile ungureşti cât şi cele străine identifică, mai toate, pe păstorii Romani cu Vlachii şi în aceste cronici, după cum a observat-o Xenopol, înaintea noastră, nu poate fi vorba nici despre Romanii imperiului roman din apus, dispărut cu mulţi ani înainte şi nici de Romanii din Peninsula Balcanică, fără legături, pe acele vremuri, cu popoarele din Pannonia.

Din citirea cronicilor reiese în mod evident că dintre toate popoarele lui Attila numai Vlachii au rămas pe loc — *remanentibus* — fiindcă numai ei erau localnici şi cultivatori de pământ — *coloni* — şi că, în vreme ce toţi ceilalţi au plecat, ei singuri au stat pe loc, de bună voie — *sponte* —, fiindcă ei singuri rămâneau în ţara *lor*. Numai această interpretare o putem da vorbelor lui Simon de Keza: „Blackis, qui ipsorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia".

La venirea lor în Pannonia, Ungurii n'au găsit ţara lipsită de populaţie, după cum ar voi istoricii unguri să se acrediteze atunci când numesc cucerirea ţării „a honfoglalás", „die Aufnahme des Landes", adecă ocuparea ţării, ca şi când ar fi fost o ţară pustie, în loc să vorbească despre cucerirea ţării prin lupte, pe toate fronturile, în Pannonia, în Banat, în Maramureş şi apoi în Ardeal, după cum rezultă aceasta din textul cronicilor „subiectis sibi populis qui tunc habitabant ibidem".

Nu poate să fie, mai departe, exact că aceşti cronicari unguri, aflând că s'ar fi pripăşit prin Ardeal nişte păstori nomazi, numiţi Vlahi, au putut să interpreteze că şi păstorii romani din Pannonia vor fi fost tot Vlahi. Şi, lipsiţi de obiectivitate, scriitorii maghiari de astăzi nu-şi dau seamă de contrazicerea în care se găsesc, pe de o parte, afirmând că păstorii din Pannonia, au fost numiţi Vlahi, fiindcă nu se ştia despre Vlahii din Ardeal, iar, pe de altă parte, susţinând că păstorii din Pannonia au fost numiţi Vlahi, după ce s'a aflat despre păstorii nomazi din Ardeal [1]).

---

1) Cf. asupra acestei cestiuni *Izvoarele istoriei Românilor*, vol. II p. 9 şi seq. şi *Revista istorică*, XX, No. 4, p. 101: *Românii în Descriptio Europae Orientalis.*

www.dacoromanica.ro

Mai important decât constatarea existenţei Vlachilor în Pannonia este pasagiul în care Simon de Keza ne vorbeşte despre Secui, Zakuli, cari locuiau nu numai în munţii Bihorului — însuşi Simon de Keza este un Bihorean, — ci şi în munţii Ardealului, împreună cu Românii, ducând aceeaşi soarte cu ei, şi dela cari au împrumutat alfabetul, — Zaculi cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt; unde Blackis commixti, litteris ipsorum uti perhibentur.

Asupra Alfabetului secuesc, a se vedea *Excursus* dela sfârşitul acestui volum.

*

Cea mai de seamă parte din opera lui Simon de Kéza este, după cum a observat-o, acum o jumătate de secol, marele istoric ungur Marczali, *Apendicele* [1]), în care, în două capitole, ne vorbeşte despre nobilii de origine străină — *nobiles advenae* — şi despre curteni — *Udvornici* [2]). Căci, pe lângă cele 108 familii curat maghiare, de origine scitică, s'au introdus în Ungaria, începând cu epoca ducilor şi până în timpul lui Simon de Keza, o mulţime de nobili străini, cari au completat pătura suprapusă, pătura de cultură şi de conducere a naţiunei ungureşti.

De altfel, este dovedit astăzi prin documentele vremii că, mult timp, episcopii din Ungaria, ca şi conducătorii vieţii intelectuale din această ţară, au fost de naţionalitate străină şi în special clerul era italian. Şi nu este departe de adevăr presupunerea că atunci când Anonymus vorbind despre *Pascua Romanorum* adaugă reflecţia „nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungariae", nu s'a gândit atât la armatele împăratului german cari au trecut spre Ierusalim prin Ungaria, cât mai mult, dacă nu cumva a avut în vedere pe Vlachii cari trăiau pe atunci în Pannonia — la prelaţii şi poate şi la nobilii de origine străină.

Intelectualitatea din Ungaria, în marea ei majoritate, până

1) Marczali, *op. cit.* p. 49: Der Hauptwert des Werkes besteht in seinem sog. Appendix über die eingewanderten Edelleute und udvornici (Hofleute, Ministerialen).

2) *Udvar*, curte.

www.dacoromanica.ro

nu de mult, era nu numai de origine străină, dar nici măcar nu vorbea limba lui Arpad [1]).

*

Astfel, informaţiunile ce ni le dă Simon de Kéza asupra Vlachilor de dincolo de Tisa, din Pannonia, şi cele ce ni le dă asupra Vlachilor de dincoace de Tisa, asupra Vlachilor cari au trăit împreună cu Secuii şi cărora le-au împrumutat literile, precum şi datele ce ni le procură asupra creşterii nobilimii maghiare, cu elemente străine, ne fac să considerăm pe acest cronicar, ca pe unul din izvoarele de seamă ale istoriei noastre naţionale.

1) I. Baltariu, *Vechile instituţii juridice din Transilvania*, manuscris, p. 193. «Clasa intelectuală a Ungurilor, împreună cu prelaţii şi magistraţii cari nici nu vorbeau limba ungurească, posedau o cultură de origine străină şi, în timpul din urmă, de origine germană şi numai la finea veacului al XVIII se constată o tendinţă de a funda o cultură naţională maghiară şi de a identifica interesele clasei stăpânitoare cu interesele poporului unguresc. In fine, în evul mediu, clasele intelectuale, precum şi nobilii, din Ungaria, nu au dat nici o atenţiune promovării culturii în masele poporului, deci nu se poate vorbi despre o misiune civilizatorie a Ungurilor cari au împrumutat elemente de civilizaţie şi de cultură dela popoarele autohtone. Procesul de evoluţie biologică a poporului unguresc pentru a ajunge la acel grad de desvoltare necesar capabilităţii de a înţelege, accepta şi asimila o civilizaţie cu totul străină de originea sa turanică, nici astăzi nu este cu totul terminat, deşi în veacul al XIX a fost accelerat prin maghiarizarca forţată a elementelor străine.

www.dacoromanica.ro

M. SIMONIS DE KEZA

GESTA

HUNNORUM ET HUNGARORUM.

PROHEMIUM *) QUODDAM DE GESTIS ET FACTIS HUNGARORUM

Inuictissimo et potentissimo domino Ladislao tercio glorio-sissimo regi Hungarie [1]) magister Simon de Keza, fidelis clericus eius, ad illum aspirare [2]), cuius pulchritudinem mirantur [3]) sol et luna. Cum uestro cordi affectuose adiaceret Hungarorum gesta cognoscere, et id michi ueraciter constitisset, nationis eiusdem histo-rias, que diuersis scartabellis [4]) per Italiam, Franciam ac Germa-niam sparse sunt et diffuse, in uolumen unum redigere [5]) procuraui, non imitatus Orosium, qui fauore Ottonis Cesaris, cui Hungari in diuersis preliis confusiones plures intulerant, multa in libellis suis apocripha confingens, ex demonibus incubis Hungaros asseruit ge-neratos. Scripsit enim, quod Filimer, magni Aldarici regis Gothorum filius, dum fines Scitie armis impeteret, mulieres, que patrio no-mine Baltrame [6]) nominantur, plures secum in exercitu suo dicitur deduxisse. Que dum essent militibus infestissime, retrahentes plu-

---

*) In Cod. Vindob: Simonis de Keza, Chronicon Hungaricum elegans opus-culum.

Dăm principalele variante fără a mai indica codicele.

1) *Hungarie*, Hungarorum.

2) *Aspirare*, aspicere.

3) *Mirantur*, miratur

4) *Scartabellis*, sparse bellis.

5) *Redigere*, redigi.

6) *Baltrame*, Baltucme.

www.dacoromanica.ro

rimos per blandicies [7]) a negotio militari, consilium regis ipsas fertur de consortio exercitus eapropter expulisse. Que quidem peruagantes per deserta littora paludis Meotidis [8]), tandem descenderunt. Ibique diutius dum mansissent priuate solatio maritali, incubi demones ad ipsas uenientes concubuisse cum ipsis iuxta dictum Orosium [9]) referuntur. Ex qua quidem coniuntione dixit Hungaros oriundos. Sed ut eius assertio palam fiat falsissima, primo [10]) per textum comprobatur euangelicum, quod spiritus carnem et ossa non habet[11]), et quod est de carne, caro est, quod autem de spiritu, spiritus est. Contrarium quoque naturis rerum dixisse iudicatur, et penitus aduersatur ueritati, ut spiritus generare possint; quibus non sunt concessa naturalia instrumenta, que uirtutem ac officium dare possint [12]) generandi, ualentes perficere ueram formam embrionis. Quocirca patet, sicut mundi nationes alias, de uiro et femina Hungaros originem assumpsisse. In eo etiam idem satis est transgressus ueritatem, ubi solos sinistros preliorum euentus uidetur meminise ipsorum Hungarorum, felices preteriisse silentio perhibetur, quod odii manifesti materiam portendit euidenter. Uolens itaque ueritatem imitari sic inprosperos ut felices interseram scripturus, quoque ortum prefate nationis ubi et habitauerint, quot etiam regna occupauerint et quoties [13]) immutauerint sua loca, illius tamen adiutorio et gratia ministrante, qui rerum omnium, que sub lunari circulo esse habent et ultra ,uita quoque fruuntur creatione habita, est Deus opifex, creator idem et redemptor, cui sit honor et gloria in secula sempiterna. — *Explicit prologus* [14]).

---

7) *Blandicies*, blandicias.
8) *Meotidis*, Meotide.
9) *Orosium*, Orosii.
10) *Primo*, porro.
11) *Habet*, habent.
12) *Possint*, possit.
13) *Quoties*, quotiens.
14) *Explicit prologus*, lipseşte în unele codice.

www.dacoromanica.ro

INCIPIUNT HUNGARORUM GESTA [1]).

LIBER PRIMUS

CAPUT PRIMUM

§ 1. In chronicon Hungarorum introductio.

Multifarie multisque modis olim in ueteri testamento et nunc sub etate sexta seculi diuersas historias diuersi descripserunt, prout Iosephus, Isidorus, Orosius et Gotfridus, aliique quam plures, quorum nomina exprimere non est opus. Ego autem in illo tempore illius mundi, illud opus inchoaui: quando charitas refriguerat, iniquitas abundauerat et omnis caro ad malum, quam ad bonum pronior erat [2]).

§ 2. Noëmi posteritas a diluuio turrim Babel aedificat, quam Keza ex Iosepho Flavio describit.

Porro cum per cladem diluuii, preter Noe et tres filios eius deleta esset omnis caro, tandem ex Sem, Kam et Japhet LXX due tribus post diluuium sunt progresse. De Sem XXII [3]) ex Kam XXXIII [4]) a Iahpet uero X et septem. Dum autem tribus iste, sicut refert Iosephus, lingua ebraica uterentur, dicto [5]) primo anno post diluuium Menrot [6]) gygans filius Thana ex semine laphet oriundus, turrem construere cepit in omni cognacione sua, attendentes periculum preteritum, ut si contingeret diluuium iterari, possent euitare ulcionis iudicium turris interfugio. Diuini vero mysterii arbitrata sentencia, cui non sufficit resistere humanus intellectus, sic illorum mutauit loquelam ac confudit ut dum proximus a proximo non posset intelligi, tandem in diuersas sunt dispersi regiones. Fecerant enim in turri memorata, sicut dicit Josephus, deorum templa ex auro purissimo, palacia lapidibus preciosis fabricata, columpnas

---

1. *Gesta*, In unele codice:Incipit prologus in cronica Hungarorum, în roşiu.
2) *Ego... prionior erat*, lipseşte în unele codice.
3) *XXII*—XXV.
4) *XXXII*—XXXVII.
5) *Dicto*, deinde.
6) *Menrot*, Nemroth.

www.dacoromanica.ro

aureas, et plateas diuersimode petris coloratis, ductibusque abstractas [1]). Et erat turris ipsa in quadrum subleuata ab uno angulo ad alium habens passuum longitudinis milia XV, et latitudinis totidem. Altitudinis uero quantitas nondum finita erat, sed usque lunarem circulum, quem diluuii unda non adtigerat, illorum cogitatu debebat subleuari. Trecentorum autem passuum grossitudo fuerat fundamenti, subleuata siquidem paullatim artabatur, quod grossities interior [2]) pondus prominens sustineret. Sita etenim erat inter Nubiam et Egyptum, cuius antiqualia cernuntur usque hodie euntibus de Memphis Alexandriam.

§ 3. Nemroth Hungarorum Protoparens Persidem habitaturus intrat, ibique filios Hunor et Mogor generat, e quibus Hungari descendunt.

Dimissis ergo incidenciis, que cepte materie dant colorem, redeundum est ad Menroth [3]) qui gygans post linguarum inceptam confusionem terram Euilath introiuit, que regio Perside [4]) isto tempore appellatur, et ibi duos filios Hunor scilicet et Mogor ex Eneth [5]) sua coniuge generauit, ex quibus Huni siue Hungari sunt exorti. Sed quia gygans Menroth uxores alias sine Eneth [6]) perhibetur habuisse, ex quibus absque Hunor et Mogor plures filios et filias generauit, hi sui filii et eorum posteritas Perside [7]) inhabitant regionem statura et colore Hunis similes, tantummodo parum differunt in loquela, sicut Saxones et Thuringi. Cum autem Hunor et Mogor Menroth essent primogeniti, a patre ipsorum tabernaculis separati incedebant.

Accidit autem dierum una, uenandi causa ipsos perrexisse, quibus in deserto cerua occurrisset, in paludes Meotidas illam insequentes, fugiit ante eos, cumque ibi ab oculis illorum prorsus euanuisset, diucius requisitam inuenire ullo modo potuerunt. Peragratis tandem paludibus memoratis pro armentis nutriendis ipsam conspexerunt opportunam.

---

1) *Abstractas*, astracatas.
2) *Interior*, inferior.
3) *Menroth*, Nemroth.
4) *Perside*, Persidis.
5) *Eneth*, Enee.
6) *Eneth*, Enee.
7) *Perside*, Persidem.

www.dacoromanica.ro

§ 4. *Nemroth filii Paludes Maoetidas petunt.*

Ad patrem deinde redeuntes, ab ipso licencia impetrata cum rebus omnibus paludes Metotidas intrauerunt moraturi. Regio quidem Meotida, Perside [1]) patrie est uicina, quam undique pontus preter uadum unum paruissimum giro uallat, fluminibus penitus carens, erbis, lignis, uolatilibus, piscibus et bestiis copiatur. Aditus illuc difficilis et exitus. Paludes autem Meotidas adeuntes annis [2]) quinque immobiliter ibidem permanserunt.

Anno ergo VI exeuntes in deserto loco sine maribus in tabernaculis permanentes, uxores ac pueros filiorum Belar casu reperererunt, quos cum rebus eorum in paludes Meotidas cursu celeri deduxerunt. Accidit autem principis Dulde Alanorum duas filias inter illos pueros comprehendi, quarum unam Hunor, et aliam Mogor sibi sumpsit in uxorem. Ex quibus mulieribus omnes Huni siue Hungari originem assumpsere. Factum est autem, cum diucis in ipsis paludibus permansissent, in gentem ualidissimam succrescere inceperunt, nec capere eos potuit ipsa regio et nutrire.

§ 5. *Aucta gente, a Paludibus Maeotidis in Scythiam concedunt.*

Exploratoribus igitur [3]) in Sciciam ab inde destinatis, Scicie regno explorato cum pueris et armentis ipsam patriam intrauere permansuri. Regnum itaque ipsum dum adiissent, Alpzuros et Prutenos in eo inuenerunt habitantes, quibus deletis et expulsis aut occisis, usque hodie illud regnum inuitis uicinis pacifice dinoscuntur possidere.

Scitica enim regio in Europa situm habet. Extenditur enim uersus orientem, ab uno uero latere ponto aquilonali, ab alio montibus Rifeis includitur, a zona torrida distans. De oriente quidem Asie iungitur [4]). Oriuntur eciam in eodem duo magna flumina, uni nomen Etul, et alterius Togora. Gentes siquidem in eo regno procreate ocia amplectuntur, uanitatibus dedite, nature dedignantis artibus [5]) uenereis intendentes rapinas cupiunt, generaliter plus nigre

1) *Perside*, Persidis.
2) *Annis*, annos.
3) *Igitur*, ergo.
4) *Iungitur*, iunguntur.
5) *Artibus*, actibus.

www.dacoromanica.ro

colore, quam albe. Scitico quoque regno de oriente iungitur regnum Iorianorum et post hec Tarsia, et tandem Mangalia, ubi Europa terminatur. Ex plaga uero estiuali subsolana, gens iacet Corosmina. Ethiopia eciam, que India minor dicitur, ac post hoc inter meridiem et cursum Don fluuii desertum existit immeabile. Fluuius siquem Don in Scicia oritur, qui ab Hungaris Etul nominatur, sed ut montes Rifeos transit diffluendo, Don est appellatus, qui tandem in planum effluens, currit terram Alanorum, postea uero cadit in rotundum mare ternis ramusculis. Togora autem fluuius discurrit de Scicia exiendo [1]) per desertas siluas, paludes ac montes niueos, ubi nunquam sol lucet propter nebulas, tandem intrat in Yrcaniam uergens in mare aquilonis. Longitudo siquidem Scitice regionis stadiis CCC et LX extendi perhibetur, latitudo uero CXC. Situm enim naturalem habet tam munitum, ut in solo locello paruissimo ibi aditus reperitur. Propter quod nec Romani Cesares, nec magnus Alexander, quamuis attemptassent, potuerunt in eam introire. Scicia enim solo leta est, nemoribus, siluis, herbis uenustata et bestiis diuersi generis mirabiliter diues ac referta. Habet eciam de occidente uicinos Bessos et Comanos albos, sed circa mare aquilonis, quod eidem uecinatur, usque regnum Susdalie, est desertum siluestre, humano generi immeabile quod ad magnum spacium extendi perhibetur, ubi nubium densitas per nouem menses iacet, ibi nec sol cernitur, nisi tantummodo in Iunio, Iulio et Augusto, et id in tanta diei hora, quantum a sexta est usque nonam. In montibus etenim deserti memorati cristallus inuenitur et Grifo nidum parat [2]) auesque legerfalc, que hungarice kerechet appellantur, procreare pullos dinoscuntur. Sciticum enim regnum comprehensione una cingitur, sed in regna tria diuiditur, principando scilicet in Barsaciam, Denciam et Mogoriam. Habet eciam prouincias C et octo, propter C et octo progenies, que dudum per filios Hunor et Mogor, quando Sciciam inuaserunt, sunt diuise. Centum enim et octo generaciones pura tenet Hungaria et non plures, alie autem sique ipsis sunt coniuncte aduene sunt, uel ex captiuis oriundi: quoniam ex Hunor et Mogor in palude Meotida centum et octo progenies, absque tamen missitalia fuere generate. Quorum ergo aduenarum generatio in fine huius libri apponetur seriatim.

---

1) *Exiendo,* exeundo.

2) *Grifo nidum parat,* grifones nidum parant.

www.dacoromanica.ro

CAPUT SECUNDUM

DE HUNNORUM IN PANNONIA MIGRANTIUM REBUS USQUE AD PUGNAM IN CEZUNMAUER COMMISSAM.

§ 1. *Hunni Scythia egressuri Capitaneos e suis constituunt.*

Itaque in etate sexta seculi multiplicati Huni in Scicia habitando ut arena. Anno Domini septingentesimo in unum congregati capitaneos inter se seu duces uel principes prefecerunt, quorum unus Wela fuit Thele filie filius [1]) ex genere Zemein oriundus, cuius frater Cuwe et Caducha ambo capitanei. Quarti uero ducis nomen Ethela fuit Bendacuz [2]) filius, cuius frater Reuwa et Buda uterque duces extitere de genere Erd oriundi, ut simul uno corde occidentales occuparent regiones. Constituerunt quoque inter se rectorem unum nomine Kadar de genere Turda orundum, qui communem exercitum iudicaret, dessidencium lites sopiret, castigaret malefactores, fures ac latrones, ita quidem, ut si rector idem immoderatam sentenciam definiret, communitas in irritum reuocaret, errantem capitaneum et rectorem deponeret, quando uellet. Consuetudo enim ista legitima inter Hunos siue Hungaros usque ad tempora ducis Geiche filii Tocsun [3]) inuiolabiliter exstitit obseruata. Antequam ergo baptizati fuissent Hungari et effecti Christiani, sub tale uoce precones in castris ad exercitum Hungaros abunabant: «uox Dei et populi Hungarici, quod die tali unusquisque armatus in tali loco precise debeat comparere, communitatis consilium, preceptumque auditurus. Quicumque ergo edictum contemsisset, pretendere non ualens racionem, lex Scitica per medium cultro huiusmodi detruncabat, uel exponi in causas desperatas, aut detrudi in communium seruitutem». Uicia itaque et excessus huiusmodi unum Hungarum ab alio separauit [4]) alias cum unus pater et una mater omnes Hungaros procreauerit, quomodo unus nobilis alter ignobilis diceretur, nisi uictus per tales casus communis [5]) haberetur.

---

1) *Thele filie filius*, Thele filius.
2) *Bendacuz*, Bendacus.
3) *Tocsun*, Tocsum.
4) *Separauit*, separarunt.
5) *Communis*, criminis.

www.dacoromanica.ro

§ 2. Emensis Bessorum ac alborum Cumanorum regionibus, Susdaliam attingunt et tandem ad Tibiscum considerent.

Tum de tribubus centum et octo elegerunt uiros fortes ad bellandum, assumentes de quolibet genere decem milia armatorum, aliis in Scicia derelictis, qui eorum regnum ab hostibus custodirent, eleuatisque baneriis egredientes Bessorum et Cumanorum alborum terras transirent [1]). Deinde Sosdaliam, Rutheniam et nigrorum Comanorum terras ingressi, tandem usque Tize flumen saluis rebus, inuitis gentibus prefatis peruenerunt. Qua quidem regione circumspecta, omni cetui complacuit non incedere ulterius cum armentis et familia. Cum uxoribus etenim tabernaculis et bigis descenderant de eorum terra.

§ 3. Macrinus praefectus, audiens Hunnorum aduentum, a Romanis auxilia petit.

Cumque eo tempore Pannoniam, Pamphiliam, Phrygiam, Macedoniam, Dalmaciamque tetrarcha Macrinus nacione Longobardus, urbe Sabaria oriundus gubernaret, armis bellicis informatus, audito quod Iluni super Tizam resedissent, et de die in diem lacerarent regnum eius, cum alumpnis regni sui ipsos aggredi reformidans, ad Romanos suos nuncios destinauit contra Hunos petiturus gentem et auxilium commodari. Ex parte [2]) etenim Romanorum in predictis patriis imperabat. Tunc Romani Ditricum Ueronensem Alamannum nacione illo in tempore super se regem prefecerunt uoluntarie, quem petentes, ut Macrino subsidium importaret. Ditrico ergo animo gratanti [3]) annuente egressus cum exercitu Italico, Germanico ac ceteris mixtis gentibus occidentis peruenit in Zazholm, ubi ipsi Longobardi conuenerant ad Potencianam ciuitatem pertractans cum Macrino consilium: utrum Hunos in eorum descensu Danubium transiendo, uel in alio loco congruente inuadere oporteret.

---

1) *Transirent*, transierunt.
2) *Ex parte*, ex gratia.
3) *Gratanti*, constanti.

www.dacoromanica.ro

§ 4. *Quo deliberante, Hunni in Sicambria Danubium traiciunt et uariante fortuna cum hoste dimicant, deleto tandem Romanorum exercitu, Pannonia potiuntur.*

In istis itaque consiliis et tractatibus Ditrico Macrinoque residentibus noctis silencio super utres Huni Danubium in Sicambria transiuerunt, exercitum Macrini et Ditrici, quem capere Potenciana non potuit, in tentoriis, campis commorantem crudeliter trucidarunt. Pro qua enim inuasione Ditricus acerbatus in campum Tawarnucweg [1]) exiuit, cum Hunis committens prelium cum suorum et Macrini maximo interitu ac periculo. Fertur tamen Hunos in hoc loco potenter deuicisse. Hunorum autem residuum in sua est reuersum, arrepta fuga, tabernacula. In eo enim prelio ex Hunis uirorum C milia et XXV milia corruerunt, Cuwe eciam capitaneo ibidem interfecto. De milicia uero Ditrici et Macrini exceptis illis, qui in suis tentoriis ante urbem memoratam fuerant trucidati CC milia et X milia perierunt. Uidens ergo Ditricus tantam cedem suorum accidisse, die altera post congressum prelii perrexit uersus Tulnam ciuitatem cum Macrino, que tunc erat ciuitas Latinorum inter urbes Pannonie computata [2]). Tunc Huni intellecto, quod Macrinus et Ditricus de loco certaminis remouissent sua castra, reuersi ad locum certaminis, sociorum cadauera que poterant inuenire, Cuwemque capitaneum propo stratam, ubi statua est erecta lapidea more Scitico solempniter terre commendarunt, partesque illius territorii Cuweazoa propter hoc uocauerunt. Cognita itaque armorum et animi occidentis nacionis qualitate et quantitate, Huni animum resumendo, exercitu resarcito aduersus Ditricum et Macrinum uersus Tulnam pugnaturi perrexerunt. Quorum aduentum Ditricus ut cognouit in Cezunmaur eos conuenit, et a mane usque nonam prelium est commissum tam uehemens ac hostile, ut Wela, Rewa et Caducha Hunorum illustres capitanei cum aliis XL milibus in ipso certamine interirent. Quorum etiam cadauera abinde remouentes apud statuam memoratam cum ceteris sociis subterrarunt. Occubuit quoque Macrinus ex Romano exercitu ipso die, et quam plures principes Germanorum, Ditrico per iaculum in fronte letaliter uulnerato et quasi toto exercitu occidentis intercepto ac fugato.

---

1) *Tavarnucweg*, Tavarnucvelg.

2) *Que tunc computata*, lipseşte în codicele celelaltc.

www.dacoromanica.ro

§ 5. *Et Attilam regem constituunt, qui cum Buda fratre Imperium diuidit.*

Postquam uero exercitus se dispersit Romano more, Huni super se Ethelam regem preficiunt, ipseque Budam fratrem suum de flumine Tize usque Don super diuersas exteras naciones principem constituit ac rectorem. Ipse autem seipsum Hunorum regem, metum orbis, flagellum dei a subiectis suis fecit appellari.

§ 6. *Quo habitu Attila fuerit, eius indoles, potentia et pugnandi ratio. Tentoria, ac reliqua supellex. Militum copia, arma Hunnorum. Attilae insignia.*

Erat enim rex Ethela colore teter, oculis nigris et furiosis, pectore lato, elatus incessu, statura breuis, barbam prolixam cum Hunis deferebat. Audacie quidem temperantis erat, in preliis astutus et sollicitus, suo corpore competentis fortitudinis habebatur. In uoluntate siquidem magnanimus, politis armis, mundis tabernaculis cultuque utebatur. Erat enim uenereus ultra modum. In arca sua es tenere contempnebat, propter quod ab extera nacione amabatur, eo quod liberalis esset ac communis. Ex nimia uero seueritate [1]), quam habebat, a suis Hunis mirabiliter timebatur. Naciones ideoque regnorum diuersorum ad ipsum de finibus orbis terre confluebant, quibus pro posse liberaliter affluebat. Decem enim millia curruum falcatorum in suo exercitu deferri faciebat cum diuersis generibus machinarum, quibus urbes et castra destrui faciebat. Tabernacula eciam uariis modis regnorum diuersorum habere consueuerat operata. Unum habebat sic celebre et solempne, ut ex laminis aureis mirifice coniunctim solidatum, modo solui et nunc reconiungi ad tendencium staret uoluntatem. Columpne cuius ex auro laborate habentes iunctiones, opera ductilia, in medio tamen uacue, in iuncturis suis preciosis lapidibus iungebantur miribiliter fabricate. Sed eciam sua maristalla, dum pergeret in exercitum, equis dinersarum patriarum replebatur, quos quamuis [2]) uisus esset habuisse, largiter egentibus tribuebat ita quidem, ut uix duos haberet aliqando pro usu equitandi. Iste ergo maristalle [3]) ex purpura et bisso habebant paraturam,

1) *Severitate*, serenitate.
2) *Quamvis*, subînț. caros.
3) *Maristalle*, maristalla.

www.dacoromanica.ro

selle uero regales ex auro et lapidibus preciosis fuerant laborate. Mensa autem eius erat tota aurea, uasa eciam coquinarum. Thalamus quidem eius ex auro purissimo, laboratu mirifico in exercitu secum ferebatur. Expedicio autem eius preter exteras naciones decies centenis armatorum milibus replebatur, ita quidem, ut si unum Sciticum decedere contigisset, alter pro ipso confestim ponebatur. Sed arma gentis eius ex corio maxime et eciam metallis uariis diuersimode fuerant laborata, ferens arcus, cultros et lanceas. Banerium quoque regis Ethele, quod in proprio scuto gestare consueuerat, similitudinem auis habebat, que hungarice Turul dicitur, in capite cum corona. Istud enim banerium Huni usque tempora ducis Geiche, dum se regerent pro communi, in exercitu semper secum gestauere. In istis itaque et aliis populis [1]) huiusmodi Ethela rex Hunorum pre ceteris regibus sui temporis glorisior erat in hoc mundo. Ciuitatum, castrorum et urbium dominus fieri cupiebat, et super illas dominari. Habitare uero in ipsa contempnebat. Cum gente enim sua in campis cum tabernaculis et bigis incedebat; extera nacio, que eum sequebatur, in ciuitatibus et in uillis. Indumentorum uero modus, et forma, sibi et genti modum Medorum continebat.

CAPUT TERTIUM

DE REBUS PER ATTILAM A UICTORIA AD CEZUNMAUR RELATA, USQUE AD CAEDEM BUDAE GESTIS

§ 1. *Deuictis ad Cezunmaur Romanis, Attila magnam Europae partem igne ferroque uastat.*

Postquam uero in prelio Cezunmaur Romani corruissent, et fuissent dispersi usquequaque, rex Ethela est conuersus in castra gentis sue, et ibi in descensu ultra Tizam paucis diebus habitauit. Tandem in Scewem [2]) curiam solempnem celebrare procurauit. Ad quam Ditricus de Uerona cum principibus Germanie accedens omne homagium Ethele et Hunis fecisse perhibetur. Suggessit regi ut inuadere debeat regna occidentis. Cuius quidem consilium amplectendo exercitum statim proclamari iussit. Egressus de Sicambria primo Illyricos subiciens deinde Rhenum Constancie pertransiuit. Abinde uero Rhenum

1) *Populis*, pompis.
2) *Scewem*, Sceven.

www.dacoromanica.ro

inferius descendendo rex Sigismundus apud Basileam cum ingenti exercitu suo conuenit, quem deuincens cum impetu, suo fecit imperio obedire. A loco autem illo egressus obsedit Argentinam ciuitatem, quam primitus Romanorum Cesarum nullus potuit expugnare, metus orbis expugnauit diruendo murum eius, ut cunctis adeuntibus uia libera haberetur, edictum faciens, ne uiuente eo mutaretur [1]). Propter quod eadem ciuitas post modum Strosburc non Argentina usque hodie est uocata.

Amoto autem de loco illo suo exercitu Luxouium, Bizanciam, Chalon, Masticoniam, Lingonensem et Lugdulum Burgundie destruxit ciuitates. Descendens tandem iuxta Rhodanum aduersus Cathalaunos, ubi eciam diuiso suo exercitu terciam partem sue gentis contra Miramammonam Soldanum scilicet Marroquie [2]) cum electis capitaneis destinauit. Quo audito Mirama de urbe Sibilie fugiit ante Hunos in Maroquiam [3]) brachio Sibilie transpassato. Tunc interea regem Ethelam Romanorum patricius dictus Ecius cum X regibus occidentis inuasit ex abrupto. Et dum subitum insultum niterentur facere super Ethelam, per nuncios preliandi inducias ab ipsis postulauit, ut copia sue gentis que absens fuerat iungeretur. Sed illis renuentibus, inter utrosque exercitus a mane usque noctem in campo Bcluider prelium est commissum. Erat enim inter utrosque exercitus fluuius discurrens tam paruissimus, ut si capellum in ipso quis iactasset fluuii plano, cursu uix poterat inferius remoueri. Prelio autem confecto animalium sanguine et humano talis torrens efficitur, ut aurigam cum curru introtraherat et armatos, fieretque mortalitas per torrentem in exercitu ualde magna. Istud ergo prelium, quod commissum extitit inter Hunos ac reges occidentis in loco memorato, omnibus preliis huius mundi, que commissa sunt uno loco et una die, per ueteres maius esse perhibetur. In quo quidem conflictu Gothorum rex Aldaricus miserabiliter intercipitur [4]). Cuius quidem obitum alii reges ut cognoscunt, in fugam conuertuntur. Ab illo itaque die eleuatum est cor Hunorum et regis Ethele, timorque percussit orbem terre et plura regna hoc audito censu ac tributo eis seruiuerunt.

---

1) *Mutaretur*, moraretur.
2) *Marroquie*, Marroque.
3) *Maroquiam*, marchiam.
4) *Intercipitur*, interficitur.

www.dacoromanica.ro

§ 2. *Tertia Attilae exercitus pars Catalauni manet.*

Tercia uero exercitus societas, que fuerat contra Miramammonam destinata, propter moram interesse non ualens in prelio, remansit usque uitam [1]) Katalaunis, habitatores tandem Katalaunie sunt effecti. Erant enim soli Huni preter exteras naciones CCC milia XXX millia et XXXII Huni. Ex his eciam Huni plures fuerant in exercitu capitanei constituti, qui Hunorum lingua Spani uocabantur. Ex quorum nominibus tota Ispania postmodum est uocata, cum primo vocati essent Katalauni.

§ 3. *Attila suas victorias continuat.*

Dimorantibus [2]) siquidem Ethela et Hunis in Beluider aliquamdiu, tandem regressi cum uictoria, intrauerunt Tolosanam ciuitatem, ubi a ciuibus cum laude summa sunt suscepti. Indeque recedentes Remensem ciuitatem Gallicorum ,que Ethela in eundo restiterat, igne concremarunt, milicia et ciuibus, quod se ita recluserat [3]), omnibus trucidatis. Taliterque Francia et Flandria demolita Rhenum Colonie pertransiuit, ubi sanctam Ursulam Britanorum regis filiam cum XI millibus uirginum Hunorum feritas crudeliter iugulauit. Abinde Thuringiam introgressus in Isnaco curia celebrata, super Dacos, Noruagios, Frisones, Lituanos et Prutenos exercitum magnum destinauit, quibus deuictis et humiliatis sibi fecit subiugari.

§ 4. *Budam fratrem Attila iugulat.*

Ab Isnaco ante curia [4]) celebrata egrediens, Sicambriam introiuit ubi Budam fratrem suum manibus propriis interfecit, proici faciens corpus eius in Danubium, eo quod ipso Ethela in partibus occiduis preliante inter eum et fratrem eius metas stabilitas transgressus fuerat dominando. Fecerat enim Sicambriam suo nomine appellari. Et quamvis Hunis et ceteris suis gentibus interdictum rex Ethela posuisset, ut urbs Ethele uocaretur, Teutonici interdictum formidantes, eam Echulburc uocauerunt. Huni uero curam paruam il-

1) *Vitam* adaus Ethele.
2) *Dimorantibus,* demorantibus.
3) *Quod se ita recluserat,* qui se in ea recluserant.
4) *Ante* autem.

www.dacoromanica.ro

lud reputantes interdictum usque hodie eandem uocant Oubudam, sicut prius.

§ 5. *Speculatores in omnes mundi partes destinat.*

His itaque peractis, V annis continue in Sicambria requieuit, speculatoribus suis in mundi quatuor partes distributis. Speculatorum siquidem prima societas, ordinatim de Sicambria, in quantum unius clamor ad alium audiri potuisset, Colonie Germanie ciuitate die ac nocte stare consueuerat; altera usque Lituam; tercia in Don fluuii littore; quarta uero Jadre ciuitate Dalmacie staciones faciebat, quorum uoce et clamore, quid Ethela ageret, seu quali exercitationi deditus esset, mundi partes quatuor potuissent experiri.

CAPUT QUARTUM

INCIDENTIA SEU NARRATIO UICTORIARUM A BUDAE FRATRIS CAEDE PER ATTILAM AD OBITUM USQUE SUUM PARTARUM; ET DE HUNORUM IN SCYTHIAM REDITU.

§ 1. *Attilae uictoriarum et Aquilegiae obsidionis narratio*

Pannonie, Panfilie, Macedonie, Dalmacie et Frigie ciuitates, que crebris spoliis et obsidionibus per Hunos erant fatigate, natali solo derelicto in Apuliam per mare Adriaticum de Ethela licentia impetrata, transierunt, Blackis, qui ipsorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia. Repausato autem rege Ethela Sicambrie V annis defectum tercie partis sui exercitus, que remanserat Katalaunis, resarcire procurauit, curiaque solempni celebrata egressus est de Pannonia, per Stiriam, Carinciam et Dalmaciam pertransiens, apud urbem Salonam mari Adriatico, et Spaletum se coniunxit, ubi ambas urbes dirui fecit et cremari [1]). Egressus tanden circa mare Traguram, Sebenicum, Scardonam, Iadram, Nonam, Senam, Polam, Parenciam, Capostiriam [2]), Trienstinam [3]) ciuitatem ac cetera multa oppida occupans in montanis peruenit tandem Aquilegiam, cuius magnitudine circumspecta stupefactus, se

1) *Cremari* concremari.
2) *Capostiriam*, Capostriam.
3) *Triestinam*, Terestinam.

www.dacoromanica.ro

confusum reputabat, si dictam ciuitatem inexpugnatam reliquisset, pro eo maxime, quia quamplures Longobardi de Pannonia, qui Hunorum dominium et Ethele contemserunt, confugisse in ipsam ferebantur. Quos quidem a ciuibus per nuncios repetens et dum tradere recusarent, expugnare cepit ciuitatem machinarum diuersis instrumentis. Quam dum capere nullatenus potuisset, obsedit eam anno uno et dimidio.

Accidit ergo uno die, ut eandem circuiret ciuitatem, multis fitonicis eius lateri adherentibus, in quibus iuxta sue opinionem fidei spem maximam apponebat. Et uidens ciconiam de mari euolantem et in pinnaculo unius palacii, in quo habebat nidum suum, resedisse, acceptoque in rostro pullo suo, in maris arundines uisibiliter deportauit. Reuersa tandem et alios pullos suos simul cum nido transtulisse perhibetur. Quo uiso rex Ethela suis militibus ad se conuocatis, ait: «cernite ergo, socii, quod ciconia ista futurorum fatorum sentit indicia, urbemque per nos diruendam, ad fugam, ne cum ciuibus pereat, se communit. Estote ergo die crastina in prelio forciores, uidebitis ciuitatem ruituram». Tunc edicto proclamato, machinarum omnium[4]) genere adhibito, cum non potuisset machinis expugnare, ingenio Sciticorum tandem usus, ex decies centenis millibus sellam unam de quolibet postulauit, et facta congerie ex sellis, iuxta murum iussit incendi sellas ipsas, quarum flamma ac ardore murus se dissoluens corruisse in terram cum turribus perhibetur. Quo uiso omnes ciues urbe derelicta in insulam maris fugierunt[5]). Eamdem etenim insulam intrauerant eterno permansuri, sed in ipsa paucis annis dimorantibus[6]) tandem propter metum regis Ethele in paludes Realt, ubi nunc morantur, intrauerunt. Unde eciam eadem insula usque hodie Venetica[7]) lingua Vecca Venesia nominatur. Veneti[7]) siquidem sunt Troiani, ut canit Cronica uenetorum: Vencti siquidem sunt Troiani etc.[8]). Post excidium enim Troie Aquilegie permanserunt, quam et fundasse referuntur. Quidam autem Venetos de Sabaria fuisse opinantur. Sabaria uero habitata fuerat Longobardis, in qua erat generalis schola orbis terre nacioni, poëtarum musis et dogmatibus philosophicis elucenter illustrata idolorumque erroribus diuersis mancipata. Quam quidem Gothorum nomine Archelaus rex primitus de-

4) *Omnium*, omni.
5) *Fugierunt*, fugerunt.
6) *Dimorantibus*, demorantibus.
7) *Veneti*, Venctii.
8) *Veneti siquidem sunt Troiani*, lipseşte în alte codice.

www.dacoromanica.ro

uastauit. Sed postea per Hunos de Pannonia expelluntur, nuncque littora fluuii Tycini habitare dinoscuntur, qui et dicuntur Papienses.

§ 2. *Expugnata Aquilegia, contra Italos victricia arma uertit; quare ad eum Leo Papa ablegatur.*

Postquam autem rex Ethela Aquilegiam expugnauit, inde uenit in Forum Iulii, ubi ciuitate Concordia occupata in marchiam intrauit Lombardie [1]), in qua Taruisium, Brixiam, Paduam, Cremonam, Veronam, Mantuam, Pergamum, Mediolanum, Alexandriam, Ferrariam aliasque plures urbes Italie suo dominio subiugauit. Post hec Rauennam appropians [2]), Arianorum archipresul, qui in dicta ciuitate contra sedem apostolicam fecerat eleuari XII cardinales suam sectam imitantes, thesaurum habens copiosum, ciuibus ignorantibus Hunos in urbem occulte intromisit, catholicos, qui erant in ea pociores per ipsos fecit trucidari, permittens [3]) Ethele, quod si sue secte adheserit fueritque Christianos persecutus absque fatiga sue gentis et expensis Romanam urbem, totam Italiam et Affricam eius imperio subiugare. Cumque Ethela annuisset plus amore dominii quam secte memorate, cognito Romani periculo, quod exinde poterat Christicolis suscitari, Leonem [4]) Romanorum antistitem ad Ethelam transmiserunt petentes, ut exiret de finibus Lombardorum, propter quod ei et censum persoluerent, et gentem darent, quam [5]) vellet. Apostolico itaque ad Ethelam, cum comitibus [6]), et clero Romano pro parte [7]) conuenerunt in campo ante Rauennam locuturi. Dumque in equis uterque mutuo loquerentur, graveque uideretur regi admittere quod Romani postulabant, inter colloquia contigit Ethelam sursum aspicere, superque caput suum in aëre hominem pendere, gladium tenentem uersatilem, qui caput eius auferre minabatur. Unde quidem corde perterritus uniuersas peticiones annuit Romanorum, et sic apostolicus cum gaudio Romam rediit, et rex Rauennam est ingressus. In qua quidem archi-presulem Arianum cum omnibus

1) *Lombardie*, Longobardie.
2) *Appropians*, adproperans.
3) *Permittens*, promittens.
4) *Leonem*, lipseşte în alte codice.
5) *Quam*, quando.
6) *Comitibus*, crucibus.
7) *Pro parte*, properante.

www.dacoromanica.ro

sequacibus et complicibus captiuari faciens extorsit ab eo sexaginta marcarum millia auri, quos postea fecit omnes iugulari.

§ 3. *Zoard capitanei victoriae.*

In his eciam diebus, dum Ethela Rauenne moraretur, Zoard capitaneus princeps milicie regis cum Hunorum exercitu intrat in Apuliam et Calabriam, ubi Reginam ciuitatem et Cathonam, in qua Catho natus habitauit, demolitur et demum [1]) Terra-laboris demolita usque montem Cassinum exercitus uastat, inde tandem cum uictoria Rauennam est reuersus.

His itaque sic peractis de Italia rex Ethela rediit in Pannoniam. Dum ergo per occidentem, orientem, aquilonem ac meridiem longe lateque imperando extendisset suum posse, uertebat in animo transfretare, ut Egyptios, Assyrios et Africam subiugaret.

§ 4. *Nouae regis Attilae nuptiae, et has secuta mors.*

Tunc interea Bractanorum regis filiam Micolt nomine sibi adducunt ad amandum suam [2]) formam humanam pulchriorem, quam quidem adamasse in tantum perhibetur, quod excessit modum in habendo. Eadem enim nocte, cum ipsam carnaliter cognouisset, plus excesserat more solito in potando et usu coitus pro uelle [3]) consummato, ex eius naribus supine dormienti sanguis est egressus, qui locum liberum non habens exeundi, in meatum gutturis introiuit, ubi coagulando prepediens anhelitum, metum orbis suffocauit. Micolt uero de somno excitata dum suum Dominum crebris motibus excitasset, nec se mouere potuisset, corpus cernens frigidatum et priuatum calore naturali, eiulando cubicularios regios ad se euocans, suum dominum exlamauit introisse uniuerse viam carnis. Qui quidem terribiliter exclamantes ad palacii ostia uniuersos uigiles fecerunt cursitare. Sepelierunt eum in loco superius memorato cum Vela, Kaducha et aliis capitaneis.

§ 5. *Filiorum eius dissensiones, quibus Hunnicum cessat in Europa imperium.*

Diuulgato ergo eius obitu obstupuit orbis terre, et utrum plangerent inimici eius, uel gauderent hesitabant, multitudinem filiorum

1) *Demum*, deinde.
2) *Suam*, supra.
3) *Velle*, puelle.

www.dacoromanica.ro

formidantes, qui quasi populus vix poterat numerari. Unum etenim ex filiis post ipsum credebant regnaturum. Sed Ditrici astucia Veronensis ac principum Allamannie, quibus rex Ethela in collo residebat imperando, in partitas [2]) diuersas Hunorum communitas est diuisa, ita quidem, ut quidam Csabam regis Ethele filium ex Grecorum imperatoris filia seu Honorii genitum, alii uero Aladarium ex Cremildi Germanie principissa procreatum preficere in regem post Ethelam nitebantur. Quia uero pars sanior Chabe adherebat, extera autem nacio Aladario, eapropter utrique inceperunt imperare. Tunc Ditrici astucia, qui fauebat Aladario, prelium inter ambos suscitatur. In primo ergo prelio Aladarius superatur, in secundo autem, quod Sicambrie per XV dies continuo committitur, exercitus Csabe sic deuincitur et prostratur, quod perpauci filii Ethele Hunique remanerent. Istud enim est prelium quod Huni prelium Crumhelt usque adhuc nominantes uocauerunt. In quo quidem prelio tantus sanguis Germanicus [3]) est effusus, quod si Teutonici ob dedecus non celarent, et uellent pure reserare, per plures dies in Danubio aqua bibi non poterat, nec per homines nec per pecus, quam de Sicambria usque urbem Potencie sanguine inundauit.

Fugiit ergo Csaba cum XV millibus Hunorum in Greciam ad Honorium et quamvis retinere voluisset, et Grecie incolam efficere, non permansit, rediens in Scithiam ad patris naciones [4]) ac cognatos. Qui dum Scithiam introisset, mox incepit suadere, quod penitus redirent in Pannoniam ulcionem de Germanicis [5]) accepturi.

§ 6. *Ex Hunnorum in Europa reliquiis orti Siculi.*

Remanserant quoque de Hunis uirorum tria millia ex prelio Crimildino erepti per fuge interfugium, qui timentes occidentis naciones in campo Chigle usque Arpad permanserunt, qui se ibi non Hunos sed Zaculos uocauerunt. Isti enim Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognouerunt remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus occurrerunt, insimulque

1) *Allamannie*, Alemannie
2) *Partitas*, partes.
3) *Germanicus*, lipseşte în alte codice.
4) *Ad patris naciones ac cognatos*, ad patrem, nacionem et cognatos.
5) *Germanicis*, Germania.

www.dacoromanica.ro

Pannonia conquestata [1]), partem in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannonie, sed cum Blackis in montibus confinii [2]) sortem habuerunt. Unde Blackis commixti litteris ipsorum uti perhibentur. Isti quippe Zaculi in Grecia periisse Chabam putauerunt. Unde uulgus adhuc loquitur in communi: tunc redire debeas, dicunt recedenti, quando Csaba de Grecia reuertetur.

Iste igitur Csaba filius Ethele est legitimus, ex filia Honorii Imperatoris Grecorum genitus, cui Edemen et Ed filii sunt uocati. Edemen autem, cum Hungari in Pannoniam secundario sunt reuersi, cum maxima familia patris sui et matris introuit. Nam mater eius de Corosminis orta erat. Ed uero in Scitia remansit apud patrem. Ex isto enim Csaba generacio Abe est egressa. Cum igitur Chaba adiens in Scitiam nobilitate genitricis in communi se iactaret, Hunorum nobilitas ipsum contempnebat, asserentes eum non uerum esse alumpnum regni Scithie, sed quasi missitalium extere nacionis. Propter quod ex Scithia uxorem non accepit, sed traduxit de gente Corosmina.

§ 7. *Qui, post eiectos Hunnos, Pannoniarum domini?*

Postquam autem filii Ethele in prelio Crumhelt cum gente Scitica fere quasi deperissent, Pannonia exstitit X annis sine rege, Sclavis tantummodo, Grecis, Teutonicis, Messianis et Ulahis aduenis remanentibus in eadem, qui uiuente Ethela populari seruicio sibi seruiebant. Surrexit tandem Zuataplug [3]) filius Morot princeps quidam in Polonia, qui Bracta subiugando, Bulgaris Messianisque imperabat, incipiens similter in Pannonia post Hunorum exterminium dominari. Hunc quidem Hungari de fluvio Hung uariis muneribus allectum, et nunciis explorantes, considerata illius milicia immunita, ipsum Zuataplug irruptione subita prope fluuium Racus [4]) iuxta Banhida, in quodam oppido cuius interrupta adhuc eminent, cum tota milicia peremerunt et sic Pannonie populis, qui superius sunt notati, inceperunt dominari. Tradunt quidam, quod Hungari Morot non Zuataplug in secundo eorum reditu in Pannonia reperissent principantem. Hoc idcirco esse habet, quia Morot pater eius nomine maior erat, sed confectus senio repausabat in castro, quod Bezprem

1) *Conquestata*, conquestrata.
2) *Confinii*, confiniis.
3) *Zuataplug*, Zuatapolug.
4) *Racus*, Ratus.

www.dacoromanica.ro

nominatur. Audito infortunio, quod filio acciderat, morte subita ob dolorem finiuit uitam suam, filius uero in dominando nouus erat.

Explicit liber primus de introitu.

INCIPIT SECUNDUS LIBER DE REDITU.
HISTORIA HUNGARORUM AB EORUM IN PANNONIAS REDITU AD A. 1282

CAPUT PRIMUM.

DE SECUNDO HUNNORUM IN PANNONIAS ADUENTU, AC EORUM REBUS SUB DUCIBUS GESTIS.

§ 1. *Introductio in librum secundum.*

Digestis ergo Hunorum natalibus, preliis felicibus et sinistris, quotiensque sua loca immutauerunt [1]), nunc uidendum est quo tempore redierint in Pannoniam iterato, et qui fuerint redeuntium capitanei, quantusque numerus armatorum, presenti opusculo apponere dignum duxi.

§ 2. *Huni seu Hungari quando secundum in Pannonias reuersi?*

Imperante ergo Ottone Sueuo in Germania et Italia, in Francia Ludouico rege Lotharii filio, et Greciam Antonio [2]) Duro filio Theodori gubernante DCCCLXXII anno ab incarnatione Jesu Christi, Huni sine Hungari denuo ingressi in Pannoniam transierant per regna Bessorum, Alborum Comanorum et ciuitatem Kyo, et deinde in fluuio Hung uocato, ubi castrum fundauere resederunt. A quo quidem fluuio Hungari a gentibus occidentis sunt uocati. Cumque et alia VI castra post hunc fundassent aliquamdiu in illis partibus permansere. Tandemque Zuataplug interemto quemadmodum superius est narratum, in VII exercitus sunt diuisi, ita quidem, ut unus exercitus sine centurionibus decurionibusque unum haberet capitaneum, cui tamquam duci deberent unanimiter intendere ac parere.

---

1) *Immutaverunt*, immutaverint.
2) *Antonio*, Antonino.

www.dacoromanica.ro

Habebat enim unus exercitus XXX milia uirorum armatorum, exceptis decurionibus ac prefectis.

§ 3. *Ubi Danubium traiecere?*

Egressi ergo uexillis erectis cum uxoribus, liberis et armentis Danubium in Pest et in portu Zub transierunt, ubi castrum quoddam circa Danubium, in quo erant milites Zuataplug recollecti, qui fuere erepti per fugam, quando dominus ipsorum interierat, expugnarunt. In quo quidem affinem Morot nimis uetulum cum aliis perimentes, usque hodie fabulose Morot ipsum fuisse asseuerant.

§ 4. *Arpad inter Capitaneos primus.*

Ex istis ergo capitaneis Arpad filius Almi filii Elad, filii Uger [1]) de genere Turul rebus ditior erat et potentior gente. Hic igitur Arpad cum gente sua Ruthenorum alpes prior perforauit, et in fluuio Ung primus fixit sua castra, eo quod prosapia ista pre ceteris Scitie tribubus prerogatiua inuestitur dignitate, ut exercitum precedit eundo, retrograditur redeuntem.

§ 5. *Prope Albam castra metatur.*

Et cum transmeato Danubio Pannoniam introisset ipse Arpad, in loco illo fixit tabernacula, ubi modo Alben [2]) ciuitas est fundata. Illeque locus primus existit Arpad ducis.

§ 6. *Alter capitaneus Zabolcs.*

Alterius uero exercitus capitaneus Zabole uocabatur, qui in eo loco fixit sua castra, ubi modo Chakwara iacet desolata. Ab isto Zobole generatio Chak esse habet.

§ 7. *Tertius Gyula.*

Tertii quidem exercitus Jula fuit capitaneus: hic cum [3]) aliis in Pannoniam introisset in partibus Erteuelu [4]) tandem habitauit.

---

1) *Uger*, Ugek.
2) *Alben*, Albensis.
3) *Hic*, adaus în alte codice *iacet*.
4) *Erteuelu*, Erdewelu.

www.dacoromanica.ro

§ 8. *Quartus Örs.*

Sed quarti capitaneus Urs est nominatus; ipse circa flumen Soio sua tabernacula fixisse perhibetur.

§ 9. *Quintus Cund.*

Quinti vero exercitus Cund est dictus capitaneus. Hic circa Nyr habitauit, huius filii Cusid et Cupian sunt uocati.

§ 10. *Sextus Lel.*

Lel ergo exercitus sexti ductor fuerat. Iste circa Golgocha [1]) primitus habitans, exinde Messianis et Boemis exstirpatis, tandem in partibus Nitrie sepius fertur habitasse. Ex isto Zuard oritur tribus et cognatio.

§ 11. *Septimus Bulch.*

Septimi quidem exercitus Werbulchu dux est dictus. Hic in Zala circa lacum Bolotum [2]) descendisse perhibetur. Pro eo enim Werbulchu est uocatus, qui cum auus eius in prelio Crimildino per Teutonicos fuisset interfectus, et id ei pro certo constitisset, uolens recipere uindictam super eos, plures Germanicos [3]) assari fecit super ueru, et tanta crudelitate in eos dicitur exarsisse, quod quorundam quoque sanguinem bibit sicut uinum.

§ 12. *Aliae generationes aeque pro lubitu sibi sedes legunt: postea in Morauos, Bohemos, aliosque irruunt.*

Isti quidem capitanei loca descensumque ut superius est dictum sibi elegerunt. Similiter et generationes alie ubi eis placuit eligentes.

Cum autem resedissent Pannonia occupata, tandem Morauiam et Boemiam bonis omnibus spoliarunt, Waratislao eorum duce in prelio interfecto. Post hoc uero Carinthiam hostiliter adeuntes ultra cas-

1) *Golgocha*, Golgotha.
2) *Bolotum*, Bolotim.
3) *Germanicos*, Germanos.

www.dacoromanica.ro

trum Leopah, Meranie dux Gotfridus nomine, duxque Eberhardus cum Aquilegiensi patriarcha ipsis occurrentes atrociter insimul pugnauerunt. Et quamuis ex Hungaris plures corruissent, in prelio memorato utrique duces occiduntur, patriarcha per fugam liberato. Abinde spoliata Carintia, Stiria et Carniolia cum maxima preda in Pannoniam reuertuntur. Conradus uero imperator ut audiuit latrocinationem [1]) gentis sue, exiens de Italia intrauit Augustam Sueuie ciuitatem, ut exinde in Hungariam introiret Hungaros inuasurus. Sed interea Rome bellum generatur intestinum, et Cesar Roman redit.

§ 13. *Bulgariam, Forum Iulii et Lombardiam uastant.*

Tunc Hungari exeuntes intrant in Bulgariam, ex qua armenta et captiuos extrahunt infinitos; redeuntes tandem cum uictoria in Pannoniam. Tempore item alio per Forum Julii intrant Lombardiam, ubi Luitardum Wercellane [2]) ciuitatis episcopum imperatoris Caroli consiliorum fidissimum occidentes, ex ipsius ecclesia thesaurum maximum rapuerunt; totaque pene Lombardia demolita cum maxima preda in Pannoniam reuertuntur.

§ 14. *Occidentales Europae partes inuadunt.*

Post hec Saxoniam Thuringiam Sueuiam Reno circa Maguntiam transpassato, orientalem Franciam et Burgundiam demoliti ecclesias etiam plures destruxerunt. Et cum Renum in Constantia in reditu pertransissent, et cum maximo honore uenissent in Bauariam, circa castrum Abah Alamannicus exercitus ipsos inuadit ex abrupto. Quibus uiriliter resistentibus, prelio confecto Teutonici sagittis deuincuntur, ubi capitur Hertindus [3]) de Suarchumburc imperatoris marischalcus, id est militie sue princeps, et alii quamplures nobiles cum eodem, et licet inestimabilem pecuniam pro redemptione eorum tradidissent, ante Ratisponam in signum positi sagittis crudelissime, ciuibus in muro stantibus et admirantibus, perforantur. Et sic tandem cum uictoria et preda maxima ad propria reuertuntur.

---

1) *Latrocinationem*, lacerationem.
2) *Wercellane*, Vercellene.
3) *Hertindus*, Hertnidus.

www.dacoromanica.ro

§ 15. *Ad Augustam internecina clade afficiuntur. Anno Christi 955.*

Transactis igitur paucis diebus [1]), Lel et Bulchu per communitatem Hungarorum in Teutoniam destinantur et cum Augustam peruenissent ultra fluuium Lyh in prato fixere sua castra, ciuitatem diuturnis et nocturnis bellis molestantes. Cumque subitis saltibus capere non ualerent, obstinati nolentes recedere de suburbio, Urricus episcopus cum ciuibus ad Cesarem missis nuntiis animant eum ut succurrat ciuitati; quia Hungari obsidentes eos licet sint plurimi non se custodiunt, quia facillime poterunt debellari. Egressus itaque imperator de Ulmensi curia ueniens celeriter, et absconse explorato processu et exercitu Hungarorum in hora tertia cum plueret, irruit super eos et unum [2]) exercitum uiciniorem ciuitati festinanter debellauit. Quo uiso Lel et Bulchu fuge remedium queritantes in nauem se colligunt, submittentes se per Danubium ut fugiant in Hungariam. Qui quidem in transitu Ratispone captiuati Cesari transmittuntur. Quos Cesar iudicio suspendii condemnando Ratispone fecit occidi in patibulo. Quidam uero ipsos aliter dampnatos fabulose asseuerant, quod Cesari presentati, unus illorum cum tuba in caput ipsum Cesarem occidisset feriendo. Que sane fabula uerosimili aduersatur, et credens huiusmodi leuitate mentis denotatur. Nam persone criminose ligatis manibus conspectui principuum presentantur. Verum quidem est et libri continent Cronicarum, ut blasphemati audacter Cesari muriose [3]) sunt locuti, asserentes, quod si ipsos occidi fecerit, de gente sua de cetero nullus captus uiuere poterit sed vel in perpetuam tradetur seruitutem, aut nullo iudicio precedente occidetur. Quod et factum est. Quia ut Hungari audierunt ut Cesar sic ipsos occidisset, omnes captiuos Teutonicos tam mulieres quam paruulos usque ad XX milia iugularunt.

§ 16. *Alter Hungarorum exercitus sociorum cladem uindicat.*

Alius uero exercitus qui distabat ab Augusta impetum Cesaris ut persensit super socios, in unam siluam se collegit, et ut eius exercitum dispersum recognouit, persecutes est maiorem aciem gentis sue que tendebat uersus Renum. Quam in campo coniungens cursi-

1) *Diebus*, temporibus.
2) *Unum*, Hunorum.
3) *Muriose*, iniuriose.

www.dacoromanica.ro

tando, se simul adunauit sicut apes: quam sagittis uulnerando nec descendere nec recedere permiserunt, qui se tandem uelut mortuos in manus dederunt Hungarorum. Quos quidem ut ceperunt, omnibus caput detruncarunt pro exequiis sociorum. Fuerant autem numero milites et scutiferi quasi VIII milia ,quorum capita sunt truncata.

§ 17. *Vastatisque diuersis regionibus, domum reuertitur.*

Abinde egressi postmodum Danubii fluuium in Ulma transierunt et ad Wiltense [1]) cenobium cum uenissent thesaurum magnum exinde rapuerunt, et post hoc tota Sueuia [2]) Renum Wormantie transierunt ibique duos duces scilicet Lotharingie [3]) et Sueuie cum maximo exercitu contra eos uenientes inuenerunt. Quibus deuictis et fugatis tandem Franciam intrauerunt, ut christianis et cenobitis persecutio ualida facta est per eosdem. Exinde autem egressi usque fluuium Rodanum [4]) uenientes duas ciuitates, scilicet Segusam et Taurinam spoliarunt. Per alpes Italie sibi uiam preparando, et cum planum uidissent Lombardie concitatis cursibus spolia multa rapuerunt, et sic tandem ad propria reuertuntur.

§ 18. *Germani et Galli foedus contra Hungaros ineunt.*

Postquam uero Lel et Bulchu, ut superius est narratum interissent, exercitus siluit, non intrans ulterius in Germaniam. Nam Francia et Germania unanimiter concordantes simul in unum adunati uenientibus Hungaris deberent resistere usque uitam. Propterea Hungari in Alamanniam usque tempora regis Stephani semper ire dubitabant, ne gens occidentis eos inuaderet simul adunata.

§ 19. *Hungari Italiam, Bulgariam et Graeciam infestant.*

Postquam autem Italie prouincias aliquas spoliassent, V annis fuere sine motu. Tandem in Bulgariam adeuntes usque Ydropolim peruenerunt ;dumque exercitum super se uenientem non uident, usque Constantinopolim uenientes descenderunt prope murum. Tunc Grecus unus magnus sicut gygans emittitur, qui duos Hungaros cum

1) *Wiltense*, Vultense.
2) *Sueuia*, subînţeles demolita.
3) *Lotharingie*, Loteringie.
4) *Rodanum*, Rodani.

www.dacoromanica.ro

eo luctari postulabat, uociferans in hunc modum, ut si ambos Hungaros in terram non prostraret, extum [1]) Grecia censualis Hungaris subiaceret. Cumque idem Grecus exercitui esset plurimum infestissimus, quidam Hungarus Botond dictus Greco opponitur ad luctandum; areaque preparata arrepto dolabro quem ferre consueuerat super portam urbis que erea erat precucurrit, tantamque fissuram in ea fecisse dicitur cum dolabro uno ictu ,ut Greci propter monstram ipsam portam resarcire noluerunt. Quo quidem facto ad aream luctandus [2]) inermis aggreditur. et ad spectaculum Hungari in equis, Greci ad muri propugnacula conuenerunt. Cumque Grecus exisset de urbe iturus ad aream, uidit Botond solum stantem paratum ad luctandum, exclamauit, quare alium Hungarum [3]) non adiungeret sibi in auxilium? Tunc Botond aggresso ipso sic eum comprehendisse perhibetur, ut preteriit [4]) parua hora in luctando, quod Grecus prostratur, non ualens surgere ullo modo. Quo uiso Grecorum imperator et alii Grecorum proceres, imperatrix etiam cum suis dispotinis de muro egredientes, ad sua palatia perrexerunt pre [5]) summa uerecundia, quod acciderat reputantes. Et licet Grecus sic allisus superuiueret cum fracto brachio, occasio tamen sibi fuit ipsa lucta mortis sue. Obtento itaque Hungari certaminis brauio pro censu postulando ad Grecos nuntios destinant, quibus imperator subridendo nullum uerbum dicitur respondisse. Tunc Hungari cum Tocsun eorum duce consilio inito, egressi de loco illo totam Greciam et Bulgariam spoliantes, ex ipsis aurum gemmas lapides pretiosos, captiuos sine numero et armenta infinita rapiunt, redeuntes tandem cum guadio in Pannoniam. Istud enim existit ultimum spolium quod fecere Hungari sub ritu paganismo constituti. Communitas itaque Hungarorum cum suis capitaneis seu ducibus quos pro tempore preficere usa erat, usque tempora ducis Geiche hinc inde huic mundo spolia et pericula dinoscitur intulisse.

---

1) *Extum*, extunc.
2) *Luctandus*, luctandi.
3) *Hungarum*, Hungarorum.
4) *Preteriit*, preterit.
5) *Pre*, pro.

www.dacoromanica.ro

CAPUT SECUNDUM

HISTORIA REGUM A S. STEPHANO, USQUE AD CAEDEM ABAE.

§ 1. *Primus rex, Sanctus Stephanus ab anno 1000 ad annum 1037.*

Anno uero Dominice incarnationis DCCCCLXVII Geicha dux diuino premonitus oraculo genuit sanctum [1]) regem Stephanum; Mihal uero frater Geiche genuit Wazul et Zar-Ladislaum. At rex Stephanus plures quidem filios genuit, sed super omnes unum genuit Emricum [2]) nomine, Deo et hominibus honorabilem. Sanctus namque rex Stephanus coronatus [3]) et tandem duce Cuppam interfecto, Jula auunculo suo cum uxore et duobus filiis de septem castris in Hungariam adducto, et adiuncto septem castra Pannonie, post hec cum Kean Bulgarorum duce et Sclavorum preliatus est. Quo deuicto de ipsius thesauro Beate uirginis ecclesiam de Alba ditare non omisit, quam fundasse perhibetur. Postquam autem magnificauit Dominus misericordiam suam cum B. rege Stephano, subiecitque eius dominio multarum gentium nationes, statuit pompis huius seculi, deposito regni diademate, renuntiare, Deique solius seruitio exterioribus curis expeditus deditus esse. Coronam uero regni Emrico duci suo filio se daturum disposuit. Erat enim B. rex Stephanus literatus naturali quoque ingenio celitus eruditus; similiter et Emricus. Cum itaque sanctissimus pater curam ministrationis gubernandi filio sanctissimo committere intenderet, dux ipse morte est preuentus. Fleuit ergo eum pater eius insolabiliter, totaque Hungaria, et pre nimio dolore ac tristitia incurrit egritudinem; pedum enim dolore urgebatur. Nam maxime eapropter, ut de suo sanguine dignus nullus esset regni corona sublimari et qui ipso mortuo gentem tam nouellam in fide catholica posset conseruare. Interea uero uiribus corporis cepit repente destitui et grauatum languore se sentiens misit nuntios festinanter, qui Wazul filium sui patruelis de carcere Nitrie educeret, quem ipse post eum regem faceret super Hungaros. Quo audito Kysla regina habito consilio infidelium misit comitem Sebus, qui regis nuntium preueniens, Wazul oculos effoderet auresque eius

---

1) *Sanctum*, secundum.
2) *Emricum*, Emericum.
3) *Coronatus*, coronatur.

www.dacoromanica.ro

plumbi infusione obturaret, fugeretque abinde in Bohemiam. Quem cum tandem regis nuntius ad regem adduxisset, amare fleuit super casu qui acciderat. Conuocatis igitur ad se Andrea Bela et Lewenta filiis Zar Ladislai consuluit eis, ut in Bohemiam fugerent festinanter. Beatus autem rex Stephanus XLVI anno sui regiminis in die Assumtionis Beate Virginis migrauit ad Daminum. Sepultus est Albe in ecclesia Beate Virginis gloriose. Confestim igtur Hungarorum cythara in luctum est conuersa, et omnis populus regni planxit tam sanctissimum regem ululatu magno .Juuenes eorum ac uirgines scalidis induti uestibus per triennium choreas non duxerunt.

§ 2. *Petrus rex constitutus a. 1038 solio priuatus anno 1041.*

Regina uero Kysla consilio iniquorum Petrum Venetum filium sororis sue, cuius pater dux fuerat Venetorum, regem fecit super Hungaros, ut pro libito [1]) posset motus sue uoluntatis perficere, regnumque Hungarie amissa libertate Teutonicis subderetur. Postquam autem Petrus regnare incepisset, omnem mansuetudinem regie abiecit maiestatis ,et furore Teutonico deseuiens regni nobiles contempnebat, cum Alamannis [2]) et Latinis bona terre superbo oculo et insatiabili corde deuorando. Munitiones autem castra et omnes regni dignitates ab Hungaris auferens tradebat Teutonicis et Latinis. Erat quoque idem lasciuus ultra modum, cuius satellites turpitudinem intemperate libidinis operantes, uxores filiasque Hungarorum, ubicumque Petrus rex ambulabat ,uiolenter opprimebant. Nullus etiam eo tempore de uxoris filieque castitate certus erat, propter insultus aulicorum Petri regis. Uidentes igitur principes et nobiles regni mala gentis sue que fiebant contra legem, communicato consilio, rogauerunt regem ut suis iniungeret, a tam detestabili opere desistere sine mora. Rex uero elationis faustu [3]) inflatus ac furore, malitiam quam in corde gerebat occultando, cum tot ueneno effudit in publicum ita dicens: «Si aliquamdiu sanus ero omnes iudices spectabiles centuriones principes et potestates statuam Teutonicos et Latinos, terramque Hungarie regni hospitibus adimplens in dominium tradam Teutonicis». Hoc itaque fuit discordie seminarium inter Petrum regem et Hungaros.

1) *Libito*, libitu.
2) *Alamannis*, Alemannis.
3) *Faustu*, fastu.

www.dacoromanica.ro

§ 3. *Petro exauctorato, Aba in regem coronatur, ab a. 1041 ad a. 1044.*

Anno ergo regni Petri tertio principes et nobiles regni Hungarie episcoporum consilio in unum conuenerunt contra Petrum, querentes sollicite, si aliquem de regali genere possent reperire, qui esset idoneus regnum gubernare, eosque a Petri tyrannide potenter liberare. Cumque in regno talem inuenire potuissent ullo modo, ex semetipsis quemdam comitem nomine Aba, sororium sancti regis Stephani super se regem prefecerunt. Aba uero rex congregato exercitu Hungarorum processit contra Petrum pugnaturus. Cernens autem Petrus Hungarorum adiutorio se priuatum, fugiit ad Henricum Cesarem in Bauariam petiturus auxilium sibi dari.

Petro itaque de regno effugato illi tyranni quorum consilio afflicti erant Hungari, sunt detecti. Ex quibus unum in frusta conciderunt, oculos duorum filiorum eiusdem eruentes; alios uero in manganis ferreis confregerunt, quosdam lapidibus obruentes. Sebus uero qui Wazul oculos eruerat, pedibus confractis ac manibus in rota peremerunt. Aba uero in regem consecrato, ea que Petrus statuerat in irritum reuocans, Hungarorum scita iussit obseruare. Tertio autem anno Aba regis descendit Petrus rex cum Henrico Cesare ducens maximum exercitum contra Abam. Quod Aba dum sciuisset, nuntios mittens ad Cesarem probauit, si cum eo pacem posset ordinare uel minime. Cui Cesar in respondendo se ostendit inimicum, intellectoque ut intenderet restituere Petrum Hungaris, iratus inuasit Austriam, et usque ad fluuium Trense [1]) spoliauit, et post hoc est reuersus. Tandem quoque misso exercitu in Carinthiam pro spolio faciendo, cum inde redirent honerosi, Gotfridus Austrie marchio circa Petouiam [2]) insultum faciens super eos, eorum spolia fertur abstulisse. Tunc enim Austria non duces, sed habebat marchiones. Cumque eo tempore Colonie degeret imperator, audito quod Hungari lacerassent Teutonicos sine causa, cum principibus Alamannie [3]) consilium iniit, qualiter ab Hungaris illatam sibi iniuriam, iniuria simili propulsaret. Mouit itaque expeditionem ingentem, et consilio ducis Ratislai Bohemorum, ex aquilonali parte Danubii uenit ad Hungarie confinia. Legati uero Abe regis et Hungarorum promittebant Cesari ,ut in omnibus satisfacerent, nisi [4]) quia Petrum in re-

1) *Trense*, Cremse.
2) *Petoviam*, Potoviam.
3) *Alamannie*, Alemannie.
4) *Nisi*, non.

www.dacoromanica.ro

gem non susciperent, quod Cesar summopere perficere affectabat. Obligatus enim erat ei iuramento ut ipsum in regnum Hungarie iterato collocaret. Cum autem Hungari Petrum non admitterent, missis muneribus dataque fide, quod captiuos Teutonicorum libere permitterent remeare, Cesar consilio inductus ducis Loteringie et plus allectus muneribus rediit Bizantiam Burgundie ciuitatem. Ex hinc ergo rex Aba securitate accepta cepit esse insolens et seuiebat superbe in Hungaros, nobiles contempnens, sed et iusiurandum pro nichilo reputabat uiolare. Hungari uero nolentes id ei sustinere, conspirarunt, ut eum morti traderent et occiderent. Sed quidam prodidit consilium, ex quibus quos capere potuit, sine iudicii examine interfecit, quod ei extitit in summum maxime detrimentum. Nam uiros quinquaginta consiliandi causa in unam domum euocauit, quibus in eadem inclusis crimen non confessos nec conuictos legibus, caput fecit detruncari. Unde beatus Gerardus Chenadiensis episcopus canonica seueritate regem corripiens predixit sibi periculum imminere. Tunc quidam ex Hungaris fugientes ad Cesarem locuti sunt contra Abam dicentes, quod pro nichilo iuramentum reputaret uiolare, nobilesque qui eum regem fecerant contempnebat. Quibus dixit imperator: Oportet ergo ut captiuos reddat, dampna emendando. Cesar igitur Hungarorum animatus consilio, cum exercitu Norico et Bohemico? Austriam introiuit, dissimulans se in Hungariam intraturum, sed simulans cum Aba concordare. Tunc nuntii Aba regis repetebant incessanter a Cesare Hungaros qui ad Cesarem fugerunt, conquerentes ac dicentes predones et latrones ipsos esse, querreque [5]) inter Cesarem et Hungaros precipuos intentores [6]), ideoque huiusmodi iniquitatis artifices in manus Abe regis tradi oportere. Quod facturum se Cesar promisit ullo modo. Concitato igitur cursu inuasit fines Hungarie intrans per Suprunium et cum uellet in Bohut [7]) pertransire non poterat propter aquas. Hungari ergo qui erant cum Cesare et Petro rege duxerunt Cesaris exercitum sursum iuxta fluuium Rebche et utraque flumina tota nocte equitando orto sole facili uado transierunt. Occurrit autem ei rex Aba in Menfeu cum multitudine armatorum, nimis presumens de uictoria, quia Bauari quidam nuntiauerant ei Cesarem cum paucis introisse. Et ut dicitur Aba rex uictoriam habuisset, nisi quia Hungari quidam

5) *Guerreque*, querere.
6) *Intentores*, incentores.
7) *Bohut*, Bobut.

www.dacoromanica.ro

amicitiam Petro reseruantes, super terram sua uexilla proiecissent et fugissent. Commisso igitur prelio diu et acriter, tandem Cesar diuino fretus adminiculo uictoriam est adeptus. Aba uero rex fugiit uersus Tizam et in uilla quadam in scrobe ueteri ab Hungaris quibus regnans nocuerat iugulatur, et iuxta quamdam ecclesiam sepelitur. Post aliquot autem annos, cum esset effossum corpus eius de sepulcro, sudarium ac ipsius uestimenta inuenerunt incorrupta, et loca uulnerum resanata, sepelieruntque tandem corpus eius in proprio monasterio. Ex Teutonicis etenim in illo prelio sine numero ceciderunt. Unde idem locus ubi prelium est commissum eorum lingua usque hodie Florum paiur est uocatus, et Weznemut nostra lingua.

CAPUT TERTIUM.

HISTORIA REGUM A PETRO RESTITUTO, AD OBITUM ANDREAE I.

§ 1. *Petrus regno et solio restitutus, a. 1044, oculis orbatur a. 1047.*

Cesar uero obtenta uictoria descendit Albam ciuitatem, ubi Petro restituit regnum, et sic tandem reuersus est Ratisponam. Rege ergo Petro et Hungaris qui eum in regnum reduxerant uires et potentiam resumentibus, ceperunt esse insolentes. Qua de causa omnes Hungari sollicite intendebant, qualiter amoto Petro filios Zar Ladislai reducere potuissent. Dum autem ista ita fierent, Andreas, Bela et Lewenta [1]) de Boemia in Poloniam transeuntes, a Misca Polonorum duce amicabiliter sunt recepti ; ubi Bela Pomeranie ducem duello deuincens, filia Miske sibi datur in uxorem. Quod Andreas et Lewenta egre ferentes, ne ipsius nomine uiuerent in Polonia in Rutheniam transierunt. Et dum ibi a duce Lodomerie propter Petrum regem suscepti non fuissent, ad terram uadunt Comanorum. Qui cum eos perimere cogitarent credentes ipsos exploratores regni sui, tandem per captiuum Hungarorum recogniti optime deinceps pertractantur. Interea uero Petrus rex Hungaros priori grauamine cepit molestare. Tunc in Chenad omnes in unum conuenerunt, consilioque habito communiter pro filiis Zar-Ladislai transmittunt, unde [2]) ad regnum remearent.

1) *Lewenta*, Luenta.
2) *Unde*, ut.

www.dacoromanica.ro

§ 2. *Andreas et Lewenta filii Zar-Ladislai per Hungaros contra Petrum euocati Pestinum ueniunt.*

Qui cum in Pest aduenissent absconse sicut poterant, statim in curia Petri regis una nocte in equis uelocibus per nuntios trium fratrum proclamatur: Quod omnes Teutonici et Latini ubicunque inuenti perimantur, et resumatur ritus paganismus. Mane ergo facto sciscitatus Petrus facti causam, pro certo recognouit ipsos esse in Hungaria. Et licet immenso dolore tactus esset, se letum demonstrabat. Tunc clam mittens suos nuntios ut Albam occuparent, reuelato consilio Hungari per omnia loca incipiunt rebellare, occidentes uno tempore Teutonicos et Latinos, mulieribus quoque infantibus et sacerdotibus, qui per Petrum fuerant prepositi plebani et abbates, non parcentes. Et cum in Albam nequisset introire, arrepta fuga init [1]) uersus Musun, ubi exercitus uenisse contra eum perhibetur, indeque declinans equitauit festinanter uersus Albam. Ciues etenim demandauerant, quod rediret, et ciuitatem sibi darent. Cum uero in quamdam uillam circa Albam peruenisset, subito exercitus ipsum circumdedit, ubi captiuatus oculi eruuntur, licetque superuiueret in merore animi finiens uitam suam, Quinque Ecclessis subterratur, quam fundasse perhibetur.

§ 3. *Andreas I in regem consecratur, a. 1047, + 1061.*

Tunc tres fratres Albensem ingressi ciuitatem, ab omnibus episcopis nobilibus omnique populo cum summa laude sunt susceptі. Et Andreas euo potior in regni solium sublimatur. Quidam autem istos fratres ex duce Wazul progenitos asseuerant ex quadam uirgine de genere Tatun non de uero thoro oriundos et pro tali missitalia illos de Tatum nobilitatem inuenisse. Friuolum pro certo est et pessime enarratum. Abque hoc namque nobiles sunt et de Scitia oriundi, quia isti sunt filii Zar-Ladislai.

§ 4. *B. Gerardus per ferocientes Hungaros Budae occisus a. 1047.*

Gerardus ergo episcopus de Chanad in istis casibus in Pest per Hungaros de monte submissus in biga, martyrio coronatur, qui monachus prius fuerat de Rosacensi abbatia, que est de territorio

1) *Init*, ivit.

www.dacoromanica.ro

Aquilegie. Deinde Pannoniam ingressus in Beel fuit diutius Heremita.

§ 5. *Bella Andreae.*

Cum igitur Andreas diadema regni suscepisset, cum Noricis, Boemis et Polonis guerram dicitur tenuisse, quos superans debellando tribus annis fecisse dicitur censuales. Propter quod Henricus imperator descendens usque Bodoct V mensibus Albam obsedit ciuitatem, ubi tandem sic uiribus et potentia dicitur defecisse, ut ipsius Teutonici et Latini in suis tentoriis noctis tempore se uiuos sepelirent. Nam Hungari in obscuris in eorum castra descendentes, eos crudeliter sagittis enecabant. Tandem uero Cesar ille ductus penitentia a rege Andrea et Hungaris ueniam cepit postulare, quod omnia [1]) dimitteret in Hungaria preter equos, faceretque iusiurandum, ut deinceps nec ipse, nec ipsius successores contra regnum Hungarie hostili manu in Hungariam introirent, nec etiam de Bodoct moueret interea suos pedes, donec Sophiam suam Salomoni regi, de Alamannia ductam traderet in uxorem, quam primitus filio regis Francie cum maximo dederat sacramento. Rex uero habito consilio misericorditer eidem dicitur indulsisse. Qui amoto suo castro primum descensum in monte Barsunus fecisse comprobatur. Quia uero fame ac siti defecerant, in eodem loco ex parte regis potus et cibus in maxima copia fuit ministratus. Indeque crapulati quamplurimi, cum Cesaris uigiles incautis obtutibus Hungaros uidissent hinc inde equitantes, in pactis fraudem interesse crediderunt, quod exercitui declarantes dixerunt, ut ad persequendum eos aduenisset [2]), et quamuis plures in feretis [3]) habentes purpurea lectisternia egritudine fatigati ducerentur, dimissis feretis et lectis purpureis equos ascenderunt, orto sole uillam Urs coniungentes. Et cum castellanus qui in porta erat cognouisset, quod gens armata per asperas et immeabiles indagines dimissa uia regia pertransiret, cum suis se armauit. Dumque transeuntem turmam a longe aspiciens tueretur, egroti qui dimissis feretis et lectisterniis in monte Barsunus in equis equitauerant, allocatis curribus per indagines transiebant. Quorum scutiferi ut retro uiderunt aciem castellani, derelictis curribus et dominis super currus,

1) *Omnia*, onera.
2) *Aduenisset*, aduenissent.
3) *Feretis*, faretris.

www.dacoromanica.ro

sicut melius potuerunt aufugerunt. Tunc rustici uenientes, currus auferendo, dominos in curru occiderunt, cadauera in aquis abiectantes. In quibus quidem egrotis, quidam milites, aliqui comites, nonnulli fuere et marchiones. Unde usque hodie in transitu ipso equorum ferramenta, gladii et plura his similia, aquis exsiccatis solent inueniri. Mons uero Barsunus propter lectisternia sic relicta, que fuere purpurea, de terricolis extitit nominatus.

§ 6. *Andreas, coronato Salomone filio, moritur a. 1061.*

Post mortem itaque sancti regis Stephani transacti sunt anni XI menses IV usque ad annum primum imperii Andree regis. Interea uero Petrus rex primo et secundo regnauit annis quinque et dimidio. Aba uero regnauit annis tribus. Andreas autem confectus senio anno imperii sui XII filium suum, Salomonem adhuc puerulum cum consensu fratris sui Bele et filiorum eiusdem Geiche et Ladislai regem constituit. Ipse autem obiit anno regni sui XV et in Tyhon monasterio proprio cum Dauid filio suo sepelitur.

CAPUT QUARTUM.

RES GESTAE A BELA I REGE USQUE STEPHANI V MORTEM, SEU AB A. 1061 AD A. 1272.

§ 1. *Bela I rex ab anno 1061 ad. a. 1063.*

Post hunc regnauit Benyn Bela. Quo regnante Hungari fidem derelinquunt et baptismum, anno [1]) in fide oberrantes, ut nec pagani nec catholici uiderentur. Postea tamen motu proprio fidei adheserunt. Iste enim omnia fora die sabbati esse uoluit pro emendo et uendendo, byzantiosque currere fecit per districtum regni sui, qui denariis argenteis multum paruis, scilicet XL cambi debuit. Unde usque hodie denarii XL numero aurum appellantur; non quod sint aurei, sed quia denarii XL argentei ualebant byzantium unum. Regnauit autem duobus annis, et in tertio migrauit ex hoc seculo, in suoque monasterio dicto Sceug Zard [2]) sepelitur. Hic enim caluus erat et colore brunus, propter quod suum monasterium diminutiue sicut erat ipse corpore dispositus, sic uocari iussit.

---

1) *Anno*, poate adeo.
2) *Sceug Zard*, Steugzard.

www.dacoromanica.ro

§ 2. *Salomon, rex ab a. 1063 ad a. 1074.*

Tandem uero inter Salomonem Ladislaum et Geicham grauis discordia suscitatur, alumpni patrie inter se diuiduntur. Quidam enim Salomoni, aliqui Ladislao et Geiche adheserunt. Rex autem Salomon Cesarem suum socerum contra Ladislaum et Geicham per Nitriam cum exercitu maximo introducit. Qui Vaciam perueniens, Ladislai exercitu speculato, finxit se infirmum per Posonium in Austriam est reuersus, dimisso de Boemis et Noricis sufficienti auxilio Salomoni. Tunc Cesare retrogresso prelium in Munorod [1]) inter ipsos est commissum. Et quid ultra? Salomon deuincitur, prostrantur Teutonici et Boemi. Et dum se suosque deuictos cognouisset fugam iniit. Danubium in Scigetfeu pertransiens inde in Musunium se collegit. In prelio autem Munorodino non solum Teutonici aut Boemi ceciderunt, sed etiam maior pars de militia regni periit. Salomon ergo metuens fratres suos cum tota familia in Stiriam introiuit, ubi in Agmund monasterio familia sua derelicta, in Musunium est reuersus, uolens colligere exercitum iterato. Sed cum de die in diem deficeret illorumque processus reciperet felicia incrementa, confusus rediit ad Cesarem adiutorium petiturus. Et licet pro militia solidanda affluentem pecuniam tradidisset, Teutonici ob timoren Hungarorum recipere noluerunt. Unde spe omni destitutus rediit in Agmund ad reginam, cum qua dies aliquos cohabitans in ueste monachali deinde Albam uenit. Et cum Ladislaus frater eius in porticu ecclesie Beate [2]) uirginis manibus propriis pauperibus eleemosynam erogaret, ipse ibi inter eos dicitur accepisse. Quem mox cognouit Ladislaus ut inspexit. Reuersus autem Ladislaus a distributione eleemosyne inquiri fecit diligenter, non quod ei nocuisset. Sed ille malum presumens ab eodem, secessit inde uersus mare Adriaticum, ubi in ciuitate Pola usque mortem in summa paupertate in penitentia finiens uitam suam, in qua et iacet tumulatus, nunquam rediens ad uxorem usque mortem. Regina uero Sophia uxor eius in maxima castitate perseuerans nunciis frequentibus maritum uisitabat, mittens ei expensam ut habere poterat, inuitando nichilominus, quod eam uidere dignaretur usque mortem. Qui quamuis in corde habuisset, ob nimiam egestatem tactus uerecundia, ire recusauit. Quem cum de medio sublatum cognouisset, licet multi principes de Germania

1) *Munorod*, Munorad.
2) *Beate*, beatissime.

www.dacoromanica.ro

eibi copulari matrimonialiter uoluissent, spretis omnibus, que habebat secularia faciens uenumdari, egenis est largita. Ipsa uero monialis effecta, arctissimam uitam deducendo migrauit ad Dominum, et in prefato monasterio tumulata, sicut sancta ueneratur.

§ 3. *Geysa I rex ab a. 1074 ad. a 1077.*

Post Salomonem uero regnauit Geicha annis tribus, et mortuus est. Vacie quam fundasse dicitur, tumulatur [1]).

§ 4. *S. Ladislaus rex, ab .a. 1077 ad a. 1095.*

Post Geicham uero regnauit Ladislaus XXX annis et tribus mensibus. In Warod [2]) requiescit. Istius igitur temporibus in Septem castris in monte qui Kyrioleis dicitur, Bessi Hungaris infestissimi, spoliata Hungaria fugientes coniunguntur, et per eundem Ladislaum regem ac Hungaros taliter superantur, ut nec unus ex ipsis fertur remansisse.

§ 5. *Colomanus rex, ab a. 1095 ad a. 1114*

Ladislao autem migrato regnauit post eum filius Geiche regis Kalomannus [3]) annix X et octo, cuius corpus iacet Albe. Hic quidem presul erat et exinde translatus in regem coronatur. Qunwes [4]) enim Kalman est uocatus, cum libros habebat, in quibus ut episcopus legebat suas horas. Iste quoque in regnum Dalmatie misso exercitu occidi fecit regem Petrum, qui Hungaris, in montibus qui Kozd dicuntur occurrens, est deuictus in montibus memoratis et occisus. Unde iidem montes usque hodie in Hungarico Patur [5]) Gozdia nominantur. Sedes enim huius regis in Teneu erat ciuitate. Hoc ergo facto, et regno Dalmatie conquistato [6]) galeas naues et teritas cum Venetis solidauit, mittens cum eis exercitum Hungarorum in Apuliam, ubi Monopolim et Brundisium ciuitates occuparunt, ciuibus quibusdam fidem Venetis obseruantibus. Cumque easdem ciuitates

1) *Tumulatur*, tumulatus.
2) *Warod*, Varad.
3) *Kalomannus*, Kolomanus.
4) *Qunwes*, Qunuves.
5) *Patur*, Petur.
6) *Conquistato*, conquestrato.

www.dacoromanica.ro

ad tenendum Venetis reliquissent concitatis cursibus planum Apulie in quibusdam locis deuastantes tribus mensibus in ea permansere. Tandemque ad naues redeuntes per mare in Dalmatiam reuertuntur capitaneo Hungaro et regis Hungarie banerio ibidem cum Venetis derelictis. Quas quidem ciuitates Guillelmus iunior rex Sicilie per auxilium Pisanorum cum magnis sumptibus post modum uix rehabuit

§ 6. *Bela II rex, ab a. 1131 ad a. 1141.*

Post Kalomannum uero regnauit Bela annis IX, duobus mensibus. Alba tumulatur.

§ 7. *Geysa II rex, ab a. 1141 ad a. 1161.*

Post Belam autem regnauit Geicha XX annis. Tandem moritur et Albe sepelitur.

§ 8. *Stephanus III rex successit a. 1161. Regnum per patruos occupatum a. 1162 recuperauit, sublatus a. 1173.*

Post hunc regnauit Stephanus annis undecim, mensibus nouem. Quo quidem imperante Ladislaus dux sibi usurpat regnum et coronam anno medio. Albe sepelitur.

Post istum Stephanum [1]) frater suus coronam usurpat mensibus V et diebus V, tandemque deuincitur. In quo prelio plures regni nobiles occiduntur. Idem uero de regno expulsus, demum uenit in Zemin, ubi et finiuit uitam suam. Albe requiescit.

§ 9. *Bela III rex, ab a. 1174, ad a. 1196*

Sed post hunc regnauit Bela Grecus, quem Becha et Gregor apud imperatorem Grecorum diutius tenuerunt. Hic quidem fures et latrones persecutus est, petitionibusque loqui traxit originem, ut Romana habet curia et imperii. Albe iacet tumulatus.

§ 10. *Emericus rex a. 1096 ad a. 1204.*

Post Belam uero regnauit Emiricus [2]) filius eius.

1) *Stephanum* în loc de Stephanus.
2) *Emiricus*, Emericus.

www.dacoromanica.ro

§ 11. *Andreas II rex ab a. 1205 ad a. 1235*

Sed post hunc regnauit Andreas rex potens et illustris. Iste etiam terram sanctam uisitauit, ubi per omnes principes christianorum capitaneus ordinatur, et exercitum Soldani Babilonie cum Hungaris et Zaculis effugauit et honore multiplici cum gente sua per Assyrios et alias nationes preuenitur. Indeque cum summa gloria reuertitur in Hungariam.

§ 12. *Bela IV rex ab a. 1235 ad a. 1270.*

Post hunc autem regnauit Bela filius eius, apud Fratres Minores Strigonii tumulatur. Istius quidem in diebus Mongli siue Tartari de tribus partibus regni in Hungariam adeunt, cum quinquies centenis milibus armatorum, habentes adhuc centuriones et decuriones ad milia XL. Quibus in Soio rex prefatus conueniens *a Mongalis* [1]) deuincitur anno Domini MCCXLI. Ubi fere tota regni militia est deleta,ipso Bela coram eis ad mare fugiente. Quo quidem de mari reuertente per ducem Fridericum de Austria bello impetitur. Quem ante Ciuitatem Nouam Hungari cum lancea in maxilla transfixum peremerunt.

§ 13. *Stephanus V rex, ab a. 1270 ad a. 1272.*

Postea uero regnauit Stephanus filius eius, qui Boemie regem nomine Otacarum ante fluuium Rebeha [2]) contra eum uenientem, cum Boemis uidelicet Australibus Stiriensibus Brandeburgensibus [3]) et ceteris mixtis gentibus expulit uirtuose. Iste etiam civitatem Budum [4]) suo dominio subiugauit, dominumque Bulgarorum eo uiuente sibi compulit obedire. Migrans tandem ex hoc seculo et in insula uocata Beate [5]) uirginis in cenobio monialium requiescit tumulatus.

---

1) *Mongalis*, Monglis.
2) *Rebeha*, Rebcha.
3) *Brandeburgensibus*, Brandburgensibus.
4) *Budum*, Budun.
5) *Beate*, beatissime.

www.dacoromanica.ro

CAPUT QUINTUM

NARRATIO RERUM PER LADISAUM CUNUM AB A. 1272 AD A. 1282 GESTARUM.

§ 1. *Ladislaus III rex ab a. 1272, ad a. 1290, eius bellum cum Ottocaro a. 1278 gestum.*

Post hunc regnat Ladislaus tertius filius eius. Hic enim puerulus in regni solium Domino disponente coronatur. Istius ergo diebus rex Otacarus [1]) Boemorum, qui de iure imperii plura sibi usurpauerat de facto et iniuste, unde uiros [2]) resumserat ac potentiam inauditam, in confiniis Hungarie lacerauerat in diuersis locis maximam portionem, pro qua ex ipso eius genitor nondum receperat dignam vindicte ultionem, eo quod preuentus esset morte insperata. Sed cum inter ista Alamannie[3]) principes Rudolphum comitem de Habusburc in curia Francuurtensi in regem sibi prefecissent, ut imperii iura que erant occupata deberet reuocare, ipse tamquam pheudorum imperialium redintegrator, in Austriam que fuerat per Otacarum inuasa et possessa primitus introiuit. Quo quidem Vienne diutius residente, ac iura sua de Boemis requirente rex Boemicus contra eum tam immensum commouit exercitum ac perualidum [4]) quod propriis uiribus Alamannie princeps ei resistere dubitaret. Propter quod ergo Hungarie regem magnificum tamquam filium sancte ecclesie catholice sibi postulauit humiliter in auxilium, perpetua amicitia seipsum eapropter eidem obligando. Adiiciens insuper, ut in eo quoque sancte ecclesie Romane summum servitium exhibere uideretur. Ipse uero auxilio simili quocumque [5]) a rege Hungarie foret requisitus, deberet subuenire. Quia uero Ladislaus Hungarorum rex in corde et animo occultabat Otacari presumptionem temerariam contra patrem et ipsum attemptatam, eo quod tener esset uiribus corporis et etate, petitioni principis Alamannie satisfacturum se disposuit.

Egressus ergo de Albensi ciuitate uelut Martis filius, cuius quidem constellatio conceptioni natiuitatique [6]) eius die in audacia et

---

1) *Otacarus*, Otocarus.
2) *Viros*, vires.
3) *Alamannie*, Alemannie.
4) *Perualidum*, prealidum.
5) *Quocunque*, quandocunque.
6) *Natiuitatique* nativitatisque.

www.dacoromanica.ro

ceteris uirtutibus naturalibus uim et incrementum subministrat, in uirtute Altissimi et proauorum suorum, scilicet S. Stephani, Emerici atque Ladislai regum ac sanctorum uotiuus presumens confidensque suffragiis, erecto banerio regie maiestatis Rudolphum in Marhec coniunxit cum exercitu, qui ipsius aduentum et auxilium sicut dei exoptabat [1]). Sed quoniam gens Rudolphi in motu grauis erat propter arma grauiora, nimisque timorata ad resistendum tam ualide multitudini, ut Otacarus conducere ferebatur, pro eo contra ire et moueri dubitabat. Hoc autem Ladislao rege uiso et percepto Otacaro ad prelium properanti ac parato, circa castrum Stilfrid prope fluuium Morowe adpropinquat. Boemicum exercitum conuallando circumquaque, quorum quidem equos, et etiam semetipsos sagittis Hungari et Comani regis sic infestant uulnerando, quod Milot militie sue princeps, in quo copia exercitus presertim confidebat, sustinere non ualens Hungarorum impetum et sagittas, cum suis fugam dedit, et post ipsum Poloni conducticii, dissoluto exercitu fugerent cum Boemis. Comanis uero inter ista prelia, honera et arnesia Boemorum regis, suique exercitus sustollentibus dissipando. In isto igitur prelio, rex Otacarus dispersa mente et confusa uagando in exercitu captus occiditur. Filius uero eius Dux Nicolaus in Hungariam deducitur captiuatus, cum aliis captiuis baronibus, comitibus et militibus sine numero. Mortuorum autem numerum in prefato prelio potuisset estimare sola diuina sapientia. Rudolphus ergo Teutonie rex atque Romanorum cum suis stabat, inspiciendo que fiebant. Facta igitur hac uictoria rex Germanicus Ladislao regi egit gratias, quod per eum Austria et Stiria sibi fuit restituta illo die. Et sic Ladislaus rex Hungarie rediit cum uictoria rege Alamannico in Austria remanente. Hec est enim Ladislai regis uictoria primicia [2]), quam diuina clemencia ei tribuit in etate adolescentie constituto. In quo quidem exercitu ipso die comes Renoldus filius Renoldi banerium regis tenuit uiriliter et potenter de genere Bastech oriundus, adstantes domino regi fratres eiusdem Andreas, Salomon, Ladislaus et alii regni Hungarie nobiles, sicut stelle celi absque numero. Ut ergo in memoriam redeat regis Ladislai tam gloriosa triumphalisque uictoria, in opprobrium sempiternumque dedecus Boemorum, Polonorum, Morauorumque, scuta et uexilla in Albensi ecclesia, sede regni ac solio in pariete suspensa in eternum perseuerant.

---

1) *Exoptabat*, expectabat.

2) *Primicia*, primitima.

www.dacoromanica.ro

§ 2. *Alteram pugnam a. 1282 habuit cum Comanis.*

Aliud quoque miraculosum prelium Ladislaus rex adulescens habuit cum Comanis, quod prelio precedenti comparatur. Igitur cum Comani per regem Belam pie memorie auum regis in Hungariam primo introducti ,ut arena postmodum succreuissent ,et ipsi regi Bele ipsos dispergere in animo peruenisset per prouincias, et nunquam id facere presumpsisset, in regno emergere lesionem sperans per eosdem. Hoc ipsum igitur rex Stephanus pater eius bone memorie de ipsis cogitasse, et propter cautelam memoratam retraxisse suum uelle. Ladislaus uero rex illustris, animosus ac magniuolus perfidiam contra eum cognoscens inter eos fabricari, taliter processit contra ipsos bellaturus, ut in prelio ipso acriter debellati, plurimi intercepti [1]), quidam uero ex ipsis relictis uxoribus, pueris et rebus omnibus ad populos barbaros fugierunt. Nonnulli etiam qui sunt residui, regiis preceptis in tantum sunt subiecti, quod corde tremulo uix uidere audent uultum regis. In hoc ergo prelio occiditur Oliuernus [2]) filius Pata per Comanos de genere Aba, Andreas frater Laurentii filius comitis Nicolai de Wigman, Ladislaus filius comitis Ponyth de Miscouch, et Demetrius filius parui Michaelis de genere Kusd perimuntur.

APPENDIX

CAPUT PRIMUM

DE NOBILIBUS ADUENIS.

§ 1. *Extranei nobiles potissimum religionis christianae in Hungaria propagandae gratia ad Geysam ducem confluxerunt.*

Cum pura Hungaria plures tribus vel progenies non habeat, quam generationes centum et octo, uidendum est, unde esse habent illorum progenies, qui de terra Latina uel de Alamannia, uel de aliis regionibus descenderunt. Dux namque Geicha de genere Turul, cui pre ceteris Hungaris oraculum profluisse [3]) de superius [4]) dicitur, ut reciperet fidem catholicam et baptismum, quia manus gestabat san-

1) *Intercepti*, interfecti.
2) *Olivernus*, Oliverius.
3) *Profluisse*, profluxisse.
4) *Superius*, supernis.

www.dacoromanica.ro

guine humano madatas [1]), nec erat idoneus ad fidem conuertere tantam gentem, licet ipse domusque eius per sanctum Adalbertum baptismi gratiam recepisset, tamen ei de celesti throno uerbum uenit, quod a tali resileret [2]) cogitatu, quod hec omnia facienda sancto Stephano ex ipso nascituro altissimi clementia ordinarat. Unde hoc audito id quod potuit et debuit circa conuersationem sue gentis secundum ordinationem S. Adalberti Pragensis scilicet episcopi facere non omisit. Misit itaque suos nuntios in christianam regionem suum desiderium omnibus diuulgando. Quapropter hoc audito, multi comites milites et nobiles ex terris christianorum ad eum accesserunt. Quidam enim ex eis amore Dei, ut ipsum ducem contra paganos, qui fidem non acciperent, adiuuarent, et alii quod de ipsis paganis et persecutoribus [3]) ipsorum essent liberati. Nam gens ipsa sub paganismo constituta crudelis persecutio fuerat christianis.

§ 2. *Quos inter comes Tiboldus de Bamberg.*

Tunc eo tempore ad ducem Geicham uenit comes Tiboldus de Fanberg, qui Graun [4]) Tibold est uocatus. Unde de eadem progenie Graun quidam usque hodie simpliciter nominantur. Ex isto illi de Bobocha orti deriuantur. Isti etenim sunt de Deuchunlant [5]).

§ 3. *Hunt et Pazman fratres orti ex Sueuia.*

Post hec uenit Hunt et Pazman duo fratres carnales, milites coridati orti de Sueuia. Hi enim passagium per Hungariam cum suis militibus facientes ultra mare ire intendebant. Qui detenti per ducem Geicham, tandem sanctum regem Stephanum in flumine Goron Teutonico more gladio militari accinxerunt.

§ 4. *Vencellinus comes et Bauaria de Wasserburg.*

Postmodum intrat de Wasurburc comes Wecellinus. Hic Kupan ducem in Simigio interfecit. Istius generatio de Iaki dicti sunt.

---

1) *Madatas*, maculatas.
2) *Resileret*, resiliret.
3) *Persecutoribus*, persecutionibus.
4) *Graun*, Gravu.
5) *De Deuchunlant*, Vandeuchunlat.

www.dacoromanica.ro

§ 5. *Volferus et Hedricus fratres.*

Postea Wolfer cum Hedrico fratre suo introiuit de Viltonia cum XL militibus phaleratis. Huic datur mons Kiscen per descensum [1]), in quo castrum fieri facit ligneum, tandem et cenobium monachorum, in quo post mortem sepelitur. Ex isto namque Hedrici origo esse habet.

§ 6. *Comes Both de Lebyn.*

Post hunc introiuit Pot de Lebyn, qui nomine alio Ernistus est uocatus. Hic cum multis nobilibus [2]) adiit in Hungariam. De isto comitis Conradi de Altunburg [3]) origo esse habet.

§ 7. *Fratres Kelad et Guth.*

Sed postea tempore Petri regis Kelad et Guth intrant tres fratres ex genere Sueuorum de castello Stof sunt natiui.

§ 8. *Altman de Fridburg.*

Post illos Altmann intrat de Fridburc miles coridatus ex patria Turingorum, de isto illi de Bolugi oriuntur.

§ 9. *Oliuerius et Ratoldus.*

Post hos intrant Oliuerius et Ratoldus tempore regis Kalomanni de regno Apulorum. De Caserta ortum habent.

§ 10. *Sambokii origine Galli.*

Illi uero de Sambuk [1]) de comitibus Campanie ex Francia oriuntur.

---

1) *Per descensum*, pro descensu.
2) *Nobilibus*, militibus.
3. *Altunburg*, Altenburg.
4) *Sambuk*, Sumbuk.

www.dacoromanica.ro

§ 11. *Betse et Gregorius de Cornis.*

Betse [1]) uero et Gregory similiter de Francia generatio oritur, ex cognatione Guilielmi dicti Cornes.

§ 12. *Buzad de Warburg.*

Buzad autem generatio de Mesn originem trahit, nobiles de districtu Wurburc.

§ 13. *Hermannus de Nurimberg.*

Hermanni siquidem generatio ex Nuremberc oritur, satis sunt nobiles cum regina Kisla intrauerunt.

§ 14. *Raduan et Bagath Bohemi.*

Sed illi qui Roduan et Bagath [2]) nominantur eorum generatio de Boemia ortum habet.

§ 15. *Ludanii aeque Bohemi.*

Similiter et illorum, qui de Lodan sunt uocati.

§ 16. *Comites Simon et Michaël Hispani.*

Comitum uero Simonis et fratris eius Michaelis generatio qui Mertinsdorfarii nominantur, diebus regis Emirici filii Bele tertii cum regina Constantia filia regis Aragonie, que uxor fuerat [3]) regis Emirici honestis secum militibus et familia decentissima introductis, in Hungariam pomposissime introiuit. Quia cum eorum generatio cum quodam magno comite pro iustis et certis causis continuo dimicaret, tandem contra ipsum comitem exercitum congregans fertur dimicasse. Ubi prefatus magnus comes per Simonem patrem scilicet comitis Simonis et comitis Michaelis, ac Bertramum patruelem ipsorum captiuatus iugulatur. Simon uero et Bertramus inimicitiam pe-

1) *Betse*, Becse.
2) *Bagath*, Bakath.
3) *Fuerat*, erat.

www.dacoromanica.ro

rinde contrahentes cum regina memorata primi adeunt in Pannoniam. Quorum quidem ingenuitatem experiens rex Emiricus letanter excepit, latisque et amplis pheudis in diuersis Hungarie partibus noscitur inuestisse. Quia uero generatio, sepe dicta in regno Ispanie plura castra possidet, unum tament ex illis existit capitale, quod Boiot nominatur, unde prefati comites et eorum precessores primum descensum circa Nergedsceg Boiot uocauerunt. Generatio quoque eorundem in scuto aquilam ferre solet, quam alii milites comites in Ispania deferre non presumunt. Eapropter quidem, quod exercitum Soldani de Tunisio ,qui Maioricam et Minoricam insulas per naues intrando et classes occupauerant, ceteris militibus regis Arragonie deficientibus eorum generatio fertur expulisse. Unde regis [1]) et communitatis militie decreto est statutum, quod priori signo, quod fuerat totum rubeum [2]), sine aliqua expressa figura in aquilam mutaretur. Adduxerat etiam regina Constantia cum ea sororem comitis Simonis et Bertrammi nomine Totam , tam formosam et pulcerrimam, quod eo tempore uix in mundo sibi similis haberetur. Cui quidem virgini Benedictus dux Conradi filus, cum uilla Meretinsdorf [3]) pro dotibus ex parte Emirici regis et regine Constantie est coniunctus.

§ 17. *Gotfridus de Mesnensi regione, ex quo Keladii descendunt.*

Temporibus insuper Stephani regis tertii introiuit in Hungariam quidam miles Gotfridus nominatus, de Mesnensi regione, a quo egreditur generatio Philippi Ladislai et Gregorii filiorum Kelad. Hic namque Gotfridus cum esset ingenuus, filius scilicet comitis Hersfeldensis in curia Francuurtensi ubi Cesar eligi debuit, seditione commota Lantgrauium de Turingia dicitur occidisse, et inde per fugam euadens ad regem Stephanum peruenit fugitans [4]) a quo etiam repetitur per suos inimicos [5]). Cumque rex Stephanus inimicis suis ipsum non traderet, in Alamannia contra eum proscriptionis sententia promulgatur, et sic remanet inuitus in Hungaria. Quem quidem postmodum aduersus ducem de Bozna cum exercitu rex transmittit, quo deuicto ad regem reuersus cum favore de cetero pertractatur.

---

1) *Regis*, regni.
2) *Rubeum*, rubrum.
3) *Meretinsdorf*, Mertinsdorff.
4) *Fugitans*, fugitivus.
5) *Inimicos*, nuncios.

www.dacoromanica.ro

§ 18. *Myurk, Venceslaus et Iacobus fratres Morauii.*

Myurk etiam de Chakan cum Wenceslao et Iacobo fratribus suis, de ducibus Morauie habentes originem, regni Hungarie noui sunt incole, affinitate Bele regi quarto coniunguntur.

§ 19. *Hospites alii.*

Intrauerunt quoque temporibus tam ducis Geiche quam aliorum regum Boemi Poloni Greci Bessi Armeni, et fere ex omni extera natione que sub celo est, qui seruientes regibus uel ceteris regni dominis ex ipsis pheuda aquirendo, nobilitatem processu temporis sunt adepti. Quorum nomina comprehendere estimaui in presenti libro honerosa.

CAPUT SECUNDUM

DE UDUORNICIS, CASTRENSIBUS, CONDITIONARIIS, LIBERTINIS ET MANCIPIIS.

§ 1. *Seruorum apud Hungaros origines.*

Sed quoniam quosdam mouet quid sint udwornici, castrenses, alii conditionarii, libertini et mancipia, quibus fere Hungaria est repleta, et unde esse habeant, presenti opusculo apponere dignum duxi. Factum est quod cum Hungari possessa Pannonia christianos et paganos more gentium quosdam captiuos occiderent resistentes, aliquos ex captiuis uirtuosos ad prelium deducentes secum, aliquam ipsis portionem de spoliis erogarent, quosdam uero diuersis seruitiis mancipando in proprietatem circa sua tabernacula solerent conseruare. iidem captiui ex fructu animalium et preda sola habebant uitam suam ut Comani. Mox uero ut fidem receperunt et baptismum, Romana ecclesia Christo cognito duci Geiche et sancto regi Stephano dedisse dicitur firmiter in mandatis, ut spolia non committerent, captiuos christianos deinceps relinquerent pristine libertati, cum multi nobiles inter captiuos habeantur. Quia uero regnum erat amplissimum et gentibus uacuatum, nec etiam communitas tota in hoc Apostolico assensum tribuebat, dispensatum est postmodum per papam in hunc modum: quod captiui terras colerent ,et ex terre fructibus uiuerent prout alii christiani. Ideoque cap-

www.dacoromanica.ro

tiui terras non habentes propria uoluntate censum dare susceperunt, qualem domini tribuerunt.

§ 2 *Serui, quos in Curiis Hungari habebant, dicebantur uduornici.*

Processu autem temporis fide roborata, potiores regni uiuere uolentes otiose, habentesque captiuos sine numero, non dimiserunt eos abire liberos, ut uolebat Apostolicus, sed curie sue famulantes ordinarunt ex eisdem, quos patrio nomine udwornicos uocauerunt. Hoc enim obsequium licet eo tempore de suis captiuis plures regni nobiles habuissent, Kalomanni diebus filii regis Geiche extitit reprobatum. Voluit tantummodo huiusmodi seruitia de captiuis suis ipse solus obtinere, et prelatos, quibus largitus erat de captiuis suis. Et ne communitas nobilium reprobationem huius modi graue ferret Palatino regni qui pro utilitate nobilium preficitur, rex suos udwornicos uti dedit.

§ 3. *E conuenis alii fuere Castrenses.*

Sed quia Hungari noui christiani graue habebant huius [1]) fidei eo quod disuescere de spoliis eos oportebat, graues labores et honera suis captiuis imponebant, quod displicens prelatis, Apostolico super his sunt locuti. Audiens uero Apostolicus clamorem prelatorum, scrutata uia laudabili sancti regis Stephani de nunciis qui aderant, in talem uocem fertur prorupisse: Ego, inquit, sum Apostolicus, ille autem uerus apostolicus. Unde et ecclesias regni sui eius committo arbitrio ordinare, captiuos per eundem redemptos ei tantummodo possidere. Propter quod omnes redemit quos potuit, ab Hungaris, inuenire, preter illos, quos regni nobiles ecclesiis dimiserant possidere. Ex quibus quidem ordinauit seruire suis castris obsequio leuiori.

§ 4. *Alii Iobbagiones Castrorum.*

Iobagiones uero castri sunt pauperes nobiles, qui ad regem uenientes terram eis tribuit de castri terris, ut pheuda castri et castrum guerre tempore custodirent.

1) *Huius*, onus.

www.dacoromanica.ro

§ 5. *Alii conditionarii.*

Alii uero conditionarii ex eisdem captiuis disponuntur, quos tandem Kalomannus [1]) rex ad tantas maneries uariauit.

§ 6. *Item libertini.*

Statutum etiam extitit per sanctum regem Stephanum, quod conditionarius, si se uellet redimere, centum byzantiis redimeret se et domum. Si uero esset sine coniuge et familia, personam suam XXIV byzantiis, uel seruitio tantumdem compensante [2]). Inuiti enim Hungari captiuos suos regi redimere permiserunt, Compulsi quidem sunt per sanctum regem Stephanum ac prelatos.

§ 7. *Denique mancipia.*

Ex illis captiuis hic scribitur et tractatur solummodo, quia ex gente christiana fuere captiuati; de illis autem, qui de populo erant barbaro papa [3]) nichil dicit. Uult namque sedes apostolica, ut pagani christianis sint subiecti. Unde illi captiui uheg nominantur. Hos enim unicuique Hungaro dimisit ecclesia possidere et tenere.

1) *Kalomannus*, Kolomanus.
2) *Compensante*, competente.
3) *Papa*, propterea.

www.dacoromanica.ro

PROLOGUL LA ISPRĂVILE ŞI FAPTELE UNGURILOR

Prea puternicului şi neînvisului domn Ladislau al III-lea, prea glorios rege al Ungariei, aceluia a cărui frumuseţe o admiră soarele şi luna, închinare din partea magistrului Simon de Keza, clericul lui credincios.

De oarece doriţi cu totdinadinsul să cunoaşteţi faptele Ungurilor şi fiindcă eu le cunosc pe acestea temeinic, am căutat să strâng într'un singur volum istoria acestei naţiuni, istorie ce se găseşte împrăştiată şi răspândită prin diferitele cărţi, din Italia, Franţa şi Germania. Nu voiu imita însă pe Orosius [1]) care, părtinind pe împăratul Otto, cel căruia Ungurii i-au pricinuit mai multe neajunsuri, a plăsmuit în cărţile sale minciuna că Ungurii s'au născut din împreunarea cu demonii. Căci el a scris că Filimer, fiul marelui Aldaricus, regele Goţilor, când a pornit cu războiu împotriva Scitiei, se zice că ar fi luat cu sine în oastea sa mai multe femei cari după nume ce chemau Baltrame [2]). Acestea, fiindcă ar fi fost spre nenorocirea soldaţilor pe cari, pe cei mai mulţi, îi stânjeneau prin desmierdările lor dela îndeletnicirile militare, din porunca regelui se spune că ar fi fost gonite din intimitatea oştirii. Atunci ele rătăcind prin pustietăţi s'au oprit, în cele din urmă, pe ţărmii mării Meotide şi aci rămânând mai multă vreme, lipsite de mângăerile bărbaţilor, se zice, după spusa lui Orosius că ar fi venit nişte demoni să se culce cu ele şi că ar fi avut contact cu acestea. Din această unire a lor, el spune că s'ar fi născut Ungurii [3]). Dar, că afirmaţiunea lui este evident cu ttoul falsă, rezultă mai întâiu

---

1. *Orosius*, citat de Jordanes, *Getica*, cap. 24, este utilizat indirect de Simon de Keza. Cf. Gotfredus din Viterbo, *Pantheon* în *Mon. Ger. Hist.* XXII, p. 183.

2. *Baltrame*, numite de Jordanes. *ibidem:* Aliorumnae.

3. *Ungurii*. După Iordanes *ibidem*, Ungurii, adecă Hunii îşi trag originea din aceste femei.

www.dacoromanica.ro

din textul evangheliei: că spiritele nu au nici carne nici oase şi că ce este din carne, carne este şi ce este din spirit, spirit este. Se vede de altfel că el a vorbit împotriva firii lucrurilor şi cu totul în contra adevărului, afirmând că spiritele pot să procreeze, ele cari n'au posibilitatea şi rolul de a procrea, ne fiind în stare să producă forme embrionale. De aceea, este evident că şi Ungurii, ca şi toate celelalte popoare din lume, şi-au luat originea din bărbat şi femee. Şi, de aşi-derea, el nesocoteşte adevărul, atunci când pare a-şi aminti numai despre războaiele nenorocite ale Ungurilor şi când trece subt tăcere pe cele norocoase ale lor, fapt ce denotă în mod evident o ură pe faţă. De aceea, eu voind să expun adevărul, voiu înşira atât succesele cât şi nesuccesele lor, şi voiu descrie, în acelaş timp, şi originea acestui popor, unde au locuit ei şi câte ţări au cucerit şi de câte ori şi-au schimbat sălaşurile. Dar, numai cu ajutorul şi sprijinul aceluia care este Creatorul tuturor lucrurilor câte se găsesc subt bolta cerească şi al acelora cari după creiarea lor se bucură încă de vieaţă, şi care, în acelaşi timp, este Mântuitorul lor, a căruia cinste şi glorie să fie în vecii vecilor. — *Sfârşitul prologului.*

INCEPUTUL FAPTELOR UNGURILOR

CARTEA I

FAPTELE UNGURILOR DELA ORIGINEA LOR PÂNĂ LA MOARTEA LUI ATTILA ŞI INTOARCEREA LOR DIN PANNONIA IN SCYTHIA.

CAP. I.

DESPRE ORIGINEA ŞI FAPTELE UNGURILOR PÂNĂ LA MIGRAŢIUNEA LOR IN SCYTHIA.

§ 1. *Introducerea în Cronica Ungurilor*

Diferiţii scriitori, ca Josephus [1]), Isidorus [2]), Orosius [3]), Gotfridus [4]) şi alţi mai mulţi, ale căror nume nu este nevoie să le mai

---

1. *Iosephus* Flavius, istoric evreu din sec. I d. Chr. a scris în greceşte mai multe cărţi despre Evrei.

2. *Isidorus* Hispalensis, episcop din Sevilla, sec. VII.

3. *Orosius*, istoric şi teolog din sec. V a scris o istorie în contra păgânilor.

4. *Gotfridus* din Viterbo, poet din sec. XII, ne-a lăsat mai multe poeme. Cf. *Izv. ist. Rom.* III, p. 7.

www.dacoromanica.ro

înşir aci, au descris în diferite chipuri şi moduri, odinioară şi acum de curând în deceniul al şaselea al secolului nostru, istoria pe baza vechiului testament. Eu însă mi-am început lucrarea într'o epocă în care dragostea de oameni se răcise, nedreptatea sporise şi carnea omenească era mai aplecată spre rău decât spre bine.

§ 2. *Urmaşii lui Noe zidesc, după potop, turnul lui Babel pe care Simon de Keza îl descrie după Iosephus Flavius.*

Când, mai de mult, după prăpădul potopului, a fost numicită toată omenirea în afară de Noe şi fiii săi, s'au născut, în urmă, din Sem, Kam şi Japhet, şaptezeci şi două de triburi. Din Sem 22, din Kam 33, iar din Japhet 17. Iar, în vreme ce aceste triburi, după spusa lui Iosephus, se foloseau de limba ovreiască, în primul an după deluviu [1]), gigantul Menrot, fiul lui Thana, de origine din seminţia lui Japhet, a început să construiască, împreună cu întreg neamul său, un turn, pentru ca întâmplându-se să se mai repete potopul să poată să scape de pedeapsa răzbunării prin refugiul în turn. Dar, judecata prea înaltă a misterului dumnezeesc, căreia nu poate să i se împotrivească mintea omului, până întru atâta le-a amestecat limbile şi le-a încurcat minţile că vecin cu vecin nu s'a mai putut înţelege şi, în sfârşit s'au împrăştiat în diferitele părţi ale pământului. Ei făcuseră în turnul amintit, după cum ne spune Iosephus, temple din aurul cel mai curat, palate clădite din pietre preţioase, columne de aur, pieţe pavate cu mosaic [2]) şi cu pietre de diferite colori. Turnul însuşi era în formă de pătrat, având dela un colţ până la celălalt 15.000 paşi în lungime şi tot atâţia în lăţime. Înălţimea lui nu era isprăvită, dar, după socoteala lor, trebuia să se ridice până la cercul lunar, pe care unda potopului nu-l atinsese. Iar grosimea fundaţiilor era de treisute de paşi care cu cât se ridica, se strâmtau, deoarece lărgimea inferioară susţinea greutatea din afară. Turnul era clădit între Nubia şi Egipt, iar rămăşiţele lui se văd până în ziua de astăzi de cei cari fac drumul dela Memfis [3]) spre Alexandria.

1) După alte cronici, *ducentesimo primo*, adecă în anul 201 după diluviu.
2) *Astracatas*, adecă *tesselatas*, pavată în mosaic.
3) *Memphis*, azi Cairo.

www.dacoromanica.ro

§ 3. *Nemroth, protopărintele Ungurilor intră în Persia, urmând să locuiască acolo, şi dă naştere fiilor săi Hunor şi Mogor, din cari îşi trag obârşia Ungurii.*

Lăsând la o parte digresiunile cari dau colorit materii pe care o tratăm, să ne întoarcem la gigantul Menroth care, după ce a început amestecul limbilor, a intrat în ţara Evilath, o regiune care pe vremea aceea se numea Persida şi aci, cu soţia sa Enea, a dat naştere la doi fii, anume Hunor şi Mogor, din cari se trag Hunii şi Ungurii. De oarece însă uriaşul Menroth se spune că a mai avut şi alte soţii, în afară de Enea, a născut cu acestea mai mulţi fii şi fiice pe lângă Hunor şi Mogor. Aceşti fii, precum şi urmaşii lor, locuesc în Persia, ei fiind de aceeaşi statură şi coloare ca şi Hunii, deosebindu-se de ei numai puţin, întocmai ca Saxonii de Turingi [1]). Dar, fiindcă Hunor şi Mogor erau primogeniţii lui Menroth, ei umblau în corturi separaţi de tatăl lor. Intr'una din zile s'a întâmplat însă ca ei să plece la vânat şi într'o pustietate să le iasă în cale o cerboaică [2]) pe care, urmărind-o să le fugă înainte spre bălţile Meotide. Aci, dispărându-le cu totul din ochi, deşi au căutat-o mai multă vreme, n'au mai putut-o afla. Iar, după ce au străbătut aceste bălţi, le-au găsit prielnice pentru hrana turmelor lor.

§ 4. *Fiii lui Nemroth se stabilesc în bălţile Meotide.*

Intorcându-se de aci la tatăl lor, acesta şi-a dat învoirea ca ei să intre cu toate lucrurile lor în bălţile Meotide spre a rămâne acolo. In adevăr, regiunea Meotidă este vecină cu patria lor Persia. Este înconjurată, în afară de un vad foarte mic, de mare şi e lipsită cu totul de râuri, dar are din belşug iarbă, păduri, pasări, peşti şi fiare sălbatice. Intrarea şi ieşirea deacolo este foarte anevoioasă. După ce ei au ajuns în bălţile Meotide, au rămas aci neîntrerupt cinci ani. In anul al şaselea însă, ieşind într'un loc deşert, găsiră, din întâmplare, stând în nişte corturi, fără de bărbaţi, pe soţiile şi copiii fiilor lui Belar, pe cari le-au luat, împreună cu lucrurile lor, şi le-au dus în fuga mare în bălţile Meotide. Dar, între tineri s'a întâmplat să fie prinse şi două fete de ale principelui Dula al Alanilor. Dintre

1) *Saxones et Turingi.* Simon de Keza ca străin de Ungaria îşi dedea seama de diferinţa dintre dialectele germane.

2) *Cerva.* Tradiţia cerboaicei o întâlnim la mai multe popoare.

www.dacoromanica.ro

acestea pe una a luat-o de soţie Hunor, pe cealaltă Mogor. Din aceste femei şi-au tras origina toţi Hunii şi toţi Ungurii. Şi, rămânând ei mai multă vreme în aceste bălţi, au început să se sporească într'un popor foarte puternic, pe care ţinutul n'a mai putut, cu vremea, nici să-i mai încapă, nici să-i mai hrănească.

§ 5. *Mărindu-li-se neamul în bălţile Meotide, ei trec în Scythia.*

De aceea, s'au hotărît în urmă să cerceteze Scitia şi după ce au cercetat regatul scitic [1]), au intrat în el cu copiii şi cu turmele lor, cu gândul de a rămânea pentru totdeauna în noua patrie. Iar după ce au pătruns în interiorul regatului, au găsit acolo ca locuitori pe Alpzuri şi pe Pruteni [2]) pe cari nimicindu-i şi gonindu-i ori ucizându-i, regatul lor până în ziua de astăzi se constată că îl stăpânesc ei în pace, deşi cam pe neplacul vecinilor lor. Ţara scitică este situată în Europa şi întinderea ei este spre răsărit; iar din spre miază noapte este închisă, dintr'o parte, de mare, din altă parte de munţii Rifei, la mare depărtare de zona toridă. Spre răsărit se mărgineşte cu Asia. In ea se găsesc şi două fluvii mari, unul numit Etul, celălalt Togora [3]). Popoarele ce s'au născut în această ţară sunt lipsite de energie, superstiţioase, dispreţuitoare de natură, date la pasiunea iubirii, se ţin de hoţii, fiind în general mai mult de culoare neagră de cât albă. Spre răsărit de Scitia este ţara Iorianilor, şi după ea Tarsia şi în sfârşit Mangalia, cu care se sfârşeşte Europa. Iar din spre miazăzi se găseşte poporul ecvatorial Corosmin [4]) şi chiar Ethiopia care se numeşte şi India Minoră. Şi, după acestea, între miazăzi şi cursul fluviului Don, există un deşert de nepătruns. Fluviul Don în adevăr izvoreşte din Scitia şi se numeşte de Unguri Etul, dar îndată ce trece de munţii Rifei, curgând când într'o parte când într'alta poartă numele de Don; în urmă, curgând prin loc şes, străbate ţara Alanilor şi se varsă apoi în marea rotundă prin trei guri. Fluviul Togora însă, izvorând din Scitia, curge prin păduri pustii, prin mlaştine şi munţi de zăpadă, pe unde, din cauza ceţurilor, soarele nu luceşte niciodată; în sfârşit intră în Yrcania şi se îndreaptă spre Marea Nordului. Lun-

1) Descrierea Scythiei cronicarii o iau după Paulus Diaconus.

2) *Alpzurii*, cari acum se numesc Pruteni, par a fi Ruthenii. Cf. *Chron.* lui Thurocz 48, Alprosuros, quos in prioribus chronicis Hungarorum, nunc Ruthenos vocari, ... partibentur.

3) *Togora*, la Thurocz: Togata.

4) *Corosmina*, Chovarezm, azi Khiva.

www.dacoromanica.ro

gimea ţinutului scitic se zice că este de trei sute şaizeci de stadii, iar lăţimea de o sută nouăzeci. Are o poziţie naturală aşa de întărită, că o intrare se găseşte numai într'un singur locşor foarte mic. De aceea, nici împăraţii romani nici Alexandru cel Mare, cu toate că au încercat, n'au putut să pătrunză aci. Sciţia însă ca ţară este încântătoare, împodobită de dumvrăvi şi de păduri şi minunat de bogată şi plină de tot felul de animale. Dinspre apus Scitia are de vecini pe Bessi şi pe Comanii Albi. Dar lângă marea Nordului cu care se învecineşte şi până la regatul Susdaliei [1]) este o pustietate plină de păduri de nepătruns de picior de om. Se spune că ea se întinde într'un spaţiu enorm, unde o ceaţă deasă se lasă timp de nouă luni. Aci nu se zăreşte soarele decât numai în Iunie, Iulie şi August şi aceasta numai atâtea ceasuri din zi, cât este dela şase până la nouă. Iar în munţii acestui deşert se găseşte cristal şi grifonul îşi face aci cuibul şi se mai constată că păserile legerfalc ce se numesc pe ungureşte Kerechet îşi nasc aci puiii lor.

Regatul scitic este cuprins într'o singură unitate, dar ca guvernământ se împarte în trei regate şi anume Barsacia, Dentia şi Mogoria. El are o sută opt provincii, pentru cele o sută opt neamuri, în câte s'au împărţit odinioară fiii lui Hunor şi ai lui Mogor, când au invadat Scitia. Căci adevărata Ungarie are o sută opt neamuri, nu mai multe. Iar celelalte cari s'au unit cu ele sunt sau străine sau provenite din robi. Căci din Hunor şi Mogor se trag numai cele o sută opt familii din Meotida, în afară de cele străine, a căror obârşie o voiu descrie pe rând la sfârşitul acestei cărţi.

CAPITOLUL II.

DESPRE FAPTELE HUNILOR CARI AU INTRAT IN PANNONIA PÂNĂ LA LUPTA DELA CEZUNMAUER.

§ 1. *Hunii având să plece din Scythia îşi aleg dintre ei căpitani.*

In deceniul al şaselea al secolului, înmulţindu-se ca nisipul Hunii din Scitia, s'au adunat la un loc, în anul domnului 700, şi şi-au ales dintre ei căpitani sau duci ori principi. Dintre aceştia unul a fost Wela, fiul unei fiice a lui Thela, de obârşie din neamul Zemein; apoi fraţii acestuia căpitanii Cuwe şi Caducha. Numele celui de al

1) *Susdalia*, Rusia.

www.dacoromanica.ro

patrulea duce a fost Ethela, fiul lui Bendacuz, ai cărui fraţi Reuwa şi Buda de asemenea au fost duci, de obârşie din neamul lui Erd. Aceştia împreună uniţi aveau să cucerească ţările Occidentului. Şi în fruntea lor şi-au pus ca unic conducător pe unul numit Kadar, de origine din neamul lui Turda [1]), care Kadar avea să judece afacerile comune ale armatei, să împace certurile dintre cei învrăjbiţi, şi să pedepsească pe răufăcători, pe hoţi şi pe tâlhari. Dar numai subt condiţia că, dacă conducătorul ar pronunţa o judecată nedreaptă, comunitatea [2]) să o declare nevalabilă, iar pe căpitanul şi conducătorul care greşeşte să-l înlăture când vor voi. Şi obiceiul acesta legal a fost observat neatins de Huni şi de Unguri până în timpul ducelui Geicha ,fiul lui Tocsun. Căci, înainte de a fi primit Ungurii botezul şi de a se fi încreştinat, crainicii adunau pe Unguri, în tabără, la armată cu următoarele vorbe: Vocea lui Dumnezeu şi a poporului maghiar este ca, în cutare zi, să trebuiască să apară fiecare precis în cutare loc, înarmat, spre a auzi sfatul şi povaţa comunităţii. Iar cel ce nu va fi ţinut în seamă porunca, fără să poată să aducă motive valabile, legea scitică îi taie capul cu cuţitul sau îl expune unui proces infamant ori îl aruncă în robia tuturora. Deci greşelele şi excesele de acest fel separa pe un Ungur de alt Ungur. De altfel, întrucât un singur tată şi o singură mamă a dat naştere la toţi Ungurii, cum ar putea să se numească unul nobil şi altul nenobil, dacă vieaţa comună n'ar fi fost determinată de astfel de întâmplări?

§ 2. *Cutreerând ţinuturile Bessilor şi ale Comanilor Albi, ajung în Susdalia şi în cele din urmă se stabilesc la Tisa.*

Atunci din cele o sută opt triburi au ales pentru luptă oameni voinici şi au luat din fiecare neam câte 10.000 de bărbaţi înarmaţi, lăsând pe alţii în Scitia ca să păzească ţara de duşmani. Şi au pornit cu steagurile ridicate, trecând prin ţara Bessilor şi a Comanilor Albi. Apoi au intrat în Sosdalia, Ruthenia şi ţara Comanilor Negri şi au ajuns în cele din urmă la fluviul Tisa, cu toate bagajiile lor neatinse, deşi fără de voia popoarelor ce am amintit. Şi după ce au examinat din toate părţile regiunea de aci, ceata lor întreagă a găsit cu cale

---

1) *Turda*, numele îl întâlnim în diplome încă de la a. 1265.

2) *Communitas*. Atragem atenţia cetitorului asupra importanţei ce se dă comunităţii din cele mai vechi timpuri. Voinţa şefului era subordinată voinţei acestei comunităţi.

www.dacoromanica.ro

să nu meargă mai departe cu turmele şi cu familiile lor, căci porniseră de acasă cu soţiile, cu corturile şi cu carele lor.

§ 3. *Prefectul Macrinus, aflând despre sosirea Hunilor, cere ajutor dela Romani.*

De oarece, pe vremea aceea, se găsea ca guvernator peste Pannonia, Pamphilia, Phrygia, Macedonia şi Dalmaţia tetrarchul Macrinus, de naţiune Longobard şi de origine din oraşul Sabaria [1]), deşi el era înarmat cu arme de războiu, totuşi, când a auzit că Hunii s'au aşezat deasupra Tisei şi că, zi de zi, îi jefuesc ţara, n'a îndrăznit să-i atace cu soldaţii din provinciile sale, ci a trimis crainici la Romani ca să ceară împotriva Hunilor armată şi să-i se dea ajutorul de lipsă; căci el stăpânea peste amintitele ţări din graţia Romanilor Romanii, pe atunci, îşi aleseseră din buna lor voie ca rege pe Ditricus din Verona, de naţiune german, pe care l-au rugat să vină în ajutorul lui Macrinus. Ditricus a primit bucuros şi a pornit cu o armată de Italieni, de Germani şi din celelalte popoare amestecate ale apusului şi a ajuns la Zazholm [2]), unde erau strânşi şi Longobarzii şi a tratat, în cetatea Potentiana [3]), cu Macrinus planul de războiu, dacă aveau să atace pe Huni la scoborârea şi trecerea lor peste Dunăre sau într'alt loc mai potrivit.

§ 4. *Pe când aceştia deliberau, Hunii trec Dunărea la Sicambria şi dau lupta, dar cu succes nesigur şi, în cele din urmă, Romanii fiind învinşi ,ocupă Pannonia.*

In vreme ce Ditricus şi Macrinus îşi pierdeau timpul cu astfel de planuri şi în astfel de pertractări [4]), Hunii, în tăcerea nopţii, trecură pe burdufuri peste Dunăre la Sicambria şi măcelăriră cumplit armata lui Macrinus şi a lui Ditricus câtă se găsea în corturi pe câmp şi câtă nu putu să încapă în Potentiana. Amărît de acest atac, Ditricus iese în câmpia Tawanucweg [5]) şi dă lupta cu Hunii cu o foarte mare primejdie şi pierdere pentru oamenii săi şi ai lui Macrinus. Totuşi

1) *Sabaria*, localitate în apropierea Muntelui Sf. Martin din Pannonia.

2) *Zazholm*, Centum Colles, Centum Montes, în judeţul Alba.

3) *Potentiana*, cetate romană azi probabil în localitatea Hansabék.

4) *Consiliis residentibus*, ne reaminteşte «Roma deliberante Saguntum periit» al lui T. Livius.

5) *Tawarnucweg*, Tárnok völgy, Valea Tarnok.

www.dacoromanica.ro

se zice că a avut un mare succes, în acest loc, faţă de Huni. Resturile de Huni, însă, luând repede fuga, s'au retras în corturile lor. In această bătălie au căzut dintre Huni 125.000, fiind ucis chiar căpitanul Kuwe; iar din armata lui Ditricus şi Macrinus, în afară de câţi fuseseră ucişi în corturile lor înaintea cetăţii amintite mai sus, au pierit 210.000. Deci văzând Ditricus că ai săi au avut de suferit aşa de mari pagube, a doua zi, după ciocnire, s'a îndreptat împreună cu Macrinus spre cetatea Tulna [1]) care pe acea vreme era socotită ca o cetate a Latinilor, printre oraşele Pannoniei. Hunii, înţelegând atunci că Macrinus şi Ditricus au plecat de pe terenul de luptă cu tabăra lor, s'a întors la locul de bătaie, a îngropat, după obiceiul scitic cu solemnitate cadavrele tovarăşilor pe cari i-au putut găsi şi pe căpitanul Cuwe lângă şosea, unde s'a ridicat o statuă de piatră şi teritoriul din acea parte l-au numit din această cauză Cuweazoa [2]). Hunii, cunoscând acum şi calitatea şi cantitatea armelor şi curajul naţiunilor din Occident, au prins însufleţire şi după ce şi-au refăcut armata pornesc să dea lupta la Tulna împotriva lui Ditricus şi a lui Macrinus. Aflând Ditricus despre sosirea lor, i-a întâmpinat la Cezunmaur [3]) şi de dimineaţă şi până la ora nouă seara, s'a dat o bătălie atât de înverşunată şi de cruntă că Wela, Rewa [4]) şi Caducha, distinşi căpitani, împreună cu alţi 40.000 de ostaşi au pierit în luptă. Cadavrele acestora descoperindu-se în urmă au fost îngropate lângă statua amintită mai sus alături de ceilalţi tovarăşi. In această zi, a căzut din armata romană şi Macrinus şi mai mulţi principi de ai Germanilor, iar Ditricus a fost rănit în frunte mortal şi aproape toată armata Occidentului a fost sau capturată sau fugărită.

§ 5. *Attila este ales rege şi împarte puterea cu fratele său Buda.*

După ce însă s'au risipit armatele, Hunii, adoptând un obiceiu dela Romani, şi-au pus în fruntea lor un rege, pe Attila, iar acesta aşează ca principe şi conducător peste diferitele popoare străine, dela Tisa până la fluviul Don, pe fratele său Buda [5]). Şi dă ordin ca el însuşi de aci înainte să fie numit de supuşii săi rege al Hunilor, spaima şi biciul lui Dumnezeu.

---

1) *Tulna*, Tuln, oraş în Austria Inferioară.

2) *Cuweazoa*, Keweháza.

3) *Cezunmaur*, Zeiselmauer în Austria Inferioară.

4) *Rewa*, Iordanes, *Getica*, 35, ne vorbeşte despre unchiul lui Attila, Roas, numit de Priscus Rua, şi de alţi scriitori Rugilas.

5) *Buda*. De fapt el se numea Bleda, de Iordanes, Bleta.

www.dacoromanica.ro

§ 6. *Ţinuta lui Attila, firea sa, puterea sa şi felul său de luptă. Corturile şi mobilierul său. Mulţimea de soldaţi şi armele Hunilor. Insigniile lui Attila.*

Regele Attila [1]) era cu faţa întunecată, cu ochii negri şi plini de furie, lat în piept, cu pasul maiestos, mic de statură şi purta barbă lungă ca Hunii. Era însă de o îndrăzneală cumpătată, în luptă viclean şi prevăzător şi de o vitejie ce se potrivea cu corpul său. Era de o mare voinţă, umbla cu arme strălucitoare, se servea de corturi elegante şi de podoabe. Şi era peste măsură de afemeiat. In caseta sa nu-i plăcea să ţină bani, de aceea şi era el preţuit de naţiile străine, fiindcă era darnic şi popular. Dar din pricina prea marei sale severităţi era grozav de temut de Huni. De aceea, alergau la el popoare din diferite ţări, dela marginea pământului, faţă de cari era plin de dărnicie, pe cât îi era cu putinţă. In oastea sa luau parte zece mii de care prevăzute cu coase şi diferite feluri de maşini cu cari făcea să se distrugă cetăţile şi fortăreţele. Chiar şi corturile sale avea obiceiul să le aibă construite în diferite chipuri, după diferitele ţări. Unul dintre ele era aşa de celebru şi de extraordinar că era încheiat minunat cu lame de aur aşa că aci se întindea, aci se strângea din nou după voia celui ce umbla cu el. Coloanele acestuia lucrate din aur, având capiteluri mobile, fiind însă la mijloc goale se legau în cheutori cu pietre preţioase ,artistic lucrate. Dar chiar şi staulele sale când pleca cu armata erau pline cu cai din diferite ţări, la cari cai deşi ţinea mult, îi dedea bucuros celor ce duceau lipsă, aşa că uneori de abia mai rămânea cu doi pentru trebuinţa călăriei sale. Dar aceste staule aveau o paratură de purpură şi pânză de in; şeile regale însă erau lucrate din aur şi pietre preţioase. Masa lui era în întregime de aur, de asemenea şi vasele de bucătărie. Iar patul lui, o minunată lucrare din cel mai curat aur, îl purta cu sine în armată. Oştirea sa, în afară de popoarele străine ,era formată dintr'un milion de soldaţi, aşa fel că dacă se întâmpla ca un scit să moară, altul să-l înlocuiască îndată. Armele soldaţilor săi erau lucrate mai ales din piele şi din diferite feluri de metale şi ei aveau arcuri, pumnale şi lănci. Insigna regelui Ethela, pe care de obiceiu o purta pe propriul său scut, avea asemănarea unei păsări ce se numeşte în ungureşte turul [2]), în cap cu o coroană. Această insignă Hunii au purtat-o în totdeauna cu ei

1) *Ethela*, Attila. Vezi portretul ce-i face Iordanes, *Getica*, cap. 35.

2) *Turul*. Attila avea pe scutul său chipul unui vultur, *astur*.

www.dacoromanica.ro

în armată, câtă vreme au trăit în comunitate, până în timpul ducelui Geicha. Deci la ei şi la alte popoare de acest fel, Ethela, regele Hunilor, era mai deosebit decât alţi regi din timpul său şi din toată lumea. El dorea să ajungă stăpânul cetăţilor, fortăreţelor şi oraşelor şi să dispună de ele. Nu-i plăcea însă să locuiască în ele, căci mergea împreună cu mulţimea soldaţilor săi în câmp cu corturile şi cu carele; iar popoarele străine cari îl însoţeau steteau în cetăţi şi în sate. Modul de îmbrăcăminte şi fasonul lor, atât pentru sine cât şi pentru poporul său, era cel al Mezilor.

CAPITOLUL III.

FAPTELE LUI ATTILA DE LA VICTORIA REPURTATA LA CEZUNMAUR PÂNĂ LA OMORUL LUI BUDA.

§ 1. *Romanii fiind biruiţi la Cezunmaur, Attila devastează o mare parte din Europa.*

După ce însă Romanii au fost biruiţi în lupta dela Cezunmaur şi s'au risipit în toate părţile, regele Ethela s'a întors în tabăra naţiei sale şi descălecând aci a rămas câteva zile dincolo de Tisa. In urmă a căutat să-şi stabilească curtea principală la Scewen. Aci se spune că a venit Ditricus din Verona împreună cu principii germani şi au adus omagiul lor întreg lui Ethela şi Hunilor. I-a suggerat în acelaşi timp idoea că ar trebui să atace regatele din Apus. Imbrăţişând povaţa, a dat ordin numai decât să se adune armata. Şi a pornit din Sicambria, a supus mai întâiu Illiricul, apoi a trecut Rinul la Constanţa. De aci însă scoborând pe Rin în jos, este întâmpinat de regele Sigismund [1]) cu o armată colosală la Basilea [2]). Pe acesta biruindu-l într'un atac, l-a silit să se supună puterii sale. Plecând în urmă de aci, a asediat cetatea Argentina pe care mai înainte nici unul dintre împăraţii romani nu putuse să o cucerească. «Spaima lumii» a cucerit-o dărâmându-i zidul aşa fel ca să rămână pentru toţi trecătorii o cale liberă şi a dat porunca să nu se mai schimbe cât va trăi. Din această cauză cetatea s'a numit în urmă nu Argentina [3]), ci Strozburc până în ziua de astăzi. Pornind apoi de aci cu oastea sa, a distrus cetăţile

1) *Rex Sigismundus.* Regele Burgundiei care a domnit dela 516—523.
2) *Basilea,* cetate în Elveţia.
3) *Argentina civitas,* azi Strassburg.

www.dacoromanica.ro

Luxovium, Bizancia, Chalon, Masticonia, Lingonia şi Lugdunum din Burgundia. A coborât în urmă pe lângă Ron împotriva Cathalaunilor, unde şi-a împărţit armata, destinând a treia parte din naţia sa, împreună cu generali distinşi, împotriva Sultanului [1]) Miramammona, adecă al Marrocului. Aflând despre aceasta Mirama a fugit din oraşul Sibiliei dinaintea Hunilor în Marochia, trecând peste braţul Sibiliei. Intr'aceea, l'a atacat atunci pe neaşteptate pe regele Ethela un patrician roman numit Aetius [2]) împreună cu zece regi din apus. Dar, în momentul când ei căutau să lovească pe regele Ethela într'un atac fără de veste, acesta e cerut de la ei un armistiţiu, pentru ca să-şi poată aduna oştirea, care nu era de faţă. Ei refuzând, s'a încins lupta între ambele armate de dimineaţa până noaptea în câmpia Beluider. Intre amândouă oştirile era un pârâu curgător, aşa de mic, că dacă cineva ar fi aruncat în albia râului un buştean, apa n'ar mai fi putut să curgă în jos în albie. După ce s'a sfârşit însă lupta s'a făcut un astfel de torent din sângele de animale şi de oameni, că ar fi târît un vizitiu cu car cu tot şi oameni înarmaţi. Şi, din cauza torentului în armată a fost o mare peire. Şi această bătălie care s'a dat între Huni şi regii din Occident, în locul amintit mai sus se spune de bătrâni că a fost mai mare decât toate bătăliile din lumea aceasta, din câte s'au săvârşit într'un singur loc şi într'o singură zi. In această bătălie este omorît ca un nenorocit regele Goţilor Aldaricus. Iar, când ceilalţi regi au aflat despre moartea lui, au luat-o la fugă. Tot din această zi a crescut curajul Hunilor şi al regelui Ethela şi groaza a cuprins tot globul pământesc şi multe ţări, aflând despre aceasta, s'au supus dând bani şi tribut.

§ 2. *A treia parte din oastea lui Attila rămâne în Catalaunia.*

Al treilea grup însă de armată care fusese destinată împotriva lui Miramammona, neputând, din cauza întârzierii, să ia parte la luptă a rămas până la moartea sa (a lui Ethela) la Catalauni şi, în cele din urmă, s'au prefăcut în cetăţeni Catalauni. Hunii erau, în afară de naţionalităţile străine, treisute treizeci de mii, treizeci şi doi. Dintre aceşti Huni, mai mulţi inşi fuseseră orânduiţi ca şefi de armată, cari pe limba Hunilor se numeau Spani. După numele aces-

1) Soldanum Marroque, Sultanul din Maroco.
2) Aetius, originar din Silistra-Durostorum.

www.dacoromanica.ro

tora s'a numit în urmă toată Ispania, câtă vreme mai înainte se numea Catalaunia.

§ 3. *Continuarea victoriilor lui Attila.*

Iar Ethela şi Hunii, după ce au mas câtva timp în Beluider, s'au retras, în urmă, şi au intrat în cetatea Tulna, unde au fost primiţi de cetăţeni cu mari onoruri. Pornind apoi de aci au ars cu foc cetatea Reims din Gallia care rezistase în marşul lui Ethela şi a omorît pe toţi soldaţii şi pe toţi cetăţenii ce se închiseseră înlăuntru. După ce a distrus astfel Franţa şi Flandria a trecut peste Rin la Colonia [1]), unde sălbătăcia hunică a ucis mişeleşte pe Sfânta Ursula, fiica regelui Brittanilor împreună cu 11.000 de fete. De aci plecând în Turingia a ţinut adunare la Isnac şi a orânduit o mare oaste împotriva Dacilor [2]), Norvegilor, Frisonilor, Lituanilor şi Pruthenilor pe cari i-a subjugat după ce i-a biruit şi i-a umilit.

§ 4. *Attila ucide pe fratele său Buda.*

Plecând dela Isnac, după ce a ţinut adunarea, a venit în Sicambria unde cu propria sa mână a ucis pe fratele său Buda, dând ordin să-i arunce trupul în Dunăre, fiindcă, în vreme ce el însuşi, Ethela, se lupta în regiunile din apus acela trecuse cu stăpânirea sa peste limitele stabilite între el şi fratele său. Căci el dispusese ca Sicambria să se numească după numele său. Şi cu toate că regele Ethela interzisese Hunilor şi celorlalte popoare ca cetatea să se numească a lui Ethela, Teutonicii având groază de oprelişte, au numit-o Echulburc [3]). Hunii însă, nesocotind prea mult porunca, până în ziua de astăzi o numesc, ca şi mai înainte, Oubuda [4]).

§ 5. *Attila aşează observatori în toate părţile lumii.*

Petrecându-se deci astfel lucrurile, a stat într'o odihnă neîntreruptă cinci ani în Sicambria şi a aşezat observatori în cele patru părţi ale lumii. Prima grupă de observatori a orînduit-o în şir pornind din

---

1) Colonia, Köln.
2) Dacos, locuitorii din Dania sau Danemarca.
3) Urbs Ethelae, Ecilburg, Etzelburg lângă Buda.
4) Oubuda, O-Buda, Buda Veche.

www.dacoromanica.ro

Sicambria, aşa fel ca strigătul unuia să poată fi auzit de celălalt şi la Colonia, cetate din Germania, obiceiul era să vegheze ziua şi noaptea. A doua făcea de pază până în Lituania; a treia pe ţărmul fluviului Don; iar a patra în Iadra, o cetate din Dalmaţia. Prin glasul şi strigătul acestora cele patru părţi ale lumii puteau să afle ce face şi ce gânduri are regele Ethela.

CAPITOLUL IV.

DIGRESIUNI

SAU POVESTIREA VICTORIILOR LUI ATTILA, DELA UCIDEREA FRATELUI SĂU BUDA, PÂNĂ LA MOARTEA SA. ÎNTOARCEREA HUNILOR IN SCYTHIA.

§ 1. *Descrierea victoriilor lui Attila şi asediul Aquileei.*

Oraşele din Pannonia, Pamfilia, Macedonia, Dalmaţia şi Frigia cari fuseseră pustiite prin jafurile şi asediile Hunilor, părăsindu-şi solul natal, trecură, cu îngăduinţa lui Attila în Apulia, pe marea Adriatică; Blackii cari fuseseră pastorii şi colonii lor rămânând de bună voie în Pannonia. Iar, după un repaus de cinci ani în Sicambria, Ethela a căutat să completeze lipsa părţii a treia din armata sa, care rămăsese în Catalaunia şi după ce îşi ţinu adunarea anuală, trecând din Pannonia prin Stiria, Carintia şi Dalmaţia, s'au adunat cu toţii la un loc în cetatea Salona de lângă marea Adriatică şi în Spaletum [1]). Aci a dărâmat ambele cetăţi, dându-le foc. In urmă, pornind pe lângă mare, a ocupat cetăţile Tragura [2]), Sebenicul [3]), Scardona [4]) Iadra [5]), Nona [6]), Sena [7]), Pola [8]), Parentia [9]), Capostiria [10]), Triestina [11]) şi alte multe oraşe şi a ajuns în sfârşit prin munţi la

1) *Spaletum*, Spalato, azi Split, în Dalmaţia.
2) *Tragura*, Trau.
3) *Sebenicum*, Sebenico.
4) *Scardona*, Scardona.
5) *Yadra*, Zara.
6) *Nona*, Nona ,Nin.
7) *Sena*, Zengg.
8) *Pola*, Pola.
9) *Parentia*, Parenzo.
10) *Capostria*, Capo d'Istria.
11) *Terestina*, Triest.

www.dacoromanica.ro

Aquilegia [12]). După ce a examinat mărimea acesteia, a rămas uimit şi s'a crezut pierdut dacă ar lăsa numita cetate necucerită, cu atât mai vârtos cu cât se spunea că foarte mulţi Longobarzi ar fi fugit aci din Pannonia, din dispreţ pentru domnia Hunilor şi a lui Ethela. Reclamând de la cetăţeni, prin trimişii săi, pe aceşti Longobarzi şi refuzându-i-se predarea lor, a început să cucerească cetatea prin fel de fel de maşini. Dar, neputând să o cuprinză nici decum, a asediat-o timp de un an şi jumătate. Intr'una din zile însă s'a întâmplat să meargă împrejurul cetăţii cu mai mulţi paznici [13]) cari se găseau subt zidurile ei şi în cari, după credinţa sa, îşi punea cea mai mare nădejdie, a văzut că o barză ce sbura din spre mare se aşează pe coperişul unui palat, unde îşi avea cuibul şi că de acolo, luând în cioc un puiu, îl duce în văzul tuturora în trestişul mării. Apoi, întorcându-se din nou, se spune că şi pe ceilalţi pui i-a transportat împreună cu cuibul său. Observând aceasta regele Ethela şi-a convocat soldaţii şi le-a spus: Uitaţi-vă, tovarăşi, cum această barză simte prevestirea destinelor viitoare. De oarece cetatea trebuie să fie distrusă [14]) de noi, ea se asigură prin fugă, ca să nu piară deodată cu cetăţenii. Fiţi deci, pe ziua de mâine, mai viteji şi veţi vedea cetatea căzând în ruină. Apoi a dat ordin să se facă uz de toate maşinele de războiu, dar fiindcă n-a putut-o cuceri cu maşinile, a recurs, în cele din urmă, la o tactică scitică şi a cerut câte o şea dela fiecare din cei un milion de soldaţi şi făcând un turn de şei a dat ordin ca ele să fie aprinse lângă zid. De flacăra şi căldura acestora se spune că zidul s'a desfăcut şi a căzut la pământ cu turnuri cu tot. Văzând aceasta cetăţenii au părăsit cu toţii cetatea şi au fugit pe o insulă [15]) din mare. Şi, au intrat în această insulă cu gândul să rămâie aci pentru totdeauna, dar, au zăbovit în ea numai puţini ani şi, în cele din urmă, de frica regelui Ethela, au intrat în bălţile Realt, unde se găsesc şi acum. De aceea, insula ,până în ziua de astăzi pe limba veneţiană se numeşte Vecca Venesia. Veneti însă sunt Troiani, după cum se rosteşte cronica celor vechi [16]): «Veneti în adevăr sunt Troiani etc.». Căci după dărâmarea Troiei, ei au rămas tot timpul la Aquilegia, pe care se spune că au fundat-o. Unii însă cred că Veneti au fost din Sabaria. Dar Sabaria

12) *Aquilegia*, Aquilea.

13) *Fitonici*, Cf. Gotifr. Viterb. p. 187: per fitones eventum rei perquirit.

14) *Civitatem ruituram* cf. Iordanes, *Getica*, 42.

15) *In insulam fugierunt*, cf. Gotifr. Viterb. p. 187.

16) *Chronica Venetorum*. Tradiţia despre descendenţa Veneţilor din Troian este veche.

www.dacoromanica.ro

fusese locuită de Longobarzi. In ea (Aquilegia) era o şcoală generală pentru tot neamul pământesc, celebră pentru muzele poeţilor şi pentru doctrinele filosofice, supusă însă diferitelor idolatrii rătăcite. Pe aceasta a pustiit-o mai întâiu regele Goţilor, numit Archelaus [1]), dar după aceea ei au fost goniţi din Pannonia de Huni şi acum se ştie că ei locuesc pe malurile Tycinului şi se numesc Papieni.

§ 2. *După cucerirea Aquileei, Hunii devastează Italia. Delegaţia Papei Leon.*

După ce însă regele Ethela a cucerit Aquilegia, a venit apoi la Forum Julii, unde după cucerirea cetăţii Concordia, a intrat în marca Lombardiei şi a subjugat puterii sale Tarvisium, Brixia, Padua, Cremona, Verona, Mantua, Pergamum, Mediolanum, Ferraria şi alte mai multe cetăţi din Italia. După aceasta, venind în grabă la Ravenna, Arhiepiscopul Arianilor care făcuse ca în această cetate să se ridice împotriva Scaunului Apostolic doisprezece cardinali ce urmau secta sa, posedând un tesaur enorm, a introdus pe ascuns în cetate, fără ştirea cetăţenilor, pe Huni. Şi a pus să fie ucişi catolicii mai de frunte din oraş, făgăduind lui Attila că dacă va adopta secta sa şi va persecuta pe creştini, el va aduce sub stăpânirea lui fără oboseală şi fără cheltuială pentru poporul lui, oraşul Roma şi toată Italia şi Africa. Ethela a primit propuneaea mai mult din sete de domnie decât pentru amintita sectă. Romanii însă, aflând de primejdie, fiindcă de aci înainte era periclitat creştinismul, au trimis la Ethela pe marele pontifice [3]) Roman, Leon, rugându-l să plece din ţinutul Lombarzilor şi-i vor plăti şi tribut şi-i vor da poporul ce ar dori. Deci Apostolicul împreună cu comiţi şi cu clerul roman veniră în grabă în câmpia dinaintea Ravennei, având să-i vorbească. Şi pe când şi dintr'o parte şi din alta vorbeau călări şi în vreme ce regelui îi venea greu să primească ceea ce cereau Romanii, s'a întâmplat ca, în timpul convorbirii, Ethela să se uite în sus şi să vază deasupra capului său atârnând un om cu o sabie ce se mişca mereu şi care ameninţa să-i taie capul. Cuprins de groază din această cauză, a aprobat toate cererile Romanilor şi astfel Apostolicul s'a întors vesel la Roma şi regele a intrat în Ravenna. Aci punând să fie prins Arhiepiscopul

---

1) *Archelaus* era rege al Goţilor.

2) *Forum Iulii*, Frejus.

3) *Romanorum Antistitem*, Papa Leon, după alţii Papa Benedict.

www.dacoromanica.ro

Arian împreună cu toţi adepţii săi şi cu toţi complicii săi, după ce i-a stors şaizeci de mii de mărci de aur, a făcut să li se taie la toţi capul.

§ 3. *Victoriile căpitanului Zoard.*

Şi pe când, în vremea aceasta, Ethela zăbovia la Ravenna, generalul său Zoard, şeful armatei regale, împreună cu oastea Hunilor, intră în Apulia şi Calabria, unde dărâmă cetăţile Regina şi Terralaboris, armata lui devastează până la muntele Cassinus, şi de aci în cele din urmă se întoarce încărcat de victorie la Ravenna. După ce toate acestea s'au petrecut astfel, regele Ethela revine din Italia în Pannonia. Şi întinzându-şi astfel domnia în lung şi lat, spre apus, răsărit, miază noapte şi miază zi, îl bătea gândul să treacă peste mare şi să subjuge şi Egiptul şi Asiria şi Africa.

§ 4. *Noua căsătorie a lui Attila şi moartea ce i-a urmat.*

In timpul acesta, îi s'a adus, într'una din zile, ca mireasă, fiica regelui Bractanilor, cu numele Micolt [1]), de o frumuseţe mai mult decât omenească, cu care se spune că atâta dragoste a făcut că a întrecut orice măsură. Fiindcă chiar în acea noapte în care a cunoscut-o trupeşte, după ce făcuse exces de băutură şi după ce a abuzat de dragostea sa, adormind cu faţa în sus, l-a năpădit din nări sângele care neavând loc să iasă, i-a intrat pe gât, unde închegându-se şi împedecându-i suflarea, a sufocat pe «Spaima lumii». Iar Micolt, sculându-se din somn, şi căutând să-şi scoale bărbatul, mişcându-l de mai multe ori, n'a putut să-l mişte şi observându-i corpul rece şi lipsit de căldura naturală, a chemat prin ţipete robii din casă, strigând că stăpânul ei a intrat pe calea veşniciei. Aceştia, prin urletele lor îngrozitoare, au făcut să alerge la uşile palatului toţi paznicii. In urmă l-au înmormântat în locul amintit mai sus, împreună cu Wela, Caducha şi alţi căpitani.

§ 5. *Cearta dintre fiii lui Attila; încetarea puterii Hunilor în Europa.*

După ce s'a aflat în public despre moartea lui Attila, întregul glob pământesc a fost cuprins de groază şi inimicii lui nu ştieau ce să se facă, să plângă sau să se bucure; ei se temeau de mulţimea fii-

1) *Micolt*, după Jordanes se numea Ildico.

www.dacoromanica.ro

lor lui cari erau nenumăraţi, cât un popor întreg. Se credea că după el va domni unul din fiii săi. Din cauza vicleniei lui Ditricus din Verona şi a principilor germani pe umerii cărora se sprijinise domnia regelui Ethela, comunitatea Hunilor s'a împărţit în două, dintre cari unii se străduiau să pună ca rege după Ethela pe Chaba, fiul regelui Ethela, născut din fiica împăratului Grecilor adecă a lui Honorius [1]), alţii pe Aladarius născut din principesa Germaniei Cremilda [2]). Fiindcă cei mai mulţi erau de partea lui Chaba, iar naţiile străine de partea lui Aladarius, la început au domnit împreună amândoi. Prin şiretenia lui Ditricus însă, care era de partea lui Aladarius, se porneşte războiu între ei. In prima luptă Aladarius este biruit, în a doua însă care s'a dat la Sicambria, neîntrerupt timp de cincisprezece zile, armata lui Chaba este învinsă şi nimicită până într'atâta că au mai rămas numai puţini din fiii lui Ethela şi foarte puţini Huni. Acesta este războiul pe care Hunii l-au chemat, numele rămânând până astăzi, războiul Crumbelt. In acest războiu atâta sânge nemţesc s'a vărsat că, dacă Teutonicii de ruşine n'ar ascunde-o şi dacă ar voi să o mărturisească deschis, apa Dunării, timp de mai multe zile, n'a putut fi băută nici de oameni nici de vite, fiind inundată cu sânge dela Sicambria până la oraşul Potentia. Chaba atunci a fugit în Grecia la Honorius împreună cu 15.000 de Huni, şi deşi acesta ar fi voit să-l reţie şi să-l facă cetăţean grec, n'a rămas, ci s'a întors în Scithia la naţia tatălui său şi la rude. Şi, cum a intrat în Scithia, a şi început să îndemne să se întoarcă în Pannonia ca să se răzbune asupra Germanilor.

§ 6. *Secuii, rămăşiţe ale Hunilor.*

Mai rămăseseră dintre Huni trei mii de bărbaţi, cari au scăpat cu fuga din războiul Crimildin şi cari, temându-se de popoarele din apus, au rămas tot timpul în câmpia dela Chigla [3]), până în vremea lui Arpad. Acetşia aci nu s'au chemat Huni, ci Zaculi [4]). Căci aceştî Zaculi sunt rămăşiţe de ale Hunilor cari, când au aflat că Ungurii se

1) *Honorii genitum*, cf. Jordanes, *Getica*, 42.

2) *Aladarium ex Cremildi.* După *Niebelungenlied* Chrimhild a fost un principe care a trăit în sec. V şi care a răzbunat la Buda moartea lui Siegfrid. După aceasta, s'ar fi numit în urmă localitatea Creenfeld şi Kreinfeld, din care s'a născut apoi Kelénföld al Ungurilor Cf. Podhadczky, *op. cit.*, p. 32.

3) *Chigla*, până astăzi încă neidentificată.

4) *Zaculos*, Siculi, Szekler, Secuii.

www.dacoromanica.ro

întorc din nou în Pannonia, le-au ieşit în cale, când se întorceau, în Ruthenia şi, după ce au cucerit împreună Pannonia, au dobândit o parte din aceasta, însă nu în câmpia Pannoniei, ci, vecini cu Blackii, au avut aceeaşi soarte în munţi. De aceea, amestecându-se cu Blackii, se spune că se folosesc de literile lor. Aceşti Zaculi au crezut că Chaba a murit. De aceea, poporul până în ziua de astăzi are proverbul: Atunci să mi te întorci, când se va întoarce Chaba din Grecia [1]). Acest Chaba este deci fiul legitim al lui Ethela, născut din fiica lui Honorius, împăratul Grecilor, ai cărui fii s'au numit Edemen şi Ed. Edemen însă când Ungurii s'au întors pentru a doua oară în Pannonia, a venit cu foarte multe rude de ale tatălui şi ale mamei sale, căci mama sa era de origine dela Corosmini. Ed însă a rămas în Scitia la tatăl său. Din acest Chaba se trage familia lui Aba. Chaba când s'a dus în Scitia, fiindcă se lăuda cu titlul de nobil al mamei sale, nobilimea Hunilor l-a desconsiderat, spunând că el nu este un adevărat fiu al Scitiei, ci un intrus dintr'o naţie străină. De aceea, el nu şi-a luat o soţie din Scitia, ci şi-a luat una din neamul Corosmin.

§ 7. *Stăpânii Pannoniei după alungarea Hunilor.*

După ce însă fiii lui Ethela au pierit aproape cu toţii, împreună cu poporul scitic, în războiul Crumbelt, Pannonia a trăit zece ani fără de rege, rămânând în ea numai străinii [2]) Sclavii, Grecii, Teutonii, Messianii şi Vlahii, cari, în timpul vieţii lui Ethela îi serveau ca robi. S'a ridicat în urmă Zuataplug, fiul lui Morot, principe din Polonia care, după ce a subjugat Bracta, a domnit peste Bulgari şi Messiani, începând, după exterminarea Hunilor să stăpânească, de asemenea, şi în Polonia. Ungurii de la fluviul Hung, atrăgându-l pe acesta cu darurile lor, după ce l-au spionat prin spioni şi după ce au flat că oastea lui nu e bine înarmată, atacându-l chiar pe el, Zuataplug, aproape de râul Racus, lângă Banhida [3]), într'un oraş, ale cărui urme se mai văd şi astăzi [4]), l-au omorît, împreună cu toată armata sa, şi astfel ei începură să stăpânească peste toate popoarele din Pannonia, amintite mai sus. Unii susţin că Ungurii, la a doua lor

1) *Tunc redire debeas.* Keza trebuia să cunoască bine pe Secui, dacă până şi proverbiile lor le ştia. Cf. Iorga, *Bul. de la sect. hist.* IX, 3, a. 1921, p. 219.

2) *Advenis* Un atribut raportându-se la mai multe substantive, în limba latină, în general, se exprimă o singură dată.

3) *Banhida,* Ban-hid, Podul Banului, lângă Tata, în jud. Komorn.

4) *Adhuc eminent.* Pare a fi luat această informaţie din tradiţia populară.

www.dacoromanica.ro

venire în Pannonia, n'au găsit domnind pe Zuataplug, ci pe Morot.. Aceasta va fi provenit de acolo, fiindcă Morot, tatăl lui, era mai mare ca titlu, dar, fiind istovit de bătrâneţe, stetea liniştit acasă în fortăreaţa sa dela Bezprem [1]). Când a auzit despre nenorocirea ce s'a întâmplat fiului său, şi-a sfârşit viaţa printr'o moarte subită. Fiul său însă era nou în domnie.

Sfârşitul cărţii I despre venirea Ungurilor.

CARTEA II

INTOARCEREA UNGURILOR

CAPITOLUL I.

A DOUA SOSIRE A HUNILOR IN PANNONIA. ISPRĂVILE LOR SUBT DUCI.

§ 1. *Introducere.*

După ce am vorbit despre originea Hunilor, despre războaele lor fericite şi nefericite, şi de câte ori şi-au schimbat lăcaşurile, să vedem acum, când s'au întors în Pannonia pentru a doua oară, cari au fost căpitanii celor ce s'au întors şi cât de mare a fost numărul oştilor lor. Aceasta am socotit-o vrednic să o arătăm în prezenta lucrare.

§ 2. *Când s'au întors a doua oară în Pannonia Hunii sau Ungurii?*

Pe când domnia în Germania şi Italia Otto din Suevia, în Franţa regele Ludovic, fiul lui Lothar, iar în Grecia cârma o avea Antonius cel Tare [2]), fiul lui Teodor, în anul 872 de la întruparea lui Isus Christos, Hunii sau Ungurii intrară din nou în Pannonia, după ce trecuseră prin ţara Bessilor, a Comanilor Albi şi cetatea Kyo şi apoi se aşezară la fluviul numit Hung, unde fundară o fortăreaţă [3]). După acest fluviu au fost numiţi ei de popoarele din Occident Unguri. Şi, fiindcă după această fortăreaţă, au mai fundat încă alte şase, au ră-

1) *Bezprem.* După Anonymus la Vesprém era o garnizoană romană.

2) *Antonius* sau *Antonius Durus* nu se găseşte printre împăraţii din Constantinopol.

3) *Hung.* Pasagiul acesta Simon de Keza pare a-l fi împrumutat de la Anonymus.

www.dacoromanica.ro

mas câtva timp în acele părţi. In urmă, murind Zuataplug, în chipul cum am arătat mai sus, şi-au împărţit armata în şapte, aşa fel ca fiecare armată să aibă, în afară de centurioni şi decurioni, câte un căpitan, de care, întocmai ca de un duce, trebuiau să asculte fără condiţii şi să i se supună. Căci avea fiecare armată câte 30.000 de bărbaţi înarmaţi, în afară de decurioni şi de prefecţi.

§ 3. *Trecerea Dunării.*

Pornind deci cu steagurile ridicate, împreună cu soţiile, copiii şi turmele lor, trec Dunărea la Pesta şi vadul Zub şi cuceriră lângă Dunăre o fortăreaţă în care se strânseseră soldaţii lui Zuataplug, câţi mai putuseră să scape cu fuga. Aci au omorît pe o rudă a lui Moroi, pe un moşneag, împreună cu alţii; tradiţia până în ziua de astăzi spune, fără temeiu, că ar fi fost însuşi Morot.

§ 4. *Arpad, întâiul între căpitani.*

Dintre aceşti căpitani mai bogat în avere şi mai influent ca neam era Arpad, fiul lui Almus, fiul lui Elad, fiul lui Uger din familia Turul. Deci acest Arpad împreună cu neamul său a străbătut cel dintâiu munţii Rutheniei şi şi-a fixat lângă fluviul Ung el cel dintâiu tabăra sa, fiindcă această familie mai presus de toate celelalte triburi scitice era învestită cu demnitatea de a avea prerogativa de a merge în fruntea armatelor la înaintare şi de a fi cea din urmă la retragere.

§ 5. *Arpad îşi aşază tabăra la Alba.*

Şi după ce a trecut Dunărea şi a intrat în Pannonia, Arpad însuşi şi-a fixat tabăra în locul unde în urmă a fost fundată cetatea Alba. Acesta este primul loc al descălecării lui Arpad.

§ 6. *Al doilea căpitan Zobole.*

Iar căpitanul amatei a doua se chema Zobole care şi-a fixat tabăra în acel loc unde se afla Chakwara, pustiită în urmă. Din acest Zobole se trage neamul lui Chak.

www.dacoromanica.ro

§ 7. *Al treilea căpitan Jula.*

Căpitanul armatei a treia a fost Jula; acesta, după ce a intrat, împreună cu alţii în Pannonia, a locuit mai târziu în părţile Erteuelu.

§ 8. *Al patrulea căpitan Urs.*

Căpitanul armatei a patra s'a numit Urs; acesta se zice că şi-a fixat corturile lângă fluviul Soio.

§ 9. *Al cincilea căpitan Cund.*

Căpitanul armatei a cincea însă s'a numit Cund. Acesta a locuit lângă Nyr, iar fiii săi s'au chemat Cusid şi Cupian.

§ 10. *Al şaselea căpitan Lel.*

Lel a fost conducătorul armatei a şasea. Acesta, după ce a locuit la început lângă Golgocha [1]), în urmă, după distrugerea Messianilor şi Boemilor se spune că a trăit în sfârşit în părţile Nitriei [2]). Din acesta îşi trage originea tribul şi neamul Zuard.

§ 11. *Al şaptelea căpitan Bulch.*

Iar ducele armatei a şaptea s'a numit Werbulchu. El se spune că a descălecat în Zala [3]), lângă lacul Bolotum. Şi s'a numit Werbulchu fiindcă atunci când bunicul său a fost ucis de Teutoni în războiul Crimildin şi după ce faptul a fost constatat ca sigur, voind să se răzbune împotriva lor, a pus să fie fripţi în frigare mai mulţi Germani şi se spune că s'a aprins de atâta cruzime că a băut, ca vinul, chiar sângele unora dintre ei.

§ 12. *Celelalte neamuri îşi aleg locurile după plac; în urmă invadează ţările Moravilor, Boemilor şi ale altora.*

Astfel aceşti căpitani şi-au ales locurile de descălecat, după

1) *Golgotha*, poate Galgocz, lângă fluviul Waag.
2) *Nitria*, Neutra, lângă fluviul Neutra.
3) *Zala*, oraşul Zala, din comitatul Zala, nu departe de lacul Balaton.
4) *Verbulchu*, însemnează Sanguinarius, dela ung. *ver*, sânge.

www.dacoromanica.ro

cum s'a spus mai sus. De asemenea şi celelalte neamuri şi-au ales locuri unde le-au plăcut.

După ce însă au cuprins Pannonia şi după ce s'au stabilit pe loc, au început să jefuiască în urmă de toate averile lor Moravia şi Boemia şi au omorît în războiu pe ducele lor Waratislaus. După aceasta intrând ca duşmani în Carinthia până dincolo de fortăreaţa Leopah [1]), ducele de Merania, cu numele Gotfridus, şi ducele Eberhardus, împreună cu patriarchul din Aquilegia i-au ieşit înainte şi s'a încins o luptă crâncenă. Şi cu toate că au căzut mai mulţi dintre Unguri, în această bătălie au fost ucişi amândoi ducii, patriarchul scăpând cu fuga. In urmă pustiesc Carinthia, Stiria şi Carniolia şi se întorc încărcaţi de o foarte mare pradă. Când însă împăratul Conrad a aflat despre jefuirea poporului său, a plecat din Italia şi a intrat în cetatea Augusta din Suevia, pentru ca de aci pornind să cază asupra Ungurilor. Dar între timp se iscă la Roma un războiu intern şi împăratul se întoarce la Roma.

§ 13. *Devastarea Bulgariei, a cetăţii Frejus şi a Lombardiei.*

Atunci Ungurii pornind din nou intră în Bulgaria din care scot nenumărate turme de vite şi prizonieri, întorcându-se apoi victorioşi în Pannonia. Intr'o altă împrejurare intră de asemenea prin Forum Julii în Lombardia unde, după ce ucid pe episcopul Luitandus din cetatea Wercelle, consilierul cel mai credincios al împăratului Carol, răpesc din catedrala lui un tesaur enorm şi după ce distrug aproape toată Lombardia se întorc în Pannonia cu o pradă colosală.

§ 14. *Invazia în Occidentul Europei.*

După aceea devastează Saxonia, Thuringia, Suavia, trecând Rinul la Magunţia, Franţa Orientală şi Burgundia dărâmând chiar mai multe biserici. Dar, pe când, la întoarcerea lor, treceau peste Rin la Constanţa şi veneau, încărcaţi de glorie, spre Bavaria, armata germană îi atacă pe neaşteptate, lângă fortăreaţa Abah. Rezistând însă acestora vitejeşte, la sfârşitul luptei Teutonicii sunt învinşi de săgeţile lor şi aci este făcut prizonier Hertindus de Suarchumburc, mareşalul împăratului, adecă generalisimul armatei şi, împreună cu

1) *Leopach*, poate Laibach-Lubliana.

www.dacoromanica.ro

el, alţi mai mulţi nobili şi deşi pentru răscumpărarea lor s'a oferit nenumărat bănet, sunt ucişi în mod crud cu săgeţile puşi la ţântă înaintea Ratisponei şi în faţa cetăţenilor cari steteau pe ziduri uimiţi. Şi astfel, în sfârşit, se întorc acasă victorioşi şi cu o foarte mare pradă.

§ 15. *Dezastrul dela Merseburg, a. 955.*

După ce a trecut câtăva vreme, Lel şi Bulchu sunt trimişi de comunitatea Ungurilor cu destinaţia pentru Teutonia şi după ce au ajuns la Augusta, îşi fixară, dincolo de fluviul Lyh, tabăra într'o câmpie şi începură să atace cu războiu cetatea ziua şi noaptea. Dar, fiindcă prin asalturi neprevăzute n'au putut să o cuprinză şi, în încăpăţinarea lor, nevoind să se retragă din împrejurimile oraşului, episcopul Urricus [1]), împreună cu concetăţenii săi au trimis vestitori la împărat rugându-l insistent să vie în ajutorul cetăţii, fiindcă Ungurii asediatori, cu toate că sunt foarte numeroşi, nu-şi au pază în deajuns şi foarte uşor ar putea să fie bătuţi. Deci plecând împăratul de la curtea sa din Ulm, sosi în grabă şi după ce a examinat într'ascuns situaţia şi armata Ungurilor, pe la ora trei, în timpul unei ploi, a năvălit asupra lor şi a bătut repede trupele ce staţionau în apropierea cetăţii. Văzând aceasta Lel şi Bulchu au căutat să scape cu fuga şi îmbarcându-se într'o corabie, s'au lăsat în jos pe Dunăre ca să fugă în Ungaria. Dar, în trecerea lor la Ratispona [2]) fiind capturaţi, sunt trimişi împăratului. Împăratul condamnându-i prin judecată la spânzurătoare a poruncit să fie spânzuraţi în furci la Ratispona. Unii însă susţin, dar fără temeiu, că au fost altfel condamnaţi, că fiind duşi la împărat, unul dintre ei ar fi ucis chiar pe împărat, lovindu-l în cap cu o trompetă [3]). Această povestire nu e verosimilă şi cel ce o crede dă dovadă de uşurinţă de minte. Căci persoanele vinovate sunt prezentate în faţa principilor cu mâinile legate. Este însă adevărat că în cărţile cronicilor se găseşte scris că cei condamnaţi au vorbit împăratului cu îndrăzneală şi cu injurii, afirmând că dacă el va pune să fie omorîţi, nici un prizonier din neamul lui nu va putea să mai scape cu vieaţă, ci sau va fi aruncat într'o veşnică robie sau va fi omorît fără judecată prealabilă. Ceea ce s'a şi întâm-

1) *Urricus*, Udalricus cf. Gotifr. Vilerb. p. 234.

2) *Ratispona*, Regensburg.

3) *Caesarem occidisset feriendo*. Cf. detalii în *Chr. pict. Vindob.* c. 33.

www.dacoromanica.ro

plat. Fiindcă, îndată ce Ungurii au auzit cum i-a omorît împăratul, pe toţi prizonierii teutonici, atât femei cât şi copii mici, i-au ucis, la 20.000.

§ 16. *A doua armată a Ungurilor răzbună dezastrul tovarăşilor lor.*

A doua armată însă care staţiona la oarecare depărtare de Augusta, când a simţit atacul împăratului asupra tovarăşilor lor, s'au strâns într'o pădure şi când au aflat că armata lui este risipită, au urmărit grosul oştirii împărăteşti ce se îndrepta spre Rin. Şi în marş forţat ajungând-o într'o câmpie, Ungurii se adună deodată ca albinele şi atacându-i cu săgeţile, nu le-a îngăduit nici să înainteze nici să se retragă şi, în sfârşit, ca nişte morţi s'au predat în mâinile Ungurilor. Pe câţi au prins, le-au tăiat îndată la toţi capul, pentru moartea tovarăşilor. Şi au fost soldaţi şi scutieri, cărora li s'au tăiat capul, ca la 8000.

§ 17. *După devastarea diferitelor regiuni, Ungurii se întorc acasă.*

Plecând de aci au trecut în urmă fluviul Dunării la Ulma şi când au ajuns la mănăstirea Wiltensă au jefuit-o de un mare tezaur şi după aceasta, distrugând toată Suevia, trec peste Rin la Wormantia şi dădură peste doi duci, anume cel din Lotharingia şi cel din Suevia cari veneau împotriva lor cu o foarte mare oaste. După ce i-au bătut şi pus pe fugă, au intrat, în sfârşit, în Franţa, unde creştinii şi călugării organizaseră împotriva lor o puternică goană. Pornind apoi de aci au ajuns până la fluviul Ron, şi au jefuit două cetăţi şi anume Segusa [1]) şi Taurina, croindu-şi drumul spre Alpii Italiei. Şi după ce au văzut şesul Lombardiei într'o mare raită [2]), făcură multe prăzi, cu cari însfârşit s'au întors acasă.

§ 18. *Germanii şi Galii încheie alianţă împotriva Ungurilor.*

După peirea lui Lel şi a lui Bulchu, după cum am arătat mai sus, armata s'a potolit,ne mai intrând în urmă în Germania. Căci Franţa şi Germania făcură o alianţă strânsă şi s'au unit la un loc,

1) *Segusa*, Susa.

2) *Concitatis cursibus*. Fraza este identică cu cea a lui Anonymus fie că a împrumutat-o de la el, fie că au întrebuinţat acelaşi izvor.

www.dacoromanica.ro

trebuind să reziste până la moarte, dacă ar mai fi venit Ungurii. De aceea, până în timpul regelui Ştefan, Ungurii esitau de a mai intra în Germania spre a nu fi atacaţi de popoarele Occidentului unite împreună.

§ 19. *Ungurii jefuesc Italia, Bulgaria şi Grecia.*

După ce au jefuit mai multe provincii din Italia, au stat liniştiţi timp de câţiva ani. In urmă, intrând în Bulgaria, au ajuns până la Ydropolis [1]). Şi fiindcă n'au întâlnit armată venind împotriva lor au înaintat până la Constantinopol şi au descălecat lângă zidurile cetăţii. Atunci le ieşi înainte un Grec înalt, cât un uriaş, care cerea să se lupte cu doi Unguri, strigând că dacă n'ar culca la pământ pe amândoi Ungurii, de atunci înainte Grecia să fie tributară Ungurilor. Şi, de oarece acest Grec era foarte primejdios pentru armată, atunci un oarecare Ungur, cu numele de Botond [2]), iese înaintea Grecului să se ia la luptă cu el. Până să se pregătească însă arena, Botond luând securea pe care o purta deobiceiu cu sine, a izbit-o în poarta de aramă a cetăţii şi dintr'o singură izbitură de secure se spune că a făcut o atât de mare spărtură că Grecii n'au mai voit să repare în urmă poarta, lăsându-o ca o monstră. După această faptă, s'a dus neînarmat în arenă să se lupte şi la spectacol Ungurii veniră călări, iar Grecii stând pe parapeturile zidurilor. Când Grecul a ieşit din oraş spre a se duce în arenă şi când a văzut numai pe Botond singur, pregătit de luptă, a strigat de ce nu-şi ia un al doilea Ungur ca ajutor. Atunci apropiindu-se Botond se zice că astfel l-a înşfăcat, că n'a trecut nici o oră de luptă, şi Grecul este trântit la pământ aşa fel că în nici un chip n'a putut să se mai ridice. La văzul acestora, împăratul Grecilor şi alţi fruntaşi ai Grecilor şi chiar împărăteasa împreună cu damele sale pleacă de ruşine de pe ziduri spre palatele lor, gândindu-se la cele ce se întâmplase. Şi deşi Grecul doborît astfel a mai trăit cu braţul rupt, această luptă a fost pricina morţii sale. Iar Ungurii câştigând astfel victoria, trimit la Greci delegaţi cari să ceară tributul. Acestora, împăratul zâmbind, se zice că nu le-a dat nici un răspuns. Atunci Ungurii, luând înţelegere cu ducele lor Tocsun, au plecat de acolo şi au pustiit toată Grecia şi Bulgaria, au răpit pietri preţioase, prizonieri fără număr, turme nesfârşite şi s'au întors în cele

1) *Idropolis*, Adrianopol.

2) *Hungarus Botond*. Cf. Marczali, *Ungarns Geschichtsquellen*, p. 87.

www.dacoromanica.ro

din urmă veseli în Pannonia. Aceasta este ultima expediţie de jaf ce au făcut-o Ungurii, în situaţiunea lor de păgâni. Şi astfel comunitatea Ungurilor, subt căpitanii sau ducii pe cari, după obiceiul lor, şi-i alegeau, se constată că au jefuit lumea într'o parte şi într'alta şi că au constituit o mare primejdie până în timpul ducelui Geicha.

CAPITOLUL II.

ISTORIA UNGURILOR DE LA SF. ŞTEFAN, PÂNĂ LA MOARTEA LUI ABA.

§ 1. *Ştefan cel Sfânt, primul rege, dela a. 1000 până la a. 1038.*

Iar în anul 967 dela întruparea Domnului, ducele Geicha în urma unei proorocii a oracolului divin a dat naştere regelui Ştefan cel Sfânt; iar Mihal, fratele lui Geicha, a dat naştere lui Wazul şi lui Ladislau cel Pleşuv. Regelui Ştefan însă îi s'au născut şi alţi mai mulţi fii, dar mai presus de toţi îi s'a născut unul numit Emeric vrednic şi de cinstirea lui Dumnezeu şi de cinstirea oamenilor. Regele Ştefan cel Sfânt, după ce s'a încoronat şi după ce, în urmă, a fost ucis ducele Cuppan, a fost adus în Ungaria din Cele şapte castre unchiul său Jula împreună cu soţia şi cu cei doi fii ai lui şi unind Cele şapte castre cu Pannonia a purtat războiu cu Kean, ducele Bulgarilor şi al Sclavilor. Acesta fiind biruit, n'a stat la îndoială să înzestreze din banii luaţi dela el catedrala Prea curatei fecioare din Alba, pe care se spune că a fundat-o. Iar, după ce Dumnezeu a binecuvântat în îndurarea sa pe fericitul rege Ştefan şi după ce a supus puterii lui multe popoare,regele a hotărît să renunţe la strălucirea lumii acesteia, depunând diadema regală şi liberându-se de grijile lumeşti, să-şi închine viaţa lui Dumnezeu singur. Iar coroana regală a dispus să o dea fiului său Emeric. Fericitul rege Ştefan era însă un iubitor de literatură, înzestrat de la natură cu talent pe care l-a cultivat; de aşişderea şi Emeric. Şi tocmai, când prea sfinţitul părinte intenţiona să încredinţeze fiului său grija conducerii puterii, ducele moare de o moarte năprasnică. Şi l-a jelit nemângâiatul său părinte şi toată Ungaria şi din pricina preamarei dureri şi întristări a căzut bolnav; căci suferea de podagră. Şi cu atât mai mult suferea cu cât nimenea nu se găsea vrednic din sângele său care să fie ridicat la coroana regatului şi care să fie în stare să păstreze în credinţa catolică un popor atât de nou în această credinţă. Iar în vremea aceasta puterile încep

www.dacoromanica.ro

să-l părăsească repede şi sinţindu-se istovit de boală, a trimis în grabă vestitori ca să scoată din închisoarea dela Nitra pe Wazul, fiul unchiului său pe care să-l facă după sine rege peste Unguri. Aflând despre aceasta regina Kysla, după ce s'a sfătuit cu credincioşii ei, a trimis pe comitele Sebus să apuce înaintea vestitorului regelui, să scoată ochii lui Wazul, să-i astupe urechile cu plumb topit şi să fugă apoi în Boemia. Iar când, în urmă, vestitorul regelui l-a adus astfel, regele a plâns amar de cele întâmplate şi chemând la sine pe Andrei, Bela şi Lewenta, fiii lui Ladislau cel Pleşuv, li-a dat sfatul să se refugieze repede în Boemia. Iar el, fericitul rege Ştefan după o domnie de 46 de ani, în ziua Bunei Vestiri a Sfintei Fecioare s'a dus la Domnul şi a fost înmormântat la Alba în biserica Prea curatei şi fericitei Fecioare. Şi îndată cântecul de chitară unguresc s'a prefăcut în cântec de jale şi poporul din ţara întreagă a plâns cu bocete nesfârşite pe regele lor atât de sfânt; iar băieţii şi fetele, îmbrăcaţi în haine de doliu n'au mai jucat timp de trei ani.

§ 2. *Petru, ales rege în a. 1038, este detronat în a. 1041.*

Regina Kysla [1]) însă, rău sfătuită a făcut ca rege peste Unguri pe Petru Venetul [2]), fiul surorii sale, al cărui tată fusese duce al Veneţilor, pentru ca, după bunul ei plac, să poată să-şi aducă la îndeplinire capriţiile sale şi, nimicind libertăţile, să dea pe mâna Teutonilor regatul Ungariei. Iar, după ce Petru a început să domnească, ne mai având în sufletul său cea mai mică blândeţe ce s'ar fi cuvenit unei maiestăţi regale şi devenind crud, de o furie teutonică, a căutat să despreţuească pe nobili şi să mănânce bunurile ţării împreună cu Nemţii şi cu Latinii, cu ochiul lacom şi cu inima nesăturată. Cetăţile, fortăreţele şi toate demnităţile din regat, luându-le din mâna Ungurilor, le-a încredinţat Teutonilor şi Latinilor. Şi, mai presus de toate, era peste măsură de afemeiat. Sateliţii regelui slujindu-i, fără de nici o sfială, patimile lui josnice, pe soţiile şi fetele Ungurilor, pe ori unde umbla regele, le supuneau violenţei lui. Şi nimenea, pe acea vreme, nu mai era sigur de cinstea soţiei sale sau a fetelor sale, din cauza obrăzniciei curtenilor regelui Petru. De aceea, principii şi nobilii, văzând nenorocirile din ţară cari se făceau împotriva legilor, după ce s'au sfătuit împreună, rugară pe rege să dea ordin

1) *Kysla,* Gisela, soţia regelui Ştefan cel Sfânt şi sora imp. Henric II-a.
2) *Petrus Venetus,* fiul lui Otto Urseolus, ducele Veneţilor.

www.dacoromanica.ro

oamenilor săi ca să pună capăt, fără întârziere, unei atât de detestabile stări de lucruri. Regele însă îngâmfat de situaţia sa înaltă şi plin de furie şi-a dat pe faţă, în public, tot veninul şi răutatea pe care până atuncea o ţinea ascunsă în suflet, grăindu-le astfel: «Cât timp voiu fi în vieaţă voiu pune ca judecători, demnitari, centurioni, principi şi funcţionari numai pe Teutoni şi pe Latini şi ţara regatului Ungariei umplându-o cu colonişti, o voiu da în stăpânirea Teutonilor». Acesta a fost izvorul de discordie dintre regele Petru şi Unguri.

§ 3. *După detronarea lui Petru, este încoronat ca rege Aba, a. 1041.*

Deci, în anul al treilea al domniei lui Petru, principii şi nobilii din regatul Ungariei s'au unit, după sfatul episcopilor, la un loc împotriva lui Petru, cercetând cu deamănuntul dacă n'ar putea cumva găsi din familia regală pe cineva care să fie în stare să ia cârma şi să-i libereze cu forţa de tirania lui Petru. Şi fiindcă un astfel de om putea oarecum să fie găsit în ţară, au ales ca rege peste ei pe cineva chiar dintre ei, pe un oarecare comite, cu numele de Aba [1]), fiul surorii regelui Ştefan cel Sfânt. Iar regele Aba după ce şi-a strâns o armată de Unguri a pornit împotriva lui Petru cu gândul de a da luptă cu el. Petru însă văzându-se părăsit de ajutorul Ungurilor, a fugit în Bavaria la împăratul Henric ca să-i ceară ajutor.

Şi astfel, Petru fiind gonit din domnie, tiranii de a căror purtare avuseră să sufere Ungurii, au fost daţi pe faţă. Dintre aceştia pe unul l-au tăiat în bucăţi, scoţând ochii la doi fii ai lui; pe alţii i-au frânt pe maşini de fer, pe câţiva i-au ucis cu pietri. Pe Sebus însă care scosese ochii lui Wazul [2]), frângându-i picioarele şi mâinile l-au omorît pe roată. Iar Aba, fiind consacrat de rege, după ce a anulat cele stabilite de Petru, a dat ordin ca să se observe pe viitor legile Ungurilor. In al treilea an însă al domniei lui Aba, soseşte regele Petru împreună cu împăratul Henric, aducând o mare armată împotriva lui Aba. Când a aflat despre aceasta Aba a trimis soli la împărat, întrebându-l dacă este dispus să facă cu el pace, ori nu. Impăratul arătându-i-se, în răspunsul său, duşman, şi după ce s'a văzut că el umblă să restabilească pe Petru în domnia Ungariei,

1) *Aba*, este numit pe monete Samuel. Cf. Anonymus c. 32. Tunc dux Arpad in silua Matra dedit terram magnam Edunec et Edumenec, ex quorum progenie rex Samuel descendit, qui pro sua pietate Oba uocabatur.

2) *Wazul*, fiul lui Mihal şi vărul lui Ştefan cel Sfânt.

www.dacoromanica.ro

Aba furios invadă Austria, jefuind-o până la fluviul Trense [3]), întorcându-se în urmă acasă. Apoi, trimiţând o armată să facă jafuri şi în Carinthia, pe când se întorceau de aci încărcaţi de prăzi, Gotfridus, marchizul din Austria, atacându-i lângă Petovia [4]), se zice că le-a luat prăzile. Pe vremea aceasta Austria nu avea duci, ci marchizi [5]). Şi, pe când, în vremea aceasta, împăratul se găsea la Colonia, după ce îi s'a adus la cunoştinţă că Ungurii, făr' de nici un motiv, au atacat pe Nemţi, s'a consfătuit cu principii Alamaniei, cum ar putea să răzbune ofensa adusă sieşi de către Unguri printr'o ofensă identică. De aceea, a pornit o expediţie uriaşe şi, după sfatul ducelui Ratislau din Boemia, a venit spre hotarele Ungariei din partea din spre Nord a Dunării. Solii regelui Aba însă şi ai Ungurilor au promis împăratului că-i vor da satisfacţie în toate, afară numai că nu vor primi pe Petru de rege, ceea ce împăratul doria cu tot dinadinsul; căci se obligase prin jurământ să-l restabilească din nou pe tronul Ungariei. Deşi însă Ungurii nu admiteau pe Petru, fiindcă i-au trimis daruri şi şi-au dat cuvântul că vor îngădui să se întoarcă liberi prisonierii Teutonilor, împăratul determinat de sfatul ducelui de Lotharingia şi mai mult molcomit de darurile primite, s'a întors în cetatea Bizantia [6]) din Burgundia. Din această cauză, regele Aba, socotindu-se acum în siguranţă, a început să se poarte necuviincios şi să fie îngâmfat şi crud faţă de Unguri, dispreţuitor faţă de nobili şi să socotească ca un lucru fără de importanţă de a-şi călca jurământul. Ungurii, neîngăduind aceasta, făcură o conspiraţie împotriva lui cu gândul de a scăpa de el şi de a-l omorî. Cineva dintre ei însă a descoperit conspiraţia şi pe câţi a putut prinde i-a ucis fără judecată, ceea ce pentru el, în urmă, a fost un mare neajuns. Căci convocase într'o casă, spre a sta de vorbă împreună, cincizeci de bărbaţi, cărora, după ce i-a închis acolo, a dat ordin să li se taie capul, fără să-şi fi mărturisit vina şi fără să fi fost dovediţi de lege. — De aceea, fericitul Gerardus, episcopul din Chanad [7]), luând de scurt pe rege, cu severitatea sa canonică, i-a prezis pericolul ce-l aşteaptă. In adevăr, unii dintre Unguri, fugind la împărat, i-au vorbit împotriva lui Aba, spunându-i că el îşi calcă jurământul ca nimica şi că s'a pus în conflict cu nobilii cari îl făcuseră rege. Impăratul le-a răs-

3) *Trense*, Traisen.

4) *Petovia*, Pettau pe Drava.

5) *Marchiones*. Această notă este adausă în urmă.

6) *Bizantiam*, Besançon.

7) *Gerardus Chanadensis* cf. Endlicher, *Mon. Arp.* p. 205.

www.dacoromanica.ro

puns: Trebuie înainte de toate să libereze pe prisonieri şi să plătească daunele. Indemnat deci de sfatul Ungurilor, împăratul intră, cu o armată din Noric şi din Boemia, în Austria, prefăcându-se că n'are să intre în Ungaria, dar arătând pe faţă că este unit cu Aba. In timpul acesta, trimişii regelui Aba cereau necontenit de la împărat, pe Ungurii cari se refugiaseră la el, plângându-se şi spunându-i că sunt nişte hoţi şi nişte tâlhari, şi vinovaţii principali pentru războiul dintre împărat şi Unguri şi că, deaceea, trebuesc daţi pe mâna regelui Aba pricinuitorii unei atari nelegiuiri. Impăratul le-a făgăduit că are să facă oarecum aceasta. Deci, în grabă mare, a invadat în Ungaria, intrând pe la Supruniu [1]) şi când a voit să treacă în Bohut [2]) n'a putut din cauza apelor. Ungurii însă cari erau cu împăratul şi de partea regelui Petru, conduseră armata împărătească mai în sus, lângă fluviul Rebche şi mergând călări toată noaptea, pe lângă ambele fluvii, trecură uşor, la răsăritul soarelui, pe un vad. Dar regele Aba le-a ieşit înainte la Menfeu [3]) cu mulţimea oştirii sale, bizuindu-se însă prea mult pe biruinţă, fiindcă unii Bavarezi îl vestiseră că împăratul a intrat cu puţină oaste. Şi, cu toate acestea, după cum se spune, regele Aba ar fi dobândit victoria dacă unii Unguri, mai păstrând pretinia pentru Petru, n'ar fi aruncat la pământ drapelele şi n'ar fi luat-o la fugă. Dându-se deci o luptă înteţită şi înverşunată, împăratul, sprijinit, în cele din urmă, de ajutorul lui Dumnezeu, a câştigat biruinţa. Regele Aba însă a fugit spre Tisa şi într'un sat oarecare, într'o groapă veche, e ucis de Ungurii cărora le făcuse rău în timpul domniei sale, şi a fost îngropat lângă o biserică. După câţiva ani însă, corpul său fiind desgropat din mormânt, îi s'au găsit neatinse giulgiurile şi hainele şi rănile vindecate şi cadavrul i-a fost înmormântat în propia sa mănăstire. Dintre Teutonici însă au căzut în acea bătălie nenumăraţi inşi. Din această cauză, acel loc, unde s'a dat bătălia, s'a numit până în ziua de astăzi Florum paiur [4]) şi Weznemut pe limba noastră.

---

1) *Suprunium*, Sopron, Oedenburg.

2) *Bobut*, Poarta Sopronului.

3) *Menfeu*, Menfö lângă Raab.

4) *Florumpaiur* Vloren Paier (perditi Baioarii), ceeace însemnează pe limba ungurească Veznemut (perditi Germani). Vloren = verloren.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL III.

ISTORIA REGILOR DE LA RESTAURAREA LUI PETRU PANĂ LA MOARTEA LUI ANDREI I.

§ 1. *Petru restituit în domnie, a. 1044, este orbit în a. 1047.*

Iar împăratul, după ce a câştigat victoria s'a dus în jos spre Alba, unde a restituit în domnie pe Petru şi în urmă s'a întors la Ratispona. Regele Petru însă, şi Ungurii cari îl aduseseră în domnie, dobândind din nou putere şi influenţă au început să fie nesuferiţi. Din această cauză Ungurii, cu toţii, stăruesc să caute cum ar putea să readucă pe fiii lui Ladislau Pleşuvul [1]) şi să îndepărteze pe Petru. Pe când se petreceau toate acestea, Andrei, Bela şi Lewenta trecând din Boemia în Polonia au fost primiţi prieteneşte de Misca, ducele Polonilor. Şi aci Bela, învingând într'o luptă pe ducele Pomeraniei, îi se dă de soţie fiica lui Misca [2]). Andrei şi Lewenta însă neputând suferi ca ei să trăiască în Polonia subt domnia acestuia au trecut în Ruthenia. Şi, fiindcă aci, din cauza regelui Petru, n'au fost primiţi de ducele Lodomeriei, trec în ţara Comanilor. Aceştia se gândiră să-i omoare, socotindu-i drept nişte spioni ai ţării lor, mai apoi însă, fiind recunoscuţi de un spion Ungur, sunt trataţi în urmă foarte bine. Intr'aceea regele Petru, din cauza plângerilor de mai înainte, începe să supere pe Unguri. Aceştia atunci s'au strâns cu toţii la un loc, la Chanad [3]), şi după o înţelegere unanimă, trimit după fiii lui Ladislau Pleşuvul, să-i aducă în ţară.

§ 2. *Andrei şi Lewenta, chemaţi de Unguri împotriva lui Petru sosesc la Pesta.*

Aceştia, după ce au ajuns la Pesta, aşa pe ascuns, cum au putut, într'o noapte prin trimişii celor trei fraţi, sosiţi pe cai iuţi pe neaşteptate, se proclamă în curtea regelui Petru: ca toţi Teutonicii şi Latinii, pe oriunde se vor găsi, să fie omorîţi şi să se reia legea păgânească [4]). Şi, după ce s'a făcut ziuă Petru, informându-se despre cele

1) *Zar-Ladislau*, Ladislaus Calvus sau Ladislau cel Pleşuv.
2) *Misca*, Misco fiul lui Boleslav.
3) *Chenad*, Chanad, vechia Morisena de lângă Mureş.
4) *Ritus paganismus* Cf. *Vita Gerardi* 19, 20 in *Mon. Arp.*

www.dacoromanica.ro

întâmplate, şi-a câştigat certitudinea că ei sunt în adevăr în Ungaria. Şi, cu toate că a fost dureros impresionat, s'a prefăcut că e vesel. Apoi şi-a trimis pe furiş oamenii săi ca să ocupe Alba. După ce însă s'au aflat cele ce se plănuiau, Ungurii pun mâna, în toate părţile, pe arme şi ucid în acelaşi timp pe Teutonici şi pe Latini necruţând nici femei, nici copii şi nici preoţii cari fuseseră puşi de Petru ca parochi şi abaţi. Petru, neputând să intre în Alba, a luat fuga şi s'a dus spre Musun [1]), unde se spunea că a venit armata în contra sa. Şi de aci abătându-se din drum s'a dus repede spre Alba, fiindcă cetăţenii pretinseră să se întoarcă înapoi şi să ocupe cetatea [2]). Când însă a ajuns într'un sat [3]) de lângă Alba, armata l-a împresurat deodată şi fiind făcut prizonier îi s'au scos ochii şi, deşi a mai trăit, şi-a dus restul zilelor în jale şi murind a fost îngropat la Cinci Biserici [4]) pe care se zice că a fundat-o.

§ 3. *Andrei I este încoronat ca rege în a. 1047.*

Atunci cei trei fraţi, intrând în cetatea Alba, sunt primiţi cu onoruri de toţi episcopii, nobilii şi de întreg poporul. Iar Andrei, ca mai mare de vârstă se urcă pe tronul regesc. Sunt unii cari au susţinut [5]) că aceşti fraţi ar fi fiii ducelui Wazul făcuţi cu o fată din familia Tatun, şi că n'ar fi fost născuţi dintr'o căsătorie legitimă şi că pentru o astfel de josnică situaţie ei au descoperit nobleţa Tatun. De sigur că aceasta este ceva de necrezut şi o urâtă născocire. Căci, lăsând la o parte aceasta, ei sunt nobili şi de origine din Scythia, fiind fiii lui Ladislau Pleşuvul.

§ 4. *Fericitul Gerardus este ucis la Buda de furia Ungurilor, în a. 1047.*

In aceste împrejurări, episcopul Gerardus din Chanad, fiind aruncat de Unguri de pe un munte, primeşte coroana de martir într'un car tras de doi cai. El fusese mai înainte călugăr la Abatia din

1) *Musun*, Wieselburg.

2) Podhradczky, *op. cit.* 58, observă că aceşti cetăţeni nu puteau fi decât Germani, întru cât Ungurii locuiau la ţară.

3) *Quadam villa*, Zamur villa, poate Zomor in com. Alba.

4) *Quinque Ecclesiae*, Cinci Biserici, Fünf Kirchen in com. Baranya.

5) *Quidam asseverant.* Cf. *Vita Gerardi*, cap. 9.

www.dacoromanica.ro

Rosacia [1]) care se găseşte în regiunea Aquilegiei şi în urmă venind în Pannonia a fost multă vreme sihastru la Beel [2]).

§ 5. *Domnia lui Andrei I.*

După ce Andrei a primit diadema de rege se zice că a purtat un războiu cu Noricii, Boemii şi Polonii [3]), pe cari învingându-i se spune că i-a făcut tributari timp de trei ani. Din această cauză, împăratul Henric descinzând până la Bodoct [4]), a asediat vreme de cinci luni cetatea Alba. Aci, în cele din urmă, până într'atâta se zice că ar fi scăzut ca putere şi forţe, că Teutonicii şi Latinii săi au fost îngropaţi de vii într'una din nopţi în corturile lor, căci Ungurii, scoborându-se pe întunerec în tabăra lor, i-au măcelărit îngrozitor cu săgeţile. In cele din urmă împăratul căindu-se a început să ceară iertare dela Andrei şi de la Unguri, spunându-le că va lăsa în Ungaria toate în afară de cai şi că face jurământ că de aci înainte nici el nici urmaşii săi nu vor mai intra în Ungaria cu oştire duşmană şi că, în timpul acesta, nu-şi va mişca piciorul din Bodoct până ce nu-i va da pe fiica sa Sophia [5]) ca soţie regelui Solomon, aducînd-o din Alamannia şi pe care la început a făgăduise cu jurământ sfânt fiului regelui Franţei. Regele (Andrei) însă, după ce a luat înţelegere cu ai săi, se zice că a fost cuprins de milă faţă de împărat. Acesta plecând cu tabăra sa, s'a aflat că s'a oprit mai întâiu pe muntele Barsunus; fiindcă însă sufereau de foame şi de setc, li s'a servit acolo din partea regelui o mare cantitate de alimente şi de băutură. In urmă foarte mulţi dintre ei fiind ameţiţi de vin, când străjerii împăratului cu vederea neclară, au observat pe Unguri umblând călări în dreapta şi în stânga crezură că, în învoiala lor, se ascunde o înşelăciune şi au spus soldaţilor pe faţă că aceia au venit ca să-i urmărească. Atunci, cu toate că cei mai mulţi fiind obosiţi erau purtaţi pe un fel de lectică cu perne de purpură, dând la o parte lecticile

---

1) *Rosacensi abbatia*, Rosazzo între Cividale şi Palmanuova.

2) *Beel*, Bakonybél cf. *Vita Gerardi* c. 9.

3) *Cum Noricis, Boemis et Polonis guerram dicitur tenuisse* a. 1050.

4) *Bodoct*, o parte a pădurii Bakony.

5) *Sophiam* numită *Iuditha*, căsătorită cu Salomon în timpul lui Heinrich al IV.

www.dacoromanica.ro

şi paturile de purpură, încălecară pe cai şi în zorii zilii se întâlnesc ajungând la castrul Urs. Castelanul care era la poartă când a văzut că nişte oameni înarmaţi, părăsind drumul mare, trec prin prisăcile sale puternice şi greu de străbătut, pune mâna pe arme împreună cu ai săi. Şi, în vreme ce se uita de la distanţă la ceata care trecea, cei bolnavi cari părăsindu-şi lecticile şi pernele merseseră călări pe muntele Barsunus, urcându-se acum din nou în care, treceau peste prisăci. Oamenii ce purtau scuturile acestora când au văzut armata castelanului, au părăsit şi carele şi pe stăpânii lor din care şi-o luară la fugă, cum putură mai repede. Ţăranii atunci venind să fure carele, au omorît pe domnii din care, aruncându-le cadavrele în apă. Intre aceşti bolnavi au fost în realitate mai mulţi ostaşi, mai mulţi comiţi şi chiar unii marchizi. De aceea, până în ziua de astăzi se găsesc uneori când seacă apele, în vadul râului, ferărie de cai, săbii şi mai multe altele de acest fel. Iar muntele, din cauza pernelor astfel părăsite şi cari erau de purpură, se numeşte de locuitorii ţinutului Barsunus [1]).

§ 6. *După încoronarea fiului său Salomon, regele Andrei moare în a. 1061.*

Deci, după moartea regelui Ştefan cel Sfânt, au trecut 11 ani şi 4 luni, până la întâiul an al domniei regelui Andrei. In acest interval de timp a domnit regele Petru, întâia şi a doua oară, cinci ani şi jumătate. Iar Aba a domnit trei ani. Andrei însă istovit de bătrâneţe, în anul al 12-lea al domniei, a aşezat de rege pe fiul său Salomon, încă băeţandru, cu asentimentul fratelui său Bela şi al fiilor acestuia Geicha şi Ladislau. El însuşi a murit în anul al cincisprezecelea al domniei şi este înmormântat în mănăstirea sa proprie de la Tyhon [2]), împreună cu fiul său David.

CAPITOLUL IV.

FAPTELE PETRECUTE DE LA REGELE BELA I PÂNĂ LA MOARTEA LUI ŞTEFAN V; a. 1061—1272.

§ 1. *Regele Bela I, de la a. 1061—1063.*

După aceasta a domnit Benyn Bela. Subt domnia lui, Ungurii părăsiră religia creştină şi botezul, şi, timp de un an, rătăciră în cre-

1) Se face apropiere între Barsunus şi barsony, barşon, catifea.

2) *Tyhon.* Abbatia dela Tyhon fundata la a. 1055. Cf. Fejer. *Cod. Dipl.* I, p. 388.

www.dacoromanica.ro

dinţa lor, nefiind nici păgâni nici catolici. In urmă, din proprie iniţiativă reveniră la creştinism. Acesta a voit ca toate târgurile, pentru cumpărare şi vânzare, să fie Sâmbăta şi a făcut să aibă curs în ţara sa byzanţii [1]), cari mult mai mici decât denarii de argint, au trebuit să fie schimbaţi pe patruzeci de denari. De aceea, până în ziua de astăzi, un număr de patruzeci de denari se numesc aur, nu fiindcă ar fi aur, ci fiindcă patruzeci de denari de argint valorau un byzanţiu de aur. El a domnit doi ani şi în al treilea an s'a dus din această lume, fiind îngropat în mănăstirea sa proprie numită Sceugzard. Căci el era chel, de coloare negricioasă şi, de aceea, a dat ordin ca mănăstirea sa să se numească după defectul corpului său.

§ 2. *Regele Salomon, dela 1063—1074.*

In urmă însă între Salomon [2]), Ladislau şi Geicha s'a ivit o mare dihonie, şi fiii patriei se împart în două. Unii ţineau cu Salomon, alţii erau de partea lui Ladislau şi Geicha. Regele Salomon însă introduce în ţară, pe la Nitria, pe împărat, socrul său, cu o mare armată împotriva lui Ladislau şi Geicha. Ajungând la Vaţia [3]) după ce s'a informat asupra oştirii lui Ladislau, s'a prefăcut bolnav şi s'a întors prin Posoniu în Austria lăsând dintre Norici şi dintre Boiemi ajutor în deajuns pentru Salomon. După retragerea împăratului s'a dat o luptă între ei la Munorod [4]). Şi ce să mai spun? Salomon este învins, iar Teutonicii şi Boemii zdrobiţi. După ce s'a văzut bătut, el şi ai săi, a luat-o la fugă. Trecând Dunărea la Scigetfeu [5]), s'au adunat în urmă la Musuniu. In lupta dela Munurod n'au căzut numai Teutonicii şi Boemii, ci şi o mare parte din armata ţării. Salomon însă temându-se de fraţii săi, a intrat în Stiria cu toată familia sa. Lăsându-şi aci familia, în mănăstirea Agmund [6]), s'a întors la Musuniu, cu gândul să-şi strângă din nou armata. Dar, fiindcă din zi în

1) *Byzantios*, moneda de aur, împrumutată de la Greci.

2) *Salomon* a fost încoronat în timpul vieţii tatălui său Andrei şi a avut să se lupte mai întâiu cu unchiul său Bela şi apoi cu fiii acestuia Ladislau şi Geiza.

3) *Vacia*, Vacz-Waizen.

4) *Munorod*, Mögyörod, aproape de Buda. Lupta s'a dat la a. 1074.

5) *Scigetfeu* — Szigetfö, lângă Veröcze.

6) *Agmund*. Simon de Keza confundă pe Sophia, soţia lui Salomon plecată la fratele său Henric IV cu Sophia, fiica regelui Bela II care s'a retras în Stiria, la mănăstirea Admunt. Cf. Heinemann *op. cit.* p. 544. Mănăstirea Admunt a fost fundată numai în a. 1135. Podhradczky, *op. cit.*, p. 63.

www.dacoromanica.ro

zi forţa oştirei sale slăbea mereu, în vreme ce a celorlalţi primea noi sporuri, s'a întors, prăpădit, la împărat spre a-i cere din nou ajutor. Şi cu toate că pentru întărirea armatei a pus la dispoziţie bani mulţi, Teutonicii, de frica Ungurilor, n'au voit să-i primească. De aceea, părăsindu-l orice nădejde, s'a întors la regină, în Agmund, la care rămânând câteva zile ,a venit în urmă la Alba, îmbrăcat în haine de călugăr. Şi, pe când Ladislau, fratele său, distribuia, cu propria sa mână pomană săracilor, în tinda bisericii Sfintei Fecioare, se spune că şi el a primit pomană între ceilalţi. Ladislau l-a recunoscut îndată ce l-a văzut. După ce Ladislau s'a întors dela distribuirea darurilor, a pus să-l caute peste tot locul, nu doară ca să-i facă vr'un rău. Salomon însă bănuind vr'un neajuns din partea lui, a plecat de aci spre marea Adriatică, unde a trăit, în cetatea Pola, în cea mai mare strâmtoare, până la moarte, sfârşindu-şi vieaţa în pocăinţă, unde şi zace înmormântat şi ne mai întorcându-se până la moarte nici odată la soţia sa. Sophia, soţia sa, a rămas în cea mai mare castitate şi-şi cerceta bărbatul prin deşi vestitori, trimiţându-i ce putea de cheltuială şi, nu mai puţin, chemându-l să vie să o vază înainte de moarte. El însă, deşi ar fi avut dorinţa să o facă aceasta, de ruşinea prea marei sale mizerii a refuzat să vie. După ce ea a aflat că a murit, deşi mulţi principi din Germania ar fi voit să o ia în căsătorie, ea i-a refuzat pe toţi şi vânzându-şi toate averile pământeşti le-a dăruit săracilor. Şi făcându-se chiar călugăriţă şi ducând o vieaţă plină de strâmtorări, a plecat în sânul Domnului şi a fost înmormântată în mănăstirea amintită mai sus, fiind venerată ca sfântă.

§ 3. *Regele Geicha, dela a. 1074—1077.*

Iar după Salomon a domnit Geicha trei ani, când a murit şi a fost îngropat, la Vacia, pe care se zice că ar fi fundat-o.

§ 4. *Regele Ladislau cel Sfânt, de la a. 1077—1095.*

După Geicha a domnit Ladislau, treizeci de ani şi trei luni. Este înmormântat la Oradia. In vremea acestuia în Cele Şapte Castre [1]), pe muntele ce se numeşte Kyrioleis [2]), Besii, cei mai mari duşmani

1) *Septem Castris*, Siebenbürgen, Transylvania.

2) *Kyrioleis* — Cserhalom după Bonfinius; Kérlés, după Timon; E vorba de lupta lui Ladislau cel Sfânt împotriva Cumanilor.

www.dacoromanica.ro

ai Ungurilor, după ce au devastat Ungaria, în fuga lor se unesc la un loc şi sunt astfel bătuţi de regele Ladislau şi de Unguri că n'a mai rămas nici unul dintre ei, cum se spune.

§ 5. *Regele Coloman, dela 1095—1114.*

După moartea lui Ladislau însă a domnit timp de optsprezece ani, Kaloman, fiul regelui Geicha. Corpul său zace înmormântat la Alba. Acesta era archiepiscop şi plecând de aci este încoronat de rege. El s'a numit Qunwes [1]) Calman, fiindcă avea cărţi în cari cetea, în ceasurile sale, ca un episcop. Acesta ,trimiţându-şi armata în regatul Dalmaţiei, a pus să fie omorît regele Petru care ieşise înaintea Ungurilor, în munţii ce se numesc Gozd şi a fost învins şi ucis în aceşti munţi. De aceea, până în ziua de astăzi aceşti munţi se numesc în ungureşte Patur Gozdia [2]). Reşedinţa acestui rege era în cetatea Teneu [3]). După ce a isprăvit cu acesta şi după ce a cucerit regatul Dalmaţiei, şi-a făcut împreună cu Veneţienii corăbii galere puternice, trimiţând cu ei o armată ungurească în Apulia, unde ocupă cetăţile Monopolis [4]) şi Brundisium [5]), cu toate că unii cetăţeni mai păstrau supunere Veneţienilor Şi, lăsând aceste cetăţi în dependenţa Veneţienilor, devastară într'o raită câteva localităţi din Apulia şi au rămas aci timp de trei luni. In urmă, revenind la corăbii, se întorc pe mare în Dalmaţia, după ce au lăsat acolo, împreună cu Veneţienii un căpitan ungur şi steagurile regelui Ungariei. Cetăţile acestea de abia le-au câştigat în urmă, cu mari cheltueli Guillelmus cel tânăr, regele Siciliei, cu ajutor de la Pisani.

§ 6. *Regele Bela al II-a, dela a. 1131—1141.*

Iar după Caloman a domnit Bela, nouă ani şi două luni. Este înmormântat la Alba.

§ 7. *Regele Geicha al II, dela a. 1141—1161.*

Iar după Bela a domnit douăzeci de ani Geicha. In sfârşit moare şi e îngropat la Alba.

---

1) *Qunwes*, Cărturarul, könyv, carte; Coloman le Libraire, Hóman Bál. *Rev. des étud. hong.* 1925, p. 155.

2) *Patur Gozdia*, Petrova-Gora, muntele lui Petru, Petersberg.

3) *Teneu*, Kinen, la Heinemann, *op. cit.*, p. 544.

4) *Monopolis*, Monopoli.

5) *Brundisium*, Brindisi.

www.dacoromanica.ro

§ 8. *Regele Ştefan al III, dela a. 1161—1173.*

După acesta, a domnit Ştefan unsprezece ani şi nouă luni. In timpul domniei acestuia, ducele Ladislau, timp de o jumătate de an, usurpă regatul şi coroana. Este înmormântat la Alba.

După acest Ştefan, usurpă coroana, timp de cinci luni şi cinci zile, fratele său care, în cele din urmă, este învins. In războiul acesta sunt ucişi mai mulţi nobili din ţară. Iar el, după ce a fost gonit din domnie, veni în urmă la Zemin, unde îşi sfârşi viaţa. Se odihneşte la Alba.

§ 9. *Regele Bela al III, dela a. 1174—1196.*

Iar, după acesta, a primit coroana Bela Grecul pe care Becha şi Gregor îl ţinură mai mult timp la împăratul Grecilor. El a urmărit pe hoţi şi pe tâlhari şi a inaugurat obiceiul petiţiilor, ca la curtea romană şi la curtea Imperiului. Zace înmormântat la Alba.

§ 10. *Regele Emiric dela a. 1196—1204.*

După Bela a domnit fiul său Emiric.

§ 11. *Regele Andrei al II-a, dela a. 1205—1235.*

Iar, după acesta a domnit puternicul şi strălucitul rege Andrei [1]). Acesta a vizitat chiar ţara sfântă, unde a fost orânduit căpitan peste toţi principii creşini şi a pus pe goană, împreună cu Ungurii şi Secuii săi, oştirile sultanului din Babilon şi a ajuns, cu mari onoruri, împreună cu poporul său, până în Assiria şi la alte naţiuni. De aci s'a întors în Ungaria, încărcat de glorie.

§ 12. *Regele Bela al IV, dela a. 1235—1270.*

Iar, după acesta, a domnit fiul său Bela, care este înmormântat la Strigoniu [2]), la Fraţii Minoriţi. In zilele acestuia intră în Ungaria, din trei părţi ale regatului Monglii sau Tătarii, cu cinci sute de mii de oameni înarmaţi, având până aci patruzeci de mii de centurioni

1) *Andreas*, cunoscut pentru cruciata sa.

2) *Strigonium*, Gran.

www.dacoromanica.ro

şi decurioni. Regele, ieşindu-le înainte la Soio [1]) este învins de Mongoli, în anul Domnului 1241. Aproape întreaga oaste a regatului este distrusă aci şi însuşi Bela fuge dinaintea lor la mare. Apoi, când s'a întors dela mare este atacat cu armele de ducele Frideric de Austria. Ungurii însă îl uciseră înaintea Cetăţii Noui [2]) sdrobindu-i falca cu o săgeată.

§ 13. *Regele Ştefan al V-a, dela 1270—1272.*

După aceea însă a domnit fiul său Ştefan care, luptându-se vitejeşte, a alungat pe regele Boemiei cu numele Otacar dinaintea fluviului Bebcha [3]) şi care venise împotriva lui, anume cu Boemii, Austriacii, Stirienii şi Brandeburgenii şi alte popoare amestecate. Acelaşi Ştefan a cucerit pentru ţara sa şi cetatea Budun [4]) şi pe domnul Bulgarilor, câtă vreme a trăit, l-a făcut să-i fie supus. După ce, în sfârşit, a plecat din lumea aceasta, a fost înmormântat şi se odihneşte în insula numită a Prea fericitei Fecioare, într'o mânăstire de călugări.

CAPITOLUL V.

POVESTIREA FAPTELOR REGELUI LADISLAU AL IV CUMANUL, DELA a. 1272—1282.

§ 1. *Regele Ladislau al III-a, dela a. 1272—1290. Războiul cu Ottocar, a. 1278.*

După el domneşte fiul său Ladislau al III-a. Acesta, din voia Domnului, e încoronat de copil pe tronul ţării. In zilele sale, regele Otacar al Boemiei care de fapt usurpase samavolnic mai multe din drepturile imperiului, în urma căror isprăvi îşi câştigase o mare putere şi o influenţă extraordinară, atacase o bună parte din teritoriul Ungariei, pentru care însă tatăl său (regele Ştefan) nu se răzbunase în deajuns, fiindcă a murit pe neaşteptate. Dar, fiindcă, în timpul acesta, principii Alemanniei şi-au ales, înadunarea dela Francfurt, de rege pe comitele Rudolf de Habsburc, pentru ca să recâştige drepturile

1) *Soio*, Sajo, fluviu, afluent al Tisei.

2) *Nova civitas*, Neustadt. Lupta s'a dat în anul 1246 la 15 Iunie.

3) *Rebcha*. Rabnitz, Rebcze, Răbuca. Cf. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV*, p. 165.

4) *Budun*, Vidin.

www.dacoromanica.ro

imperiului ce fuseseră răpite, acesta ca un restabilitor al feudelor imperiale, a intrat mai întâiu în Austria care fusese invadată şi supusă de Otacar. Rudolf rămânând mai multă vreme la Viena [1]), după ce şi-a reclamat de la Boemi drepturile sale, regele boem a pornit împotriva lui cu o oaste atât de puternică şi de enormă că principele Alamanniei esita să-i se opună. De aceea, plin de umilinţă, a chemat într'ajutorul său pe magnificul rege al Ungariei, ca pe fiul sfintei biserici catolice, obligându-i-se pentru aceasta cu o veşnică prietenie, adăugând pe deasupra că prin aceasta va aduce cel mai mare serviciu Sfintei biserici romane; că el însuşi, ori de câte ori va fi solicitat de regele Ungariei pentru un asemenea ajutor, se obligă să i-l dea. Fiindcă însă Ladislau, regele Ungariei, avea ascunsă în inimă şi în suflet ţinuta îndrăzneaţă (a lui Otacar) arătată împotriva tatălui său şi a sa, fiindcă era fraged şi ca putere şi ca vârstă, s'a hotărît să satisfacă cererea principelui Alamanniei. Pornind deci din cetatea Alba, ca fiul lui Marte, el a cărui stea aducea firii sale înăscute forţă şi tărie în curaj şi în celelalte virtuţi, întemeiându-se pe puterea celui de Sus şi a strămoşilor săi şi anume a regilor Ştefan cel Sfânt, a lui Emeric şi a lui Ladislau, şi pe ajutorul Sfinţilor, şi încrezându-se şi în simpatiile sale, ridicând drapelul maiestăţii regale, s'a unit cu Rudolf la Marhec [2]) şi cu armata lui care-i aştepta sosirea şi ajutorul ca pe al lui Dumnezeu. Dar, fiindcă oastea lui Rudolf era greoaie în mişcări din cauza armelor lor mai grele şi prea îngrozită spre a se împotrivi unei mulţimi atât de puternice, cum se spunea că este cea condusă de Otacar, esita să se mişte şi să pornească din loc. Văzând şi înţelegând aceasta regele Ladislau, începe să se apropie de Otacar care se grăbea la luptă şi care era pregătit pentru aceasta, lângă castrul Stilfrid [3]), de lângă râul Morava, înconjunrând armata boemă din toate părţile. Ungurii şi Comanii regelui aşa i-au atacat, rănindu-le cu săgeţile caii şi chiar pe ei, ca Milot [4]), şeful oştirii, în care armata îşi pusese toată încrederea, ne mai putând să susţie atacul şi să reziste săgeţilor Ungurilor, a luat-o la fugă cu ai săi, şi după el Polonii mercenari, descompletând armata, fugeau împreună cu Boemii; iar în timpul acestei bătălii, Comanii ridicau armele şi bagajele regelui Boemilor şi ale armatei lui, împrăştiindu-le.

1) *Vienne diutius residente.* Anul 1276.

2) *Marhec* — Marchegg.

3) *Stilfrid* — Stillfried lângă fluviul March.

4) *Milot,* Milota de Diediz care, se spune, că ar fi trădat pe Otacar. Heinemann, *op. cit.* p. 545.

www.dacoromanica.ro

In această luptă regele Otacar, cu mintea rătăcită şi pierdută, pe când alerga în dreapta şi în stânga în armata sa, este prins şi ucis. Iar fiul său, ducele Nicolae [1]), este făcut prisonier şi dus în Ungaria împreună cu alţi captivi, baroni, comiţi şi ostaşi nenumăraţi. Numărul morţilor din această luptă numai Dumnezeu îl poate şti. Iar Rudolf, regele Teutoniei şi al Romanilor, stetea cu ai săi, privind la cele ce se petreceau. Câştigându-se deci această bătălie, regele german aduse mulţumiri regelui Ladislau, fiindcă, mulţumită lui îi s'a restituit în acea zi Austria şi Stiria. Şi astfel regele Ladislau al Ungariei s'a întors victorios, regele Alamanniei mai rămânând în Austria. Aceasta este întâia victorie a regelui Ladislau pe care mila cerească i-a dat-o în vârsta tinereţii. In aceeaşi armată şi în aceeaşi zi a ţinut voiniceşte şi cu putere stindardul regesc comitele Renoldus, fiul lui Renoldus, de origine din Bastech, asistând pe rege fraţii săi Andrei, Salomon şi Ladislau şi alţi nobili din regatul Ungariei, nenumăraţi ca stelele ceriului. Şi pentru ca victoria atât de glorioasă şi de triumfală a regelui Ladislau să fie eternizată ca amintire, pe de o parte, iar pe de altă parte spre vecinică ocară şi ruşine, scuturile şi steagurile Boemilor, Polonilor şi Moravilor stau atârnate pentru eternitate pe un perete din biserica de la Alba, scaunul de reşedinţă al regatului.

§ 2. *Lupta lui Ladislau împotriva Comanilor, a. 1282.*

Şi al doilea războiu minunat l-a purtat tânărul rege Ladislau, dar împotriva Comanilor [2]), războiu care se poate compara cu războiul precedent. In adevăr, Comanii au fost introduşi întâiaşi dată în Ungaria de regele Bela, de pioasă amintire, bunicul regelui şi s'au înmulţit în urmă ca nisipul. Şi, cu toate că chiar acest rege Bela, avea de gând să-i împrăştie prin provincii, totuşi n'a îndrăznit să o facă, temându-se să nu se producă în ţară vr'o turburare. Acelaşi lucru se zice că a voit să-l facă şi regele Ştefan, tatăl său, de bună amintire şi din aceeaşi prevedere, de care am amintit, a renunţat la intenţiunea sa. Strălucitul rege Ladislau însă, plin de inimă şi de curaj, aflând că o ticăloşie se urzeşte între ei, în potriva sa, astfel a procedat în contra lor că într'o luptă i-a bătut atât de cumplit, că foarte mulţi au fost omorîţi, iar unii dintre ei, părăsindu-şi soţiile, copiii

1) *Nicolaus*, numit de Troppau, fiul natural al regelui Otakar.

2) *Comanis*. Comanii, câţi au mai scăpat, au fugit la Tătari.

www.dacoromanica.ro

şi toată averea, au fugit la popoarele barbare. Câţiva au mai rămas, dar sunt atât de supuşi la poruncile regale că nici cu inima tremurândă nu mai îndrăznesc să se uite în faţa regelui. In această luptă este ucis de Comani Olivernus fiul lui Pata, din neamul lui Aba: şi sunt omorîţi Andrei, fratele lui Laurentius, fiul comitelui Nicolae de Wigman, Ladislau, fiul comitelui Ponyth de Miscouch şi Demetrius, fiul lui Michael cel mic, din familia Kusd.

A D A U S

CAPITOLUL I.

DESPRE NOBILII STRĂINI

§ 1. *Nobilii străini veniţi în Ungaria mai ales pentru propagarea crestinismului printre Unguri.*

Fiindcă adevărata Ungarie nu are mai multe triburi sau neamuri decât cele o sută opt generaţii, să vedem de unde provin familiile acelora cari au descălecat din ţara Latinilor şi din Alamannia sau din alte ţinuturi. Căci ducele Geicha, din neamul Turul, căruia se spune că înaintea tuturor celorlalţi îi s'a proorocit din cer ca să adopte credinţa catolică şi botezul, fiindcă el avea mâinile pline de sânge omenesc şi nu era sortit să convertească la credinţă un popor atât de mare, deşi el însuşi şi familia sa primise darul botezului prin sfântul Adalbert, totuşi dela tronul ceresc i-a venit cuvântul să renunţe la un astfel de gând, fiindcă mila celui de Sus orânduise ca toate acestea să fie făcute de Ştefan cel Sfânt care avea să se nască din el însuşi. Deci, auzind aceasta, n'a neglijat să facă, ceeace a putut şi a trebuit, în privinţa convertirii poporului său, conform poveţei Sfântului Adalbert, adecă a episcopului din Praga. De aceea a trimis vestitori în ţinuturile creştine ca să facă cunoscută dorinţa sa. Deci aflându-se despre aceasta, au sosit la el, din ţările creştine mulţi comiţi, ostaşi şi nobili. Unii dintre aceştia din dragoste pentru Dumnezeu, spre a ajuta pe duce în contra păgânilor cari nu primiseră noua credinţă, alţii fiindcă scăpaseră de păgâni şi de persecuţiunile lor. Căci poporul însuşi constituit sub păgânism pornise o grozavă goană în contra creştinilor.

www.dacoromanica.ro

§ 2. *Comitele Tiboldus din Bamberg.*

Chiar atunci a venit la ducele Geicha, comitele Tiboldus de Fanberg, care a fost numit Graun [1]) Tibold. De aceea unii din neamul său până în ziua de astăzi se numesc simplu Graun. Din acesta se trag cei născuți Bobocha. Ei sunt din Țara Nemțească.

§ 3. *Frații Hunt și Paznan, de origine din Suevia.*

După aceștia au venit Hunt și Paznan, doi frați buni, ostași inimoși, de fel din Suevia. Aceștia, fiind în trecere prin Ungaria, aveau intenția să meargă înante peste mare. Fiind însă reținuți de ducele Geicha, în cele din urmă, se alipiră ca militari pe lângă Ștefan cel Sfânt după obiceiul teutonic lângă fluviul Goron.

§ 4. *Comitele Vecellinus din Bavaria, dela Wasserburg.*

In urmă sosește din Wasurburg comitele Wecelinus. Acesta a omorît în Simigiu pe ducele Cupan. Urmașii săi s'au numit Iaki.

§ 5. *Frații Volferus și Hedricus.*

După aceea au intrat din Viltonia Wolfer cu fratele său Hedricus împreună cu patruzeci de soldați călări. Pentru venirea sa îi se dărueşte muntele Kiscen, unde a făcut o fortăreață de lemn și în urmă o mănăstire de călugări, unde a și fost îngropat după moartea sa. Din acesta își trag obârșia Hedrigii.

§ 6. *Comitele Both de Lebyn.*

După acesta a intrat Pot de Lebyn, numit, cu al doilea nume, Ernistus. Acesta a sosit în Ungaria împreună cu mulți nobili. Din acesta își trage originea comitele Conrad de Altunburg.

§ 7. *Frații Kolád și Gut.*

Iar după aceea, în timpul regelui Petru, au intrat trei frați Kelad și Guth din neamul Suevilor, de origine din castelul Stof.

---

1) *Graun* sau *Gravu*, în loc de Grav. După cum observă Podhradczky obiceiul vechiu era de a adăuga la cuvinte un *u* final: Alma-Almu, Emes-Emesu, Lel-Lelu, O-Buda-Ou Buda, Erteuel-Erteuelu, Deuchunlant-Deutschland.

www.dacoromanica.ro

§ 8. *Altman din Fridburg.*

După aceştia soseşte Altmann din Fridburg, soldat inimos din ţara Turingilor; din acesta îşi trag obârşia Bolugi.

§ 9. *Oliverius şi Ratoldus.*

După aceea, în timpul regelui Kalomanus intră Oliverius şi Ratoldus, din regatul Apuliei. Originea lor este din Caserta.

§ 10. *Sambucii de origine din Gallia.*

Sambucii însă se trag din comiţii Campaniei din Franţa.

§ 11. *Beche şi Gregorius de Cornis.*

Iar neamul lui Beche şi a lui Gregory se trag deasemenea din Franţa, din familia lui Guilielm, numiţi Cornes.

§ 12. *Buzad de Warburg.*

Familia lui Buzad însă îşi trage originea din Mesn, nobili din districtul Wurburc.

§ 13. *Hermann de Nuremberg.*

Iar neamul lui Hermann se trage din Nuremberc; ei sunt destul de nobili. Au intrat deodată cu regina Kisla.

§ 14. *Radoan şi Bagath din Boemia.*

Cei cari se numesc Radoan şi Bagath, neamul lor îşi trage originea din Boemia.

§ 15. *Ludani din Boemia.*

De asemenea şi cei ce se numesc Lodan.

§ 16. *Comiţii Simon şi Michael din Spania.*

Iar neamul comiţilor Simon şi al fratelui său Michael, numiţi Mertinsdorfarii, a intrat în Ungaria cu mare alaiu în zilele regelui

www.dacoromanica.ro

Emiric, fiul lui Bela al III, deodată cu regina Constanţa, fiica regelui Aragoniei, care era soţia regelui Emiric, introducând împreună cu sine militari distinşi şi o familie foarte aleasă. Fiindcă însă familia acestora (a lui Simon şi Michel) se găsea acolo în necontenite lupte cu un mare comite, pentru nişte procese drepte şi sigure, se spune că în sfârşit ei şi-au strâns chiar o armată şi că s'au războit cu acest mare comite. Fiind acesta prins de Simon, tatăl comitelui Simon şi al comitelui Michael, şi de Bertramus, unchiul lor, a fost ucis. Făcându-şi, din această pricină, Simon şi Bertramus duşmănii, au venit cei dintâi cu regina Constanţa în Pannonia. Regele Emiric cunoscându-le originea nobilă i-a primit cu mare plăcere şi precum se ştie au fost învestiţi în diferitele părţi ale Ungariei cu mari şi întinse feude. Dar, deoarece numita familie avea în regatul Spaniei mai multe fortăreţe, şi între acestea una principală, care se numea Boiot, amintiţii comiţi şi predecesorii lor, numiră Boiot, prima descălecare a lor de lângă Nergedsceg. Familia acestora poartă pe scut de obiceiu o acvilă, pe care alţi comiţi militari din Spania nu îndrăznesc să o poarte. Şi aceasta provine de acolo că familia lor a gonit, precum se spune, armata sultanului din Tunisia care intrând cu corăbiile ocupaseră insulele Maiorca şi Minorca şi flota, ceilalţi soldaţi ai regelui Arragoniei dând bir cu fugiţii. De aceea, printr'un decret al regelui şi al comunităţii oştirii, s'a stabilit ca emblema de mai înainte, care fusese cu totul roşie, fără vr'o figură expresă, să fie prefăcută în acvilă. Regina Constanţa mai adusese cu sine pe sora comitelui Simon şi a lui Bertramus, cu numele Tota, aşa de frumoasă şi drăgălaşe că pe acea vreme nu era alta asemenea în toată lumea. Cu această fată s'a căsătorit ducele Benedictus, fiul lui Conrad, primind ca dotă, din partea regelui Emiricus şi a reginei Constanţa, vila Meretinsdorf.

§ 17. *Gotfridus din regiunea Mesne.*

Tot în vremea regelui Ştefan al III-a, a mai intrat în Ungaria un oarecare ostaş numit Gotfridus, din regiunea Mesne şi din care se trage familia lui Filip, a lui Ladislau şi a lui Gregoriu, fiii lui Kelad. Căci acest Gotfridus, fiind nobil din naştere şi anume fiul comitelui din Hersfeld, producându-se o răscoală la curtea din Francfurt, unde trebuia să se aleagă împăratul, a ucis, precum se spune, pe Landgraful din Turingia. Scăpând de aci cu fuga, a ajuns ca fugar la curtea regelui Ştefan, de la care de altfel e reclamat de duşmanii săi. Dar, de oarece Ştefan n'a voit să-l predea duşmanilor săi, s'a pro-

www.dacoromanica.ro

mulgat în Alamania împotriva lui o sentinţă de proscripţie şi astfel, fără voia lui, a rămas în Ungaria. Regele l-a trimis în urmă în fruntea unei armate, împotriva ducelui din Bozna, pe care învingându-l, după ce s'a întors la rege, a fost tratat tot timpul cu prietenie.

§ 18. *Fraţii Myurk, Venceslau şi Jacob din Moravia.*

De asemenea şi Myurk din Chakan împreună cu fraţii săi Wenceslau şi Iacob, de origine din ducii Moraviei, au ajuns locuitori ai regatului Ungariei, şi sunt în legături de rudenie cu regele Bela al IV-a.

§ 19. *Alţi străini.*

Au mai intrat, de aşişderea, atât în vremea ducelui Geicha, cât şi a altor regi, Boemi, Poloni, Greci, Bessi, Armeni şi aproape din toate naţiile străine, câte sunt subt cer. Aceştia slujind regilor sau celorlalţi domni din regat, au dobândit feude, şi cu timpul au obţinut titlul de nobili. In cartea prezentă am socotit de prisos să le mai spun numele.

CAPITOLUL II.

DESPRE UDVORNICI, CASTRENSI, CONDITIONARII, LIBERTINI ŞI SCLAVI.

§ 1. *Originea sclavilor la Unguri.*

Dar, deoarece unii doresc să ştie ce sunt udvornicii [1]), castrensii, conditionarii [2]), libertinii [3]) şi robii [4]), de cari este plină Ungaria, şi care este originea lor, am socotit necesar să o arăt în prezenta lucrare. Când Ungurii, după cucerirea Pannoniei, după dreptul ginţilor pe prizonierii creştini şi păgâni sau îi omorau, dacă li se împotriveau

1) *Udvornici*, udvar, curte.

2) *Conditionarii*. Conditionarii dicebantur qui sub condicione statae servitutis praestandae terras colendas accipiebant, ut puta Tauernici regii, caniferi etc. Cf. Podhr. *op. cit.*, p. 88.

3) *Libertini*. Libertini vocabantur mancipia conditione servitutis manumissa, ut Exequiales, uulgo Dusenici. cf. Podhr. *op. cit.*, p. 88.

4) *Mancipia*. Mancipia initio erant servi christiani e diversis Europae partibus per Hungaros abacti. După primirea creştinismului de Unguri, mancipia erau numai păgânii prisonieri. Cf. Podhr. *op. cit.*, p. 88.

www.dacoromanica.ro

sau pe cei voinici îi luau cu ei la războiu şi le dedeau şi lor o părticică din prăzi, s'a întâmplat ca pe unii prizonieri să-i ia la ei acasă, pentru diferitele servicii la proprietatea lor şi să-i ţie de obiceiu pe lângă corturile lor, având să-şi ducă traiul, întocmai ca şi Comanii, numai din prăsila vitelor lor şi din pradă. După ce însă Ungurii au primit noua credinţă şi botezul, biserica romană se zice că a impus, în mod sever, ducelui Geicha, după încreştinarea sa, şi regelui Ştefan cel sfânt, să se lase de a mai face jafuri, iar pe prizonierii creştini, — şi între aceşti prizonieri erau mulţi şi nobili — să-i lase liberi ca şi mai înainte. Fiind însă regatul foarte întins şi lipsit de populaţie, fiindcă comunitatea, în totalitatea ei, nu era de acord în această privinţă cu Scaunul Apostolic, Papa a dispus în felul următor: ca prizonierii de războiu să fie lăsaţi să cultive pământurile şi să trăească din rodul pământului, întocmai ca şi ceilalţi creştini. De aceea, prizonierii, fiindcă nu aveau pământuri, au fost primiţi să plătească pentru acestea dări de venit, întocmai cum plăteau şi domnii.

§ 2. *Udvornicii.*

Cu trecerea vremii, întărindu-se credinţa creştină şi puternicii ţării dorind să trăiască fără muncă, fiindcă aveau nenumăraţi prizonieri de războiu, nu i-au mai lăsat pe aceştia să plece liberi, cum a voit Scaunul Apostolic, ci au reţinut la curţile lor pe unii ca slujitori, numindu-i cu un nume unguresc udvornici. Şi, deşi, pe acea vreme, mai mulţi dintre nobilii ţării aveau în slujba lor dintre prizonieri, totuşi în zilele lui Kaloman, fiul regelui Geicha, nu s'a mai încuviinţat aceasta. Căci servicii de acest fel din partea prizonierilor a voit să aibă numai el singur, regele, şi prelaţii cărora le-ar fi dăruit el, dintre captivii săi. Şi, pentruca să nu se supere comunitatea nobililor pentru o astfel de interzicere, Palatinului ţării, care fusese instituit pentru interesele nobilimii, regele i-a dat încuviinţarea să se folosească de udvornicii săi.

§ 3. *Castrensii străini.*

Dar, fiindcă Ungurii, ca noi creştini, erau supăraţi pe noua credinţă, fiindcă erau siliţi să se lipsească de prăzile lor de războiu, puneau în sarcina prizonierilor lucrări şi poveri grele. Aceasta displăcând prelaţilor, ei se adresară Papii. Când Scaunul Apostolic a aflat despre plângerile prelaţilor, a cercetat propunerile sănătoase

www.dacoromanica.ro

ale regelui Ştefan cel sfânt, împreună cu delegaţii ce sosiseră de la el, şi se spune că a izbucnit cu următoarele vorbe: «Eu, zise, sunt Apostolic, el însă este adevăratul Apostolic. De aceea, las ca, după aprecierea sa, să dispună şi de bisericile din ţară, iar prizonierii răscumpăraţi de el, numai el să-i aibă». Astfel, regele a răscumpărat pe toţi câţi a putut să găsească la Unguri, afară de aceia pe cari nobilii îi lăsaseră în posesiunea bisericilor. Din aceştia a orânduit pe câţiva inşi să servească, într'o slujbă mai uşoară, pe la fortăreţele sale.

§ 4. *Iobagii castrelor.*

Iobagii castrelor sunt nobilii săraci cari venind la rege, acesta le-a dăruit pământuri din pământurile castrelor, ca feude ale castrelor cu condiţia să apere castrul în timp de războiu.

§ 5. *Conditionarii.*

Alţii, din aceiaşi prizonieri de războiu, sunt stabili în mod condiţionat. Pe aceştia din urmă regele Kaloman i-a făcut de mai multe categorii.

§ 6. *Libertinii.*

Dela regele Ştefan cel Sfânt există şi un statut ca iobagul condiţionar să poată să se răscumpere pe sine şi familia sa, dacă voeşte, pe o sută de byzanţi. Dacă însă ar fi fără soţie şi familie, pentru persoana sa 24 byzanţi, sau compensându-se cu un serviciu de aceeaşi valoare. Fără voia lor au admis Ungurii ca regele să le răscumpere pe prizonieri; au fost determinaţi însă de regele Ştefan cel Sfânt şi de prelaţi.

§ 7. *Sclavii.*

Aci vorbim şi scriem numai despre prizonierii cari au fost luaţi de la popoarele creştine; despre cei de la popoarele barbare, Papa nu spune nimic. Căci, Scaunul Apostolic a voit ca păgânii să fie supuşi creştinilor. De aceea, astfel de captivi se numesc uheg. Din aceştia, biserica a încuviinţat fiecărui Ungur să aibă şi să ţină.

www.dacoromanica.ro

EXCURSUS

ALFABETUL SECUESC

Nu numai pentru Secui, dar, în general, pentru întregul popor unguresc se poate pune întrebarea, dacă la venirea lor în Europa, Maghiarii au avut sau n'au avut cunoştinţa scrisului şi a cetitului. E foarte probabil, că în afară de curtea ducelui-şef, care va fi avut necesitate de a trimite şi de a primi solii, nimenea nu va fi avut ştiinţă de carte, propriu zisă; nici nu se putea pretinde ştiinţă de carte unor oarde de cuceritori [1]).

După ce însă vieaţa nomadă a Ungurilor se va fi prefăcut în vieaţă aşezată, sedentară, şi după ce traiul lor de jaf se va fi schimbat, pe la jumătatea veacului al X-a, în traiu de agricultori liniştiţi, vor fi simţit de sigur şi ei trebuinţa de a face însemnări, de a ţinea socoteli pe cari să le consemneze, dacă nu pe hârtie, papyr sau pergament, materiale pe cari nu le puteau avea la îndemână, dar cel puţin pe materiale lemnoase şi chiar pe pietri pe cari le aveau la dispoziţie.

Cam acelaşi lucru se va fi petrecut, fără îndoială, şi cu Românii cari, împreună cu noţiunea «cetirii» au pierdut şi cuvântul latin de «legere», adoptând mai târziu cuvântul slavon «cetire», în vreme ce pentru «scris», pe care l-au întrebuinţat în totdeauna, deşi scrisul acesta va fi constat mai mult în crestături, au păstrat cuvântul latin de «scribere».

In timpul când Secuii, venind din regiunile nordice ale Ungariei, s'au aşezat colonişti în Ardeal, — şi faptul nu s'a putut petrece decât treptat-treptat, începând mai ales din zilele regelui Ladislau cel Sfânt (1077—1095) şi terminându-se, în mare parte, la sfârşitul veacului al XIII — ei se găsesc pe oarecare treaptă de civilizaţie, întrucât stabilirea lor în regiunea Mureşului, Târnavelor şi a Oltului a urmat, sau cel mult a coincidat, cu stabilirea Germanilor şi în nici un caz n'a precedat acestora şi nu încape nici o îndoială că Secuii vor fi fost influenţaţi de situaţiunea morală şi materială a acestor

1) C. Tagliavini, în *Luigi Ferdinando Marsigli e la scrittura «runica» dei Siculi*, 1930 p. 24 este de altă părere: ma non sarei alieno dall'ammettere che i progenitori dei Siculi, venuti con i progenitori degli Ungheresi nelle attuali sedi, abbiano ereditato la scrittura a tacche da una popolazione turca, in parte fusasi con loro abitante nelle vicinanze della sponda asiatica dela Mar Nero. — Această vecinătate a Mării Negre ar explica, după scriitorii unguri, influenţa grecească asupra alfabetului secuesc. Asupra originii Secuilor vezi *Sicules et Roumains*, un procès de denationalisation, 1933.

www.dacoromanica.ro

Nemţi, ca să nu mai vorbim de celelalte popoare ce se vor mai fi aflat pe atunci în Ardeal. Acestea din urmă ne având state organizate, dar având ocupaţiunea de agricultori şi de păstori, nomazi sau transhumanţi, vor fi avut şi ei oarecari rudimente de civilizaţie. In năcazurile lor zilnice îşi vor fi uitat de cetit, şi-şi vor fi păstrat numai «scrisul», «numeratul», «însemnările», «rugăciunile», «închinatul la Dumnezeu» şi alte câteva îndeletniciri intelectuale, ale căror termini necesari unei vieţi, oricât de primitive, i-au putut păstra.

Simon de Keza, fie că el însuşi este autorul Gestelor, după care avem rezumatul ce ni s'a păstrat subt numele lui, fie că el a împrumutat datele sale după nişte Geste mai vechi, îşi scrie cronica sa, după ce s'a acreditat în istoriografia maghiară, părerea că Ungurii sunt urmaşi ai Hunilor şi, prin urmare, după ce s'a acreditat şi părerea că Secuii ar fi urmaşi direcţi ai Hunilor. Atât Simon de Keza, cât şi *Chronicon pictum Vindoboneuse*, care a avut acelaşi izvor comun, ne dau informaţia că Secuii au trăit împreună cu Blachii, de la cari se spune că au împrumutat alfabetul.

Ori care ar fi originea lui Simon de Keza, fie că este Ungur neaoş ceeace nu pare admisibil, fiecă este de origine străină, din Spania, din Italia, ori de aiurea, el trăia în Bihor, într'o regiune românească, şi trebuia să cunoască bine pe Români. El nu putea să inventeze, cel mult a putut să reproducă o informaţiune, pe care a luat-o dela un alt autor. Ştiea însă bine că în Biharia se găseau mai multe localităţi ce poartă numele de «Szekely».

Informaţiunea lui Simon de Keza şi a Cronicei zugrăvite dela Viena a dat multă bătaie de cap scriitorilor unguri şi ea a făcut obiect de preocupare şi a unor istorici români.

Analiştii unguri, începând cu Thuroczy, prin faptul că au admis teza hunică, în ce priveşte originea Secuilor, nu puteau să nu crează că aceştia nu vor fi venit din patria lor primitivă cu scrisul lor scitic: Secuii neuitându-şi literile lor scitice, zice Thuroczy, se folosesc nu de hârtie, ci de beţe de lemn, în cari îşi taie literile [1]), iar humanistul Bonfinius, secretarul regelui Mateiu Corvinul ne spune: Secuii au literile scitice pe cari nu le scriu pe hârtie ,ci le taie în beţe de lemn foarte scurte şi în puţine semne cuprind mult înţeles [2]).

---

1) Thuroczy, *Chronica Hungarorum* XXIV: Hi, nondum Scythicis literis obliti, eisdem, non encausti et papyri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio, dicarum ad instar, utuntur.

2) Ant. Bonfini, *Rerum Hungaricarum decades*. Literas Scythicas habent,

www.dacoromanica.ro

Despre acelaşi fel de scriere a Secuilor, adecă despre crestături sau răvaşe în lemn ne vorbeşte şi cronica ungurească din secolul al XV-a [1]) precum iş Nicolae Olahul, din secolul al XVI, atribuind Secuilor, pe lângă scrierea obicinuită cu litere latine, şi-o scriere în lemn, particulară Secuilor [2]).

De asemenea, istoricul ungur Szamosközi, din epoca lui Mihaiu Viteazul, ne vorbeşte despre felul deosebit de scriere secuiască, moştenit de la Scythi [3]).

Cestiunea alfabetului secuesc, împrumutat de la Români, a preocupat şi pe istoricii noştri, în special pe Haşdeu,, Tocilescu, Odobescu, I. Puşcariu şi N. Iorga.

Haşdeu, în *Istoria critică a Românilor* [4]), ne vorbeşte despre două alfabete pe cari le-ar fi întrebuinţat Românii în trecut, în afară de alfabetul cirilic, curent până la mijlocul secolului al XIX şi în afară de alfabetul latin, întrebuinţat de atunci încoace.

a) Unul ar fi alfabetul descoperit de Cezar Boliac, pe nişte cărămibi găsite la Coliba Veche, de lângă comuna Slon, din judeţul Prahova, alfabet pe care Haşdeu îl numeşte mongoloid, fiindcă reproduce câteva litere mongole şi

b) Alfabetul secuesc pe care marele filolog îl socoteşte ca dacic, fiind inventat, pe la anul 100 înainte de Chrîstos, de filosoful Deceneu, şi pe care acesta l-ar fi adus din Egipt unde studiase mai multă vreme [5]).

---

quas non in papyro scribunt sed brevissimo ligno excidunt paucis notis multa sensa comprehendunt.

1) *Chronica Hungarorum*, la Tagliavini, *op cit.* p. 34: Nam et nostro aevo pars nationis eiusdem quaedam, Transilvanis regni posita in oris, characteres quosdam ligno sculpsit et talis scripturae usu literarum ad instar vivit.

2) Nic. Olahus, *Hungaria et Atila*, p. 195. Ad explicandam animi sui sententiam et voluntatem quotidianam praeter usum papyri et atramenti, aut characteris aliarum linguarum, notas quasdam bacillis ligneis incidunt, aliquid inter se significantes; quibus ita incisis apud amicos ac vicinos vice nuntii, epistolaeve utuntur.

3) Szamosközi, la Tagliavini, *op. cit.* p. 18. Superest apud hos (sc. Siculos) in Transylvania genus quoddam vernaculum scribendi quod ab ἀρχαιογόνοις eorum Scythis iam inde per multa saecula posteritati traditum ac ab Oriente in Europa illatum retinetur.

4) Haşdeu, *Istoria critică a Românilor* II, p. 21.

5) După constatările lui Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, p. 919 — Capitolul acesta, din Apendicele cărţii lui Tocilescu, este atribuit lui Al. Odobescu — semnele de pe cărămizile de la Coliba Veche, de lângă Slon, sunt semne de ale lucrătorilor, obicinuite în evul mediu. Ele nu sunt anteromane, cum credea

www.dacoromanica.ro

Alfabetul dela Slon nu este propriu zis un alfabet, ci mai mult niște semne grafice, fără de nici o importanță.

Alfabetul secuesc însă, pe care Hașdeu îl studiază pe temeiul unui alfabet păstrat în Archiva Bibliotecii evangelice din Brașov și pe care îl găsise preotul Lakatos, ar fi alfabetul românesc pe care l-ar fi împrumutat Secuii dela Blackii cu cari trăiau împreună în munți, după cum afirmă cronica lui Simon de Keza și cronica pictată dela Viena. Alfabetul acesta de care Lakatos spune că figurează într'un manuscris din anul 1702, și pe care Secuii l-ar fi întrebuințat până la anul 1700, încrestând literile pe niște bețe, și începând dela dreapta spre stânga, Hașdeu crede că este dacic, păstrat de Români și transmis în urmă Secuilor.

Autenticitatea afirmațiunilor lui Lakatos este pusă astăzi la îndoială, iar teoria unui alfabet dacic, păstrat alături de alfabetul latin al coloniștilor lui Traian, a fost combătută cu succes de Tocilescu-Odobescu și nimenea nu mai crede astăzi serios în existența unui atare alfabet. De altfel, nu s'a descoperit nici un act românesc în alfabetul lui Lakatos, nici măcar un singur cuvânt și nu există nici o dovadă istorică precum că Românii ar fi avut vreodată un alt alfabet, în afară de cel cirilic oficial, și în afară de cel latin, acum în urmă. In grafica cirilică nu ni-a rămas nici măcar o literă din acel presupus alfabet, împrumutat Secuilor.

Studiul lui Hașdeu pare a fi fost mai mult o neintenționată diversiune. Căci afirmațiunea slaviștilor Schaffarik și Tomaschek că alfabetul secuesc nu putea fi decât un alfabet cirilic, mai mult sau mai puțin modificat, a abătut cercetările din făgașul indicat de cei doui învățați slaviști.

Cestiunea împrumutului alfabetului secuesc de la Români o reia mai târziu Ion Pușcariu, care studiază comparativ cele două inscripțiuni ce s'au descoperit în alfabetul acesta în regiunea secuiacă, una la Inlăceni-Enlaka, un sat între izvoarele Târnavelor, în județul Odorheiu și alta la Nieolești-Csikszentmiklós, din județul Ciuc [1]).

Cezar Bolac care le-a descopert, nici mongoloide cum socotea Hașdeu care le-a studiat, ci ele sunt relativ târzii, de când s'a luat obiceiul de a se face imprimări de semne pe cărămizi și pe pietre, cum se practica în Europa, cu deosebire de către meșterii germani, cărora poate li se datorează, cum credea Tocilescu, zidirea dela Slon.

1) I. Pușcariu, *Alfabetul Secuilor și slovele cirilice*, în *An. Ac. Rom.* XXVII-a 1905.

www.dacoromanica.ro

Pe zidul bisericii unitare din Inlaceni, s'a escoperit, nu prea de mult ,o inscripţie scrisă în caractere secueşti, de la dreapta la stânga de cuprinsul următor:

Georgius Musnai Deak, Egy az isten, adecă Gheorghe Musnai, diacul, unul este Dumnezeu. Precum se ştie, deviza confesiunii unitare este: Unul singur este Dumnezeu.

Inscripţia aceasta datează din anul 1668, după cum rezultă dintr'o a doua inscripţie de pe zidul aceleeaşi biserici, în care se spune că biserica fiind dărâmată de Tătari, s'a reconstruit din nou în anul 1668 şi a fost pictată de Georgiu Muznai, fiind preot Ioan Arkosi [1]). Această a doua inscripţie este în caractere latine.

In afară de această inscripţie, într'un alfabet secuesc ce nu se mai discută, se mai găsesc, în acelaşi alfabet, inscripţiuni pe bisericile dela Nicoleşti şi, în timpul din urmă, s'au mai descoperit, în acelaşi alfabet, caracteristic secuesc, inscripţii la Mihăileni-Csikszentmihály, la Reti-Rety, din judeţul Trei Scaune, şi în alte părţi.

Acest alfabet ar fi fost inventat, după I. Puşcariu, în timpul Reformei religioase şi întrebuinţat în corespondenţa secretă de protestanţi. In Ardeal el pare a fi fost răspândit de meşterii secui şi folosit în inscripţiunile de pe zidurile bisericilor.

In timpul din urmă, Carlo Tagliavini, profesor la Universitatea din Budapesta, a publicat un nou document referitor la acelaşi alfabet secuesc [2]).

Este alfabetul ce s'a găsit printre manuscrisele lui Marsigli n. 1608, ofiţer şi om politic austriac, care a călătorit mult prin Transilania şi prin Ţara Românească şi care a cunoscut şi analizat scrierea secuească. In literile acestui alfabet se cuprinde Calendarul sărbătorilor mobile, crise în lemn, pentru cei dintâi convertiţi la credinţa catolică.

Scrisul se face dela dreapta spre stânga, ca în cele mai multe alfabete orientale, cel arabic, semitic etc. şi urmează sistemul bustrofidon, adecă al mersului boului la plug, continuând şirul al doilea dela stânga spre dreapta.

---

1) Hocce templum per man. noxius immanium Tartarorum Anno 1661 in cineres reductum beneficio et pio erga Deum zelo incolar. Jenlakiens. et Martonien. in honorem uni veri Dei lacunare tectum arte pictoria insignit A. 1668 Georgius Muznai, pastore existente Johanne Arkosi. Haşdeu, *Ist. Crit. a Român.* II, p. 34.

2) Carlo Tagliavini, *Luigi Ferdinando Marsigli et la scrittura runica dei Siculi di Transilvania,* 1930.

www.dacoromanica.ro

Dar, de oarece Marsigli, ca toți contimporanii săi, era convins că Secuii sunt urmași ai Hunilor, căci, după etimologizările pe atunci la modă, Siculi nu pot fi decât Scituli ,adecă Scythae, trebuia neapărat ca și alfabetul lor să fie de origine scită

Fără să admită teoria hunică a originii Secuilor, profesorul Tagliavini, recunoscând că acest popor nu apare în documente înainte de anul 1211 și având convingerea că etniceşte și lingvistic nu este nici o deosebire între Secui și între Ungurii din pustă, admite totuși că Secuii ar putea să fie o undă de emigrare anterioară Ungurilor, trimiși pentru paza frontierelor [1]).

Scriitorii unguri cari s'au ocupat de aproape cu alfabetul Secuilor, au ajuns la concluziunea, — și de aceeași părere este și învățatul Tagliavini — că toate inscripțiunile amintite mai sus, sunt scrise în *rune*, influințate însă de grafica turcă. De altfel, este interesant de a constata că cele mai însemnate cuvinte ungureşti *ir*-ni, a scrie, și *betii*, literă, sunt de origine turcă.

Astfel de rune s'au descoperit și dincoace de Carpați. Colanul găsit în tesaurul ce s'a descoperit la Pietroasa, de pe dealul Istriței, de lângă Buzău și cunoscut subt denumirea de «Cloşca cu pui», cuprinde o inscripție în caractere runice [2]). Şi, tot în caractere runice, sunt și cele două inscripții, găsite acum vr'o trei ani la Buneşti, lângă Folticeni [3]). Ele seamănă mult cu cele studiate de Tagliavini. Căci iată ce spune d. I. Bianu: «Comparând alfabetul secuesc, reprodus de Tagliavini, după Marsigli, cu runele din inscripțiile descoperite acum la Folticeni, pentru multe semne identitatea, sau cel puțin asemănarea, este evidentă».

Se înțelege de la sine că aceste caractere numite runice și despre cari știm că le-au inventat și le-au întrebuințat popoarele germanice în antichitate [4]), nu erau toate la fel. Şi deși ele au fost scoase curând din întrebuințare, totuși au mai fost folosite, de multe ori, fie ca scriere criptică, fie ca scriere proprie inscripțiilor.

Examinând alfabetul din Calendarul lui Marsigli, în comparație cu inscripția dela Orkhon, scrisă în vechiul alfabet turcesc din veacul al VIII, dinainte ca Turcii să fi primit caracterele arabe,

---

1) Tagliavini, *op. cit.*, p. 12: reppresanta son ogni probabilità un'onda di immigrazione anteriore agli Ungheresi veri e proprî, messa a guardia dei confini.

2) A. Odobescu, *Le trésor de Petroasa*, 1900.

3) I. Bianu, *Inscripții în limba gotică și în caractere runice descoperite lângă Folticeni*, *An. Ac. Rom.* III, V a. 1931, p. 1.

4) I. Bianu, *loc. cit.* p. 8.

www.dacoromanica.ro

Tagliavini găseşte o frapantă asemănare. Zece litere sunt aproape identice. Acest alfabet runic însă nu este identic cu toate celelalte alfabete runice, ele neavând, cu toatele, aceeaşi desvoltare evolutivă. Iar concluziunea la care ajunge Tagliavini în studiul său este că alfabetul secuesc nu este un alfabet latin, cum ar voi să susţină I. Puşcariu, şi niciun alfabet cirilic cum este înclinat să o crează d. Iorga[1]).

Alfabetul acesta cirilic care poartă numele unuia dintre cei doi fraţi apostoli slavi din Salonic, de sigur este mai vechiu decât secolul al IX, în care au trăit Ciril şi Metodiu, după cum, de altfel, chiar alfabetul lui Ulfila, din secolul al IV, este mai vechiu decât acest secol şi el este, fără îndoială, numai adaptarea unui alfabet deja existent.

Noi nu ne putem pronunţa în privinţa alfabetului ce-l vor fi împrumutat Secuii de la Români, după cum afirmă cronicarul Simon de Keza şi Chronicon pictum Vindobonense. Căci este sigur că inscripţiunile de pe bisericile secueşti, ca şi calendarul lui Marsigli, sunt scrise în litere runice, pe cari Secuii n'au putut să le împrumute de la Români.

Dar, această scrire runică nu se găseşte numai în ţinutul secuesc, ci şi în alte regiuni ale Ungariei, şi peste tot, unde se găsesc, în Secuime, inscripţii în acest alfabet, ele sunt numai în limba maghiară şi nici una nu trădează nici un singur cuvânt care n'ar fi din limba comună maghiară. De unde rezultă că acest alfabet nu este un alfabet specific secuesc.

Dar atunci cum să ne explicăm informaţiunea ce ne dau în această privinţă cronicile?

Linguistica pare că ne aduce o rază de lumină şi în această cestiune întunecoasă.

Ungurii au cuvântul *rovás*, româneşte *răvaş*, şi noi mai avem, pe lângă acest termin, şi cuvântul de *răboj*. Ambele aceste cuvinte sunt de origine slavă. De la Slavii, cu cari am trăit multă vreme împreună, şi pe cari, fiind cu mult mai puţini, i-am desnaţionalizat,

---

1) Vorbind de Simon de Kéza d. Iorga, în *Bul. de la sect. hist. de l'Ac. Roum.* IX 1921, p. 221 ne spune: Ils (les Szeklers) ne se fixent pas dans la plaine, mais se retirent dans les montagnes, chez les Blaques, et s'y établissent «ils utilisent leurs alphabet», ce qui signifierait qu'ils embrassent l'ortodoxie et l'alphabet cyrilien, ce qui était possible à cette époque. — Iar în *Bul. de l'Inst. pour l'étude de l'Eur. sud-orien.* X. 1923, p. 211, vorbind de cartea lui Iancsó B. *Les Sicules* se exprimă: Il présente des preuves de l'écriture szekler qui n'est ni «runique», ni turque, mais bien une dérivation de celle des Slaves balcaniques adoptée par les Roumains.

www.dacoromanica.ro

am împrumutat mai toţi termini privitori la scriere: buche, slovă, bucoavnă [1]), cetire, răvaş, răboj etc. şi, la rândul nostru, i-am trecut Ungurilor şi în special Secuilor cu cari am trăit împreună, *commixti*.

S'ar fi putut întâmpla ca Românii să fi avut chiar un alfabet al lor special pe care să-l fi împrumutat Secuilor şi care cu vremea să se fi pierdut, inventându-se, în timpul reformaţiunii religioase, un alfabet care, născându-se la Germani, să fi fost runic. Dar nimic nu ne îndreptăţeşte să facem această ipoteză.

In concluziune, credem stabilit că alfabetul runic secuesc nu este împrumutat de la Români sau dela Comanii românizaţi, cum crede Munkacsi [1]). Răvaşul însă Secuii l-au luat deadreptul de la Români, cu cari trăiau împreună în munţi, ducând aceeaşi soarte: cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt, unde Blackis commixti literis ipsorum uti perhibentur.

1) Şi în limba germ. cuvintele *Buch* şi *Buchstab*, vin de la materialul de scris *Buche*, fag.

1) Munkacsi, în *Keleti Szemle* XIV, la Tagliavini, *op. cit.*, p. 37.

www.dacoromanica.ro

INDICELE NUMELOR PROPRII DIN TEXTUL LATIN

Aba 37, 47, 48, 49, 52, 59.
Abah 41.
Adalbertus 60.
Adriaticum m. 32, 53.
Affrica 34, 35.
Agmund 53.
Aladarius 36.
Alani 23, 24.
Alba-Albensis 39, 45, 46, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 57, 58.
Aldaricus 19, 30, 32.
Alexander 24.
Alexandria 22, 34.
Alamannia-Alamannus 26, 36, 41, 43, 46, 47, 51, 57, 58, 59, 63.
Almus 39.
Alpzuri 23.
Altunburc 61.
Altmann 61.
Andreas 46, 49, 50, 51, 52, 56, 58, 59.
Antonius-Antoninus 38.
Apulia 32, 35, 54, 55, 61.
Aquilcgia 32, 33, 34, 41, 51.
Archelaus 33.
Argentina 30.
Arianus 34.
Armeni 64.
Arpad 36, 39.
Asia 23.
Arragonia-Aragonia 62, 63.
Assirii 35, 56.
Augusta 41, 42, 53.
Austria 47, 48, 56, 57, 58.

Babilonia 56.
Bagath, 62.
Baltrame 19.
Banhida 37.
Barsacia 24.
Barsunus m. 51, 52.
Basilea 30.
Bastech 58.
Bavaria 41, 47, 48.
Becha 55.
Beel 51.
Bela 46, 49, 52, 55, 56, 59, 62, 64.
Belar 23.
Beliuder 30, 31.
Beltramus 62, 63.
Bendacuz 25.
Benedictus 63.
Benyu Bela 52.
Bessi 24, 26, 38, 54, 64.
Betse 62.
Bezprem 37.
Bizantia 30, 48.
Blacki 32, 37.
Bobocha 60.
Bodoct 51.
Bobut 48.
Boemi, Boemicus, Boemia 40, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 56, 57, 58, 62, 64.
Bolotun 40.
Bolugi 61.
Botond 44.
Bozna 63.
Bracta 35, 37.
Brandeburgensis 56.
Brittani 31.
Brixia 34.
Brundisium 54.

www.dacoromanica.ro

Buda 25, 28, 31.
Budun 56.
Bulchu 42, 43.
Bulgari, Bulgaria 37, 41, 43, 44, 45, 56.
Burgundia 30, 41, 48.
Buzad 62.

Caducha 25, 27, 35.
Calabria 35.
Campania 61.
Capostiria 32.
Carinthia 32, 40, 41, 47.
Carniolia 41.
Carolus 41.
Caserta 61.
Cassinum 35.
Cathalauni, Cathalaunia şi Katalaunia 30, 31, 32.
Catho 35.
Cathona 35.
Cezunmaur 27, 29.
Chaba-Csaba 36, 37.
Chak 39.
Chakan 64.
Chakwara 39.
Chalon 30.
Chanad-Chenad-Chanadiensis 48, 49, 50.
Chigle 36.
Ciuitas-Nova 56.
Colonia 31, 32, 47.
Comani-Cumani 24, 26, 38, 58, 51, 64.
Concordia 34.
Conradus 41, 61, 63.
Constantia 29, 41, 62, 63.
Constantinopolis 43.
Corosmina 24, 37.
Cornes 62.
Cremhild 36, 37, 40.
Cremona 34.
Cund 40.
Cupian 40.
Cusid 40.
Cuwe 25, 27.
Cuweazoa 27.

Daci 31.
Dalmacia, 26, 32, 54, 55.
Danubius 26, 27, 31, 36, 39, 42, 43, 47, 53.
David 52.
Demetrius 59.
Dentia 24.
Deuchunlant 60.
Ditricus 26, 27, 29, 36.
Don 24, 28, 32.
Dulde 23.

Eberhardus 41.
Echulburc 31.
Ecius 30.
Ed 37.
Edemen 37.
Egyptus 22, 35.
Elad 39.
Emiricus-Emricus 45, 55, 58, 62, 63.
Enea, Eneth 22.
Erd 25.
Ernistus 61.
Ertewelu 39.
Ethela 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37.
Ethiopia 24.
Ethul-Etyl 23, 24.
Evilath 22.

Fanberg 60.
Ferraria 34.
Filimer 19.
Flandria 31.
Florum paiur 49.
Forum Julii 34, 41.
Francia 19, 31, 38, 41, 43, 51, 61, 62.
Francuurtensis 57, 63.
Fridburc 61.
Fridericus 56.
Frigia v. Phdygia.
Frisones 31.

Gallici 31.
Geîche 25, 29, 44, 45, 52, 53, 54, 55, 59, 60, 64, 65.
Gerardus 48, 50.
Germania 19, 29, 32, 36, 38, 43, 53.
Germanus, Germanicus 26, 27, 36, 40.

www.dacoromanica.ro

Golgocha 40.
Gotfridus 21, 41, 47, 63.
Gotha 19, 30, 33.
Goron 60.
Gozd 54.
Graun 60.
Grecia-Grecus 36, 37, 38, 44, 55, 64.
Gregor 55.
Gregory 62, 63.
Guillelmus 55, 62.
Guth 61.

Habusburc 57.
Hedricus 61.
Henricus 47, 51.
Hermannus 62.
Hersfeldensis 63.
Hertindus 41.
Honorius 36, 37.
Hung 37, 38.
Hunor 22, 23, 24.
Hunt 60.

Iacobus 64.
Iadra 32.
Iaki 60.
Iaphet 21.
Ydropolis 43.
Illyrici 29.
India 24.
Yrcania 24.
Ioriani 24.
Iosephus 21.
Isidorus 21.
Isnacum 31.
Ispania 31, 63.
Italia, Italicus 19, 26, 34, 38, 41, 43.
Iula 39, 45.

Kadan 25.
Kalomannus 54, 55, 61, 65, 66.
Kam 21.
Kean 45.
Kelad 61, 63.
Kiscen 61.
Kupan-Kuppan 45, 60.
Kusd 59.
Kyo 38.
Kyrioleis 54.
Kysla 45, 56, 62.

Ladislaus 19, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59.
Latinus 27, 46. 50, 51, 59.
Laurentius 59.
Lebin 61.
Lel 40, 42, 43.
Leo 34.
Leopach 41.
Lewenta 46, 49.
Lingonensis 30.
Litua 32.
Lombardia 41, 43.
Lotardus, Lotharingia 43, 48.
Longobardus 26, 33, 34.
Lodan 62.
Lodomeria 49.
Lotharus 38.
Ludovicus 38.
Lugdunum 30.
Luitardus 41.
Luxovium 30.
Lyh 42.

Macedonia 26, 32.
Macrinus 26, 27.
Maguntia 41.
Maiorica 63.
Mangalia 24.
Mantua 34.
Marbec 58.
Marroquia 30.
Masticonia 30.
Medi 29.
Mediolanum 34.
Memphis 22.
Menfeu 48.
Menroth 21, 22.
Meotis, Meotida 20, 22, 23, 24.
Merania 41.
Meretinsdorf 62, 63.
Mertinsdorfarii 62.
Mesn 62, 63.
Messiani 37, 40.
Micolt 35.
Mihael 59, 62.
Mihal 45.

www.dacoromanica.ro

Milot 58.
Minorica 63.
Mirama, Miramamona 30, 31.
Miska 49.
Miscouch 59.
Mogor 22, 23, 24.
Mogora 24.
Mongoli-Mongoli 56.
Monopolis 54.
Moravia 40, 58, 64.
Moravi
Morot 37, 39.
Morowe 58.
Munurod, Munorodinum 53.
Musun 50, 53.
Myurk 64.

Nergedsceg 63.
Nicolaus 58, 59.
Nitria 40, 45, 53.
Noe 21.
Nona 32.
Noricum 48, 51, 53.
Norvegii 31.
Nubia 22.
Nurimberc 62.
Nyr 40.

Oliverius 61.
Olivernus 59.
Orosius 19, 21.
Otacarus 56, 57, 58.
Otto 19, 38.
Oubuda 32.

Padua 34.
Pamfilia 26, 32.
Pannonia 26, 27, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 51, 63.
Papienses 34.
Parentia 32.
Pata 59.
Patur Gozdia 54.
Pazman 60.
Pergamum 34.
Persis, Perside 22, 23.
Pesth 39, 50.
Petovia 47.
Petrus 46, 47, 48, 49, 50, 52, 54, 61.
Philippus Ladislaus 63.
Phrygia 26, 32.
Pisani 55.
Pola 32, 53.
Polonia 37, 49, 51, 58, 64.
Pomerania 49.
Ponyth 59.
Posonium 53.
Pot 61.
Potentiana, Potentia 26, 27, 36.
Pragensis 60.
Pruteni 23, 31.

Qunwes 54.
Quinque-ecclesie 50.

Racus 37
Ratispona 41, 42, 49.
Ratislaus 47.
Ratoldus 61.
Ravenna 34, 35.
Realt 33.
Rebche 48, 56.
Regina 35.
Remensis 31.
Renoldus 58.
Rhenus-Renus 29, 31, 41, 42.
Reuwa 25.
Rewa 27.
Rifei 23.
Rhodanus-Rodanus 30, 43.
Rodoan 62.
Roma, 34, 41.
Romani 26.
Rosacensis 50.
Rudolphus 57, 58.
Ruthenia 26, 36, 38, 49.

Sabaria 26, 33.
Salomon 51, 52, 53, 54, 58.
Salona 32.
Sambuk 61.
Saxones, Saxonia 22, 41.
Scardona 32.
Sceugzard 52.
Scewen 29.
Scigetfeu 53.
Schithia, Scicia, Sciticus, 19, 21, 24, 25, 26, 27, 29, 36, 39, 50.

www.dacoromanica.ro

Sclavi 37, 45.
Sebenicum 32.
Sebus 45 47.
Segusa 43.
Sem 21.
Sena 32.
Sibilia 30.
Sicambria 27, 29, 31, 32, 36.
Sicilia 55.
Sigismundus 30.
Simigium 60.
Simon 62, 63.
Soio 56.
Sophia 51, 53.
Spaletum 32.
Spani 31.
Stephanus 43, 45, 46, 47, 52, 55, 56, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 66.
Stilfrid 58.
Stiria 32, 41, 53, 56, 58.
Stof 61.
Strigonium 56.
Strosburc 30.
Suarchumburc 41.
Suevi, Suevia 38, 41, 43, 60, 61.
Suprunium 48.
Susdalia 24, 26.

Tarsia 24.
Tartari 56.
Tarvisium 34.
Tatun 50.
Taurina 43.
Tawarnucweg 27.
Teneu 54.
Terra-laboris 35.
Thana 21.
Thela 25.
Theodorus 38
Theutonici, Teutonici 31, 36, 37, 40, 41. 42, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 58, 60.
Thuringia-Turingi 22, 31, 41, 61, 63.
Iiboldus 60.
Tize 26, 29, 49.
Togora 23, 24.
Tocsun 25.
Tota 63.
Tragura 32.
Trense 47.
Tolosana 31.
Triestina 32.
Troia, Troiani 33.
Tulna 27.
Tunisium 63.
Turda 25.
Turul 29, 39, 59.
Tycinus 34.
Tyhon 52.

Uger 39.
Ulma-Ulmensis 42, 43.
Ung 39.
Urricus 42.
Urs 40.
Ursula 31.

Vacia 53, 54.
Waratislaus 40.
Warod 54.
Wasurburc 60.
Wazul 45, 47, 50.
Wecellinus 60.
Wenceslaus 64.
Wela 25, 27, 35.
Venesia 33.
Veneti 33, 46, 54, 55.
Werbulchu 40.
Wercellane 41.
Verona, Veronensis 26, 29, 34, 36.
Weznemut 49.
Wigman 59.
Viltonia, Wiltense 43, 61.
Vlachii 37.
Wolfer 61.
Wormantia 43.
Wurburc 62.

Zaculi 36, 37, 56.
Zala 40.
Zar-Ladislaus 45, 46, 49, 50.
Zazholm 26.
Zemein 25.
Zemin 55.
Zoard 35.
Zobole-Zabole 39.
Zuataplug 37, 38, 39.
Zuard 40.
Zub 39.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

Pag.

Prefață — — — — — — — — — — — — — — — — 7

Introducere — — — — — — — — — — — — — — — 9

Gesta Hunnorum et Hungarorum Text latin — — — 19

Prohemium — — — — — — — — — —

Liber primus — — — — — — — — — — — 21

Caput primum — — — — — — — — — — — 21

§ 1. In cronicon Hungarorum introductio — — — — 21

§ 2. Noëmi posteritas a diluuio turrim Babel aedificat, quam Keza ex Iosepho Flavio describit — — — — — 21

§ 3. Nemroth Hungarorum Protoparens Persidem habitaturus intrat, ibique filios Hunor et Mogor generat, e quibus Hungari descendunt — — — — — — — — — 22

§ 4. Nemroth filii Paludes Maeotidas petunt — — — — —

§ 5. Aucta gente, a Paludibus Maeotidis in Scythiam concedunt 23

Caput secundum — — — — — — — — — 25

De Hunnorum in Pannonia migrantium rebus usque ad pugnam in Cezunmaur commissam — — — — — 25

§ 1. Hunni Scythia egressuri Capitaneos e suis constituunt — 25

§ 2. Emensis Bessorum ac alborum Comanorum regionibus, Susdaliam attingunt et tandem ad Tibiscum considerent 26

§ 3. Macrinus praefectus, audiens Hunnorum aduentum, a Romanis auxilia petit — — — — — — 26

§ 4. Quo deliberante, Hunni in Sicambria Danubium traiciunt et uariante fortuna cum hoste dimicant, deleto tandem Romanorum exercitu, Pannonia potiuntur — 27

§ 5. Et Attilam regem constituunt, qui cum Buda fratre imperium diuidit — — — — — — — — — — 28

§ 6. Quo habitu Attila fuerit, eius indoles, potentia et pugnandi ratio. Tentoria ac reliqua supellex. Militum copia, arma Hunnorum. Attilae insignia — — — 28

Caput tertium.

De rebus per Attilam a uictoria ad Cezunmaur relata usque ad caedem Budae gestis:

§ 1. Deuictis ad Cezunmaur Romanis, Attila magnam Europae partem igne ferroque uastat — — — — — 29

§ 2. Tertia Attilae exercitus pars Catalauni manet 31

www.dacoromanica.ro

Pag.

§ 3. Attila suas uictorias continuat — — — — — — 31
§ 4. Budam fratrem Attila ingulat — — — — — — 31
§ 5. Speculatores in omnes mundi partes destinat — — — 32
Caput quartum — — — — — — — — — — — 32
Incidentia seu narratio uictoriarum a Budae fratris caede per Attilam ad obitum usque suum partarum; et de Hunnorum in Scythiam reditu — — — — — — 32
§ 1. Attilae uictoriarum et Aquilegiae obsidionis narratio — 32
§ 2. Expugnata Aquilegia, contra Italos uictricia arma uertit; quare ad cum Leo Papa ablegatur — — — — 34
§ 3. Zoard capitanei uictoriae — — — — — — — — 35
§ 4. Nouae regis Attilae nuptiae, et has secuta mors — — 35
§ 5. Filiorum eius dissensiones, quibus Hunnicum cessat in Europa imperium — — — — — — — — — 35
§ 6. Ex Hunnorum in Europa reliquiis orti Siculi — — 36
§ 7. Qui, post eiectos Hunnos, Pannoniarum domini — — 37
Liber secundus — — — — — — — — — — — 38
Caput primum — — — — — — — — — — — 38
De secundo Hunnorum in Pannonas aduentu, ac eorum rebus sub ducibus gestis — — — — — — — — — 38
§ 1. Introductio in librum secundum — — — — 38
§ 2. Huni seu Hungari quando secundum in Pannonias reuersi? 38
§ 3. Ubi Danubium traiecere? — — — — — — — — 39
§ 4. Arpad inter Capitaneos primus — — — — — — 39
§ 5. Prope Albam castra metatur — — — — — — — 39
§ 6. Alter capitaneus Zabolcs — — — — — — — — 39
§ 7. Tertius Gyula — — — — — — — — — — 39
§ 8. Quartus Örs — — — — — — — — — — — 40
§ 9. Quintus Cund — — — — — — — — — — 40
§ 10. Sextus Lel — — — — — — — — — — — 40
§ 11. Septimus Bulch — — — — — — — — — — 40
§ 12. Aliae generationes acque pro lubitu sibi sedes legunt; postea in Morauos, Bohemos, aliosque irruunt — — 40
§ 13. Bulgariam, Forum Julii et Lombardiam uastant — — 41
§ 14. Occidentales Europae partes inuadunt — — — 41
§ 15. Ad Augustam internecina clade afficiuntur. Anno Christi 955 — — — — — — — — — — — — 42
§ 16. Alter Hungarorum exercitus sociorum cladem uindicat 42
§ 17. Vastatisque diuersis regionibus, domum reuertitur — 43
§ 18. Germani et Galli foedus contra Hungaros ineunt — 43
§ 19. Hungari Italiam, Bulgariam et Graeciam infestant 43
Caput secundum — — — — — — — 45
Historia regum a S. Stephano usque ad eaedem Abac — 45
§ 1. Primus rex, Sanctus Stephanus ab anno 1000 ad annum 1037 — — — — — — — — — — 45
§ 2. Petrus rex constitutus a. 1033, solio priuatus anno 1041 46

www.dacoromanica.ro

Pag.

§ 3. Petro exauctorato, Aba in regem coronatur, ab a. 1041 ad a. 1044 — — — — — — — — — — 47
§ 1. Petrus regno et solio restitutus, a. 1044, oculis orbatur a. 1047 — — — — — — — — — — — 49
§ 2. Andreas et Lewenta filii Zar-Ladislai per Hungaros contra Petrum euocati Pestinum ueniunt — — — 50
§ 3. Annreas I in regem consecratur, a. 1047 † 1061 — — 50
§ 4. B. Gerardus per ferocientes Hungaros Budae occisus, a. 1047 — — — — — — — — — — — 50
§ 5. Bella Andreae — — — — — — — — — — 51
§ 6. Andreas, coronato Salomone filio, moritur a. 1061 — — 52
Caput quartum — — — — — — — — — — 52
Res gestae a Bela I rege usque Stephani V mortem, seu ab a. 1061 ad a. 1272 — — — — — — — — 52
§ 1. Bela I rex ab anno 1061 ad a. 1063 — — — — — 52
§ 2. Salomon, rex ab a. 1063 ad a. 1074 — — — — — 53
§ 3. Geysa I rex ab a. 1074 ad a. 1077 — — — — — 54
§ 4. S. Ladislaus rex, ab a. 1077 ad a. 1095 — — — — 54
§ 5. Colomannus rex, ab a. 1095 ad a. 1114 — — — 54
§ 6. Bela II rex, ab a. 1131 ad a. 1141 — — — — 55
§ 7. Geysa II rex ab a. 1141 ad a. 1161 — — — — — 55
§ 8. Stephanus III rex successit a 1161. Regnum per patruos occupatum a 1162 recuperauit, sublatus a. 1173 — — 55
§ 9. Bela III rex, ab a. 1174 ad a. 1196 — — — 55
§ 10. Emericus rex a 1196 ad a. 1204 — — — — — 55
§ 11. Andreas II rex ab a. 1205 ad a. 1235 — — — — 56
§ 12. Bela IV rex ab a. 1235 ad a. 1270 — — — — — 56
§ 13. Stephanus V rex ab a 1270 ad a. 1272 — — 56
Caput quintum.
Narratio rerum per Ladislaum Cunum ab a. 1272 ad a. 1282 gestarum — — — — — — — — — — 57
§ 1. Ladislaus III rex ab a. 1272 ad a. 1290, eius bellum cum Ottocaro a. 1278 gestum — — — — — 57
§ 2. Alteram pugnam a. 1282 habuit cum Comanis — — 59
Appendix — — — — — — — — — — — 59
Caput primum — — — — — — — — — — 59
De nobilibus aduenis — — — — — — — — — 59
§ 1. Extranei nobiles potissimum religionis christianae in Hungaria propagandae gratia ad Geysam ducem confluxerunt — — — — — — — — — 59
§ 2. Quos inter comes Tiboldus de Bamberg — — — 60
§ 3. Hunt et Pazman fratres orti ex Sueuia — — — — 60
§ 4. Vencellinus comes e Bauaria de Wasserburg — — — 60
§ 5. Volferus et Hedricus fratres — — — — — 61
§ 6. Comes Both de Lebyn — — — — — 61

www.dacoromanica.ro

Pag.

§ 7. Fratres Kelad et Guth — — — — — — — 61
§ 8. Altman de Fridburg — — — — — — — — 61
§ 9. Oliuerius et Ratoldus — — — — — — — 61
§ 10. Sambokii origine Galli — — — — — — — 61
§ 11. Betse et Gregorius de Cornis — — — — — 62
§ 12. Buzad de Warburg — — — — — — — — 62
§ 13. Hermannus de Nurimberg — — — — — — 62
§ 14. Raduan et Bagathi Bohemi — — — — — — 62
§ 15. Ludanii aeque Bohemi — — — — — — — 62
§ 16. Comites Simon et Michaël Hispani — — — — 62
§ 17. Gotfridus de Mesnensi regione, ex quo Keladii descendunt — — — — — — — — — — — 63
§ 18. Myurk, Venceslaus et Jacobus bratres Morauii — — 64
§ 19. Hospites alii — — — — — — — — — 64

Caput secundum.

De uduornicis, castrensibus, conditionariis, libertinis et mancipiis — — — — — — — — — — — 64
§ 1. Servorum apud Hungaros origines — — — — — 64
§ 2. Serui, quos in curiis Hungari habebant, dicebantur uduornici — — — — — — — — — — — 65
§ 3. E conuenis alii fuere castrenses — — — — — — 65
§ 4. Alii iobbagiones castrorum — — — — — — 65
§ 5. Alii conditionarii — — — — — — — — — 66
§ 6. Item libertini — — — — — — — — — — 66
§ 7. Denique mancipia — — — — — — — — — 66

Traducerea. Text românesc — — — — — — — — — 67
Excursus. Alfabetul secuesc — — — — — — — — — 116
Indicele numelor proprii — — — — — — — — — — 125

www.dacoromanica.ro

Tip. „Bucovina", I. E. Torouțiu, Str. Grigore Alexandrescu No. 4, București III.

www.dacoromanica.ro